

สรณิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย

เต๋า

道

ไม่อยู่ที่องค์ศาสนา.

- ๑) เมื่อสำคัญคือพระศาสนาเป็นใหญ่ในใจแล้ว
หาได้ไหน มีปัญหาชีวิตอะไรไหม, ไม่
สนใจ คิดแต่อยู่! แต่ที่ว่า ทาสของพ่อแม่
นั้น อาจารยาคือแล้ว ระดับสูงก็ได้ หรือโม
กษานะ.

แต่อย่างนี้ มีศาสนา หาได้เสีย หน้าที่หน้าที่อย่าง
อย่าง ก็ยังไม่รู้... ๑-ปฏิบัติ บัณฑิต, นิสสัย
แต่แต่แต่.

พุทธศาสนา มีเหตุสำคัญอยู่ในตัวความ
จริง ของธรรมของ ไม่เสียกับองค์ศาสนา
แล้ว เห็นแต่สาวกมากมายจะขัดแย้ง
แต่แต่แต่ ก็ไม่ใช่.

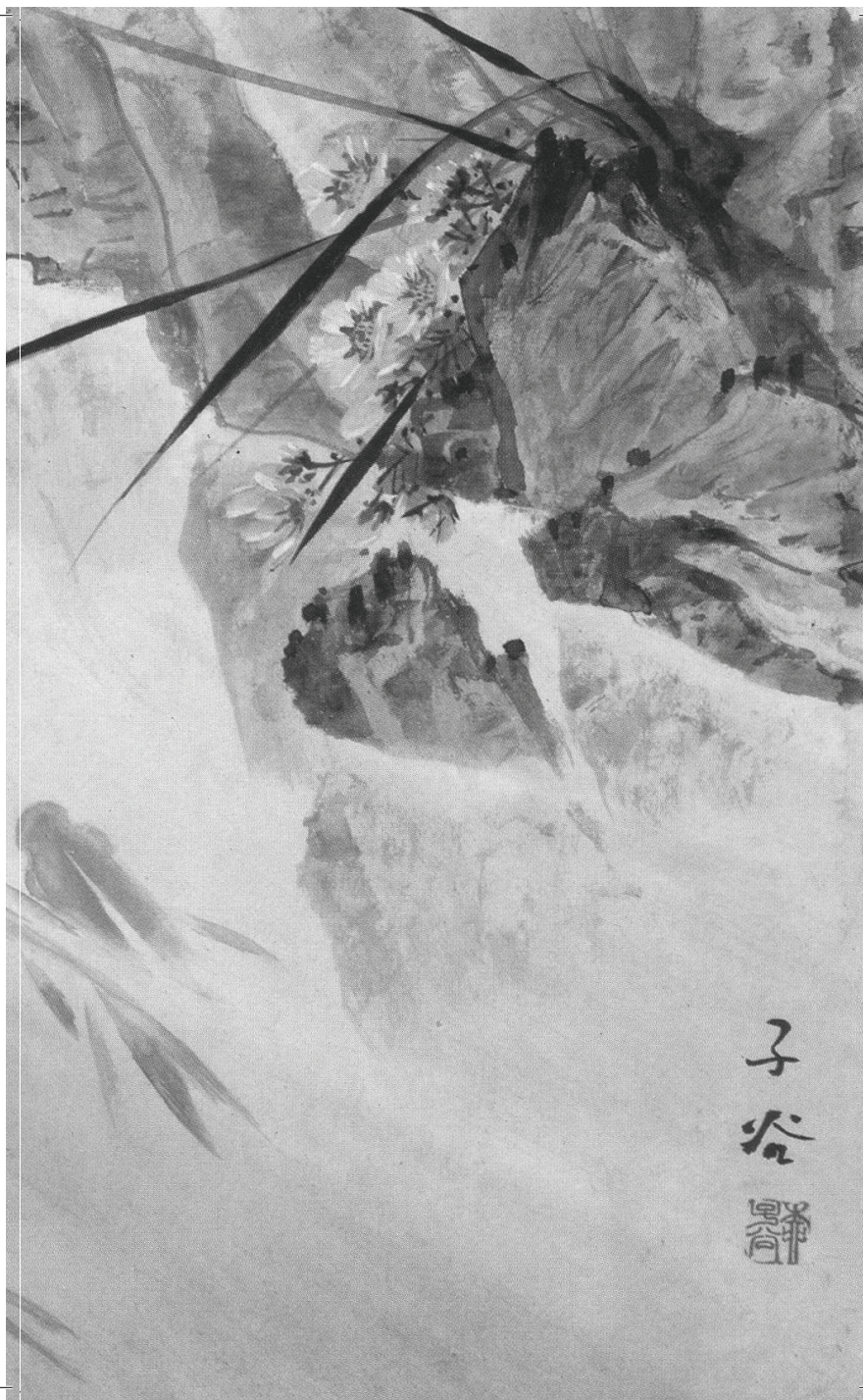
- ๑) ศาสนาอื่น ก็ ควร จะ เช่น กัน.

- ๑) พระพุทธองค์ และธรรมของพระองค์
ไม่ต้องขัดแย้งกันจริงๆ อย่าง
มาก ที่เห็นสูตรธรรมจักร

พุทธธรรม

子谷
靜

สรรณิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย

พิมพ์ครั้งแรก จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม กันยายน ๒๕๕๔

โดย มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์

จัดทำและสงวนลิขสิทธิ์โดย

กลุ่มพุทธทาสศึกษา

ศีลมนาตรม ตู้ ปณ.๓๘ อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๑๐

www.buddhadasa.org

www.buddhadasa.in.th

e-mail : bdb@buddhadasa.in.th

ราคา ๑๘๕ บาท

รายได้ทั้งหมดโดยไม่หักค่าใช้จ่าย เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน
ของสถานปฏิบัติธรรม “สวนเมตตาธรรม” อ.ฝาง จ.เชียงใหม่

สารบัญ

คำนำ	(๑)
เหล่าซือขงจื้อ	๑
สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง	๕
ศาสดาทั้งหลาย	
คือผู้ค้นพบสิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง	๑๓
เต๋า คือ ไกลวัลยธรรม	๑๕
เข้าถึง ไกลวัลย์ คือ เข้าถึง เต๋า	๒๓
ต้องรู้จักเรื่องทางจิตวิญญาณ	
จึงจะเข้าถึง ไกลวัลยธรรม	๓๑
หัวใจของเต๋า	๓๓
ความว่าง	๕๓
ฟ้าดิน	๗๕
กระทำโดยไม่กระทำ	๘๓
ธรรมคือสิ่งทั้งปวง	๙๑
นกคุงปลาคุง	๑๐๓
ภาคผนวก	๑๑๓
บทสวดมนต์แปล	
อิทัปปัจจยตาในปฏิจจสมุปบาท	๒๐๐
เชิงอรรถ	๒๐๕

คำนำ

มนุษย์ใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสำหรับอธิบาย ความคิด ความรู้ และประสบการณ์ต่าง ๆ ถ่ายทอดจากคนหนึ่ง ไปสู่อีกคนหนึ่งจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกหนึ่ง เพราะเหตุที่มนุษย์เรียนรู้อย่างก้าวกระโดด โดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญนี้เอง สังคมมนุษย์จึงวิวัฒนาการอย่างรวดเร็ว

แม้ว่าภาษาจะเป็นเครื่องมือสำคัญ แต่มันก็เป็นเครื่องมือที่แย่ในการสื่อสารธรรม ดังนั้น จึงมีคำพูดที่ว่า “แต่ที่แท้นั้นอธิบายไม่ได้ ที่อธิบายได้มิใช่แต่ที่แท้” เพราะสัจจะสูงสุด อันเป็นปรมาตมสัจจะนั้น เป็นสิ่งที่ปัจเจกชนแต่ละคนจะรู้ได้เฉพาะตน ไม่อาจอธิบายเป็นถ้อยคำให้คนอื่นรู้ได้

ประสบการณ์บางอย่างไม่อาจสื่อได้ด้วยถ้อยคำ เพราะประสบการณ์ของผู้ฟังกับผู้พูดมีความแตกต่างกัน สำหรับแต่นั้น ผู้รู้ต่อผู้รู้มองตากันก็รู้ไม่จำเป็นต้องอธิบาย ส่วนผู้รู้กับผู้ไม่รู้ อธิบายกันอย่างไรก็ไม่มีความรู้ จึงไม่จำเป็นต้องอธิบายเช่นกัน

ดังนั้นคนระดับสูงเมื่อได้รับฟังเต๋าก็จะปฏิบัติตาม เพื่อจะเป็น
ผู้รู้เสียเอง ไม่ต้องคอยถามผู้รู้ว่ามันคืออะไร เพราะอธิบายอย่าง
ไรก็ไม่มีความรู้ มีทางเดียวเท่านั้นที่จะรู้คือปฏิบัติตามวิถีแห่งเต๋า
แล้วจะรู้ว่ามันคืออะไรโดยไม่ต้องฟังคำอธิบาย ไม่ต้องกล่าวถึง
คนระดับต่ำ ที่พอฟังเต๋าก็หัวเราะเยาะ เพราะเพียงแต่วิถี
แห่งเต๋าเขาก็ยังฟังไม่ออก จะกล่าวไปใยถึงเต๋าที่แท้เล่า

หากเรามองเต๋าว่าเป็นคำสอนของลัทธิเล็ก ๆ ลัทธิหนึ่ง เรา
ก็อาจไม่สนใจและมองข้ามเพราะเห็นว่าไม่สำคัญหรือไม่เกี่ยวข้อง
อะไรกับศาสนาหรือความเชื่อเดิมของเรา แต่ถ้ามองอย่างลึกซึ้ง
เราจะเห็นความเป็นจริงว่า เต๋าเป็นลัทธิจะสากลซึ่งมีอยู่ในลัทธิ-
ศาสนาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพุทธ คริสต์ ฮินดู เป็นต้น เพียงแต่ว่า
ในศาสนาไหน ๆ อาจจะถูกดัดหรือเอ่ยชื่อต่างกัน เรียกว่านิพพาน
พระเจ้า ปรมาตมน์ เต๋า หรือที่ท่านอาจารย์พุทธทาสเรียกรวม ๆ
ว่า ไกวัลยธรรม ก็ตาม เพราะแท้ที่จริงสิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะมีชื่อ
อย่างไร ก็เป็นธรรมชาติ เป็นกฎธรรมชาติ ศาสดาทั้งหลายเป็น
ผู้ค้นพบแล้วนำมาเปิดเผย โดยเรียกชื่อต่าง ๆ กันไป ตามสภาพ
ชุมชนวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง ซึ่งมีวิถีชีวิตและความเชื่อแตกต่างกันไป

หากเรามองข้ามส่วนที่เป็นเปลือก แล้วมุ่งตรงไปที่สัจจะอัน
สูงสุด เราก็จะเห็นความจริงของธรรมชาติ ซึ่งอยู่เหนือลัทธิ
ธรรมเนียมที่มนุษย์ได้บัญญัติสมมุติเอาไว้ สัจจะอันสูงสุดนั้น
ไม่ได้ผูกขาดว่าเป็นของลัทธิศาสนาหรือชนชาติใด แต่เป็นของ
ธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ถ้าหากมองกันในแง่
ปัญหาความขัดแย้งทางศาสนาหรือทางความเชื่อก็绝不会เกิดขึ้น แต่
น่าเสียดายที่มนุษย์พากันติดอยู่ที่ถ้อยคำและบทบัญญัติที่ไม่ใช่

สาระสำคัญ และตีความบทบัญญัตินั้น ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประโยชน์ทางการเมือง ซึ่งนำไปสู่การเกิดโศกนาฏกรรมของโลกครั้งแล้วครั้งเล่า

แต่ในทัศนะของท่านพุทธทาส มิใช่ปรัชญาที่ว่าด้วยแนวคิดเกี่ยวกับลัทธิใดลัทธิหนึ่ง แต่เป็นเต้าสากลที่มีอยู่โดยทั่วไป ในศาสนาทุกศาสนา เป็นศาสนารวมชาติหรือกฎธรรมชาตินี้ที่มนุษย์เดินตามแล้วจะถึงความดีงามสมบูรณ์ และเป็นแนวทางที่ศาสนาทุกศาสนาจะละทิ้งความขัดแย้ง แล้วหันมาร่วมมือกันสร้างสันติภาพให้บังเกิดขึ้นแก่โลก

กวีวงศ์

กลุ่มพุทธทาสศึกษา

สรรณิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย

เต๋า

เหลาจื๋อ ศาสตราแห่งลัทธิเต๋า

เหลาจื๋อขงจื๋อ

เหลาจื๋อนั้น สอนเรื่องโลกนี้เป็นของลวง ให้เห็นแต่ในแง่ที่ว่าโลกนี้เป็นมายา ให้มีจิตใจอยู่เหนือความยึดมั่นในโลกเหมือนกับพระพุทธเจ้า. คำพูดจะต่างกันหรือไม่สมบูรณ์เท่าพระพุทธเจ้าก็ตามใจ แต่มุ่งหมายเหมือนกัน ให้เห็นโลกเป็นของที่หลอกลวง แล้วก็ไม่หลงฝังตัวเข้าไป ฉะนั้น จึงสอนเรื่องความเป็นมายาของสิ่งที่ เข้าทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ ทางอะไรนี้. ส่วนขงจื๋อนั้น ไม่เอาอย่างนั้น สอนเรื่องว่าต้องอยู่ในโลกนี้ให้ถูกต้อง จะไม่พูดถึงเรื่องเหนือโลก. เมื่อเหลาจื๋อพูดถึงเรื่องเหนือโลก ขงจื๋อจะพูดแต่เรื่องในโลก โดยถือว่าจะต้องอยู่ในโลกนี้ให้ถูกต้อง ทำเรื่องในโลกนี้ให้ถูกต้องเสียก่อน จึงค่อยพูดกันถึงเรื่องเหนือโลกหรือพ้นโลก. แต่ถึงอย่างนั้นก็เถอะ เหลาจื๋อก็มีแง่ที่จะสอนขงจื๋อ เพราะเรื่องเหนือโลกนั้นมันเก่งกว่ามาก เพราะว่าคนอยู่ในโลกนี้ถ้ามันไม่รู้เท่าทันโลกมันก็หลงโลก ฉะนั้น ถ้าเรารู้เท่าทันโลกดีกว่า เราก็อยู่ในโลกได้ด้วยความสะดวก

ปกติสุข ฉะนั้นเหลาจื๊อก็เป็นอาจารย์ขงจื๊อได้ เพราะเหตุนี้ ทั้งที่ว่าพูดกันไปคนละทาง นี่มันน่าหัว. สิ่งทีเหลาจื๊อสอนเรียกกันว่า เต๋า. เหลาจื๊อก็เริ่มประโยคแรกขึ้นมาว่า แรกเริ่มเดิมทีเดียว มีสิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง ไม่ใช่รูปไม่ใช่นาม คือไม่ใช่ร่างกาย และไม่ใช่จิตใจ ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไร ขอเรียกว่า เต๋า ไปทีก่อน. เอาซิ! นี่มันแสดงถึงความแหลมลึกสูงสุดเสียแล้ว : เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องรูปหรือเรื่องวัตถุ ไม่ใช่เรื่องนามหรือเรื่องจิตใจ. ฉันไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไร ขอเรียกว่า “เต๋า” ไว้ทีก่อน; แล้วก็อธิบายเต๋าว่าอย่างนั้น ๆ ๆ เช่นว่า สิ่งทีเอามาพูดเอามาอธิบายกันด้วยปากได้ นี่ ไม่ใช่ เต๋า. เอาซิ! มันเหมือนกับธรรมะ ในพุทธศาสนา : ธรรมแท้จริงเอามาพูดด้วยปากไม่ได้ เป็นเรื่อง บังจำกัดตั้ง เป็นเรื่องสันนิทสิโก. เหลาจื๊อก็พูดอย่างนั้น ว่าสิ่งทีเอามาพูดบรรยายให้คนอื่นฟังด้วยคำพูดได้นี้ ยังไม่ใช่เต๋า ยังไม่ใช่ตัวเต๋า แต่เป็นเปลือกของเต๋า. ถ้าคนรู้เต๋าเข้าถึงเต๋าแล้ว คนนั้นเป็นมนุษย์สูงสุดเลย คือผู้สำเร็จหรือผู้สูงสุด. นี้เรียกว่า ศาสนาเต๋า มีความฉลาดมากถึงกับอยู่เหนือโลก. ส่วนขงจื๊อนั้น ว่าเราจะต้องมีการประพฤติปฏิบัติที่ดีทีจะอยู่ในโลก เขาก็สอนเรื่องศีลธรรมนี้. ศีลธรรมทีมนุษย์จะต้องมี มีอย่างไรบ้าง ขงจื๊อก็สอนได้ดีทีสุด. นี่เป็นศาสนาหนึ่งในประเทศจีน ทีเรียกว่าเป็นของจีนแท้ ๆ. ส่วนศาสนาเมฆายานในประเทศจีนนั้น เป็นพุทธศาสนา; ฉะนั้นเราจึงไม่เรียกว่าของจีน; เพราะไปจากอินเดีย เข้าไปในจีน. ส่วนศาสนาทีเกิดในจีนนั้นนั่น ก็คือศาสนาเต๋าของเหลาจื๊อ แล้วก็ศาสนาขงจื๊อ. ทีนี้แต่ต่ออาจารย์ ๒ อาจารย์นี้ก็มีผู้ช่วย คือมีลูกศิษย์รับช่วง เช่น เหมงจื๊อ, จางจื๊อ อะไรเหล่านี้ มันก็ล้วนแต่เป็นศิษย์ของ ๒ ท่านนี้ทั้งนั้นแหละ ฉะนั้น ศิษย์จึงสอนเหมือนกับอาจารย์. แต่

มันจะมีจิ้งจอก ๆ มันก็สรุปได้เพียง ๒ จิ้งเท่านั้น : จิ้งหนึ่งไปเหนือ
โลก จิ้งหนึ่งอยู่ในโลก.

四時花草
畫無窮
時到春芳
遇便
唯在山中
茶子
作
往春歷夏
秋冬
版為二尺
正畫
板橋真堂
畫

สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง^๒

! ว่าจะมองดูให้กว้างออกไปว่า มนุษย์ในโลกตลอดเวลาที่ผ่านมา ที่รู้จักกันอยู่ในประวัติศาสตร์นี้; ถ้าพูดไปถึงก่อนประวัติศาสตร์ มันก็จะมากไป เท่าที่รู้จักกันอยู่ในประวัติศาสตร์นี้ มนุษย์ก็มีความสนใจที่จะรู้จักต้นตอของสิ่งทั้งปวงที่เรียกว่าปฐุมเหตุ หรือผู้สร้าง ก็แล้วแต่จะเรียก โดยภาษาธรรมะหรือภาษาชาวบ้าน. ถ้าเรียกว่าปฐุมเหตุ นั่นแหละจะเป็นภาษาธรรมะ, ถ้าเรียกว่าผู้สร้าง ก็เป็นภาษาชาวบ้านไป.

มันมีเหตุอันแรก มีต้นตออันแรกมีที่มาอันแรกสำหรับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงจะออกมา หรือจะยอมรับว่ามันมีสิ่งนี้ คือสิ่งที่พระพุทธรเจ้าท่านตรัสเรียกมันว่า ธรรมธา-ตุ หรือธา-ตุ เฉย ๆ ที่มีอยู่แล้ว. ที่นั่นที่เปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลง, ที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็ไม่เปลี่ยนแปลง. ที่เปลี่ยนแปลงก็เรียกว่า *สังขตธรรม* เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย, ที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็เรียกว่า *อสังขตธรรม*. อสังขตธรรมไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้; เพราะฉะนั้นจึงเป็นลัทธิ

คือของจริง และของจริงนี้เรียกว่า กฎ อีกทีหนึ่ง.

บรรดากฎทั้งหลายของธรรมชาติแล้ว จะต้องเป็น
อสังขตธรรม ไม่อย่างนั้นมันไม่เป็นกฎอยู่ได้. แต่ถ้ากฎที่มนุษย์
ตั้งนี้ มันเรื่องหลอกลวง ตั้งกฎอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็ไม่ได้จริง,
แล้วตัวเองก็ไม่ปฏิบัติตามนี้. นี่เรียกว่ากฎที่มนุษย์ตั้งนี้ ไม่ใช่
สิ่งเดียวกับกฎที่ธรรมชาติตั้ง เช่นกฎอิทัปปัจจยตานี้ตายตัว, มัน
เป็นตัวมันเอง, มันตั้งตัวมันเอง, มันบังคับสิ่งทั้งปวง. ใครปฏิบัติ
ถูกต้อง ก็ได้ผลตามที่ควรจะได้, ใครปฏิบัติไม่ถูกต้อง ก็ได้ผล
ผิดไปจากนั้น; นี่เรียกว่ากฎ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ กฎอิทัป-
ปัจจยตา มีอยู่ในฐานะที่จะเรียกได้ว่าเป็น “ปฐมเหตุ”.

เนื่องจากมีคนคนกันมากมาแต่เดิม เท้าที่เราจะพบได้ใน-
หนังสือ ที่มีอยู่เป็นหลักฐานนี้ ก็ไม่เห็นใครได้ค้นพบเรื่องนี้ดีไป
กว่ายุคที่พระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้น คือพระพุทธเจ้าในประวัติศาสตร์
นั้นะ ไม่ใช่พระพุทธเจ้าร้อยองค์ พันองค์ที่ล่วงไปแล้ว นั้นเรา
ไม่ได้. แต่ถ้าสำหรับพระพุทธเจ้าที่มีในประวัติศาสตร์ ที่มีใน
หลักฐานอยู่ เช่น พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอยู่นี้ จะพบว่า
พระพุทธเจ้าท่านพบปฐมเหตุของสิ่งทั้งปวง.

เดี๋ยวเผโล่ไปก็จะกลายเป็นยกตนข่มท่าน ก็ขอให้คิดอย่าง
ที่ได้บอกที่แรกแล้วว่า อย่าเพ้อดูถูกผู้อื่น. ในยุคพุทธกาลนั้น
มันเป็นยุคที่ประหลาดมาก แล้วโดยเฉพาะในประเทศอินเดียหรือ
ทวีปเอเชีย ถ้าเราจะมองไปทางทิศตะวันออกสุดใน ประเทศจีน
ก็คงจะไปเจอคนที่เรียกว่า เหลาจื้อ ที่ทำรูปตาแก่หนวดยาวชี้
ควายอย่างนี้ เรียกว่า เหลาจื้อ; นี่เป็นคนที่้องสมัยกับพระพุทธเจ้า.
เหลาจื้อแก่กว่าขงจื้อ ในฐานะเป็นลูกศิษย์อาจารย์ได้, แล้วขงจื้อ
เกิดเมื่อก่อนพระพุทธเจ้านิพพาน ประมาณ ๘ ปี หรือ ๖ ปีนี้

ก็แปลว่า ชงจื๊อมีอายุ ๖ ปี หรือ ๘ ปี พระพุทธเจ้าหนีพพาน จะหนีนั้น เหลาจื๊อเป็นคนพ้องสมัยกับพระพุทธเจ้า.

ที่นี้ถ้าไปดูหนังสือของเหลาจื๊อ ก็พบคำสอนของเหลาจื๊อข้อหนึ่ง ที่พูดว่า **มีสิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง มีอยู่ก่อนโลก ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่จิตใจ สิ่งนั้นเรียกว่าเต๋า** คือมีสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ตัวตน; ไม่ใช่ตัวตนอย่างวัตถุธรรม หรือว่าร่างกายเนื้อหนัง, แล้วก็ไม่ใช่นามธรรม เช่น จิตใจ ความคิดนึกรู้สึก เป็นต้นนี้; ไม่ใช่ทั้ง ๒ อย่าง มันมีอยู่ก่อนมีโลกนี้. เอาซิ, แล้วสิ่งนั้นเรียกว่าเต๋า.

สำหรับคำว่าเต๋านี้ ต่อมาก็แปลว่า **ธรรม; แปลอย่างอื่นไม่ได้ แปลว่าธรรมกันไปหมด ไม่ใช่แค่กลับแปลมันต้องจริงอย่างนั้น**. มันมีคำว่า “ธรรม” นี้ ที่ใช้กันอยู่ในความหมายเดียวกันหมด ทั้งทวีปเอเชียในยุคนั้นก็ได้. คำว่า “เต๋า” เสียงมันก็ตรงกับคำว่า ธรรม นี้, เต๋าแปลว่า ธรรมะ คือแปลว่า ธรรม. นี่ทางฝ่ายตะวันออกสุดนี้ก็มิใช่เหลาจื๊อที่รู้จักสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ก่อนโลกเกิด.

ทางในอินเดีย ก็มีสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถ์ ซึ่งเขาพูดขึ้นบัญญัติขึ้นก็ตามเถอะว่ามัน มีอยู่ตลอดอนันตกาล; แล้วก็มิอะไรต่าง ๆ แยกออกมาจากปรมัตถ์ เป็นนั้น เป็นนี้ เป็นวัตถุ เป็นกาย เป็นจิต เป็นอะไรก็ตาม, จะเรียกว่าอาตมันตัวน้อย ๆ ออกมา แล้วก็กลับเข้าไป แล้วก็แบ่งออกมา แล้วก็กลับเข้าไปนี่ เป็นเรื่องของปรมัตถ์กับอาตมัน.

ที่นี้ถ้าไปดูไกลออกไป ทางโน้นก็ยังไม่ปรากฏ คือว่าทางตะวันตกสุดนั้นก็ยังไม่ปรากฏ ก็ปรากฏอยู่เพียงแค่ว่าทวีปเอเชียต่อกับทวีปยุโรป คือดินแดนปาเลสไตน์ของพวกยิวนี้ ก่อนแต่จะเกิดศาสนาคริสต์ียน เขาก็มีคำพูดบางคำที่เรียกสิ่งหนึ่งซึ่งมีอยู่

พอมมาถึง สมัยศาสนาคริสต์ียน ก็มีคำว่า God หรือ พระเจ้า นี่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง มีอยู่ตลอดอนันตกาลนี้เพิ่มขึ้นอีก. แต่ว่าศาสนาคริสต์ียนนี้ก็หลังพุทธศาสนาตั้ง ๕๐๐ ปีกระมัง; แต่ถ้าว้าสำหรับศาสนายิว ซึ่งเป็นต้นตอของศาสนาคริสต์ียนในตอนทีแรกแล้วมันก็เรียกว่าไม่หลังพุทธศาสนา; ฉะนั้นคนทางปาเลสไตน์ตะวันออกไป ก็รู้เรื่องสิ่งที่มีอยู่ตลอดอนันตกาลนี้เหมือนกัน. เขากล่าวไว้ในลักษณะเป็นไกววัชธรรม คือมีอยู่ในที่ทั่วไป อยู่ตลอดเวลาในที่ทุกหนทุกแห่ง ไม่เปลี่ยนแปลง.

แล้วก็ยังมีเบ็ดเตล็ดอื่นๆ อีกหลายแขนง ที่ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่า คนยุคนั้นได้ยอมรับตรงกันไปหมด ทุกมุมของแผ่นดินนี้ ว่ามัน มีอยู่สิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งก่อนสิ่งทั้งปวง, เป็นที่มาแห่งสิ่งทั้งปวง, ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งทั้งปวง จะอยู่ตลอดอนันตกาล, เป็นเหมือนกับที่รองรับสิ่งทั้งปวง ให้สิ่งทั้งปวงเกิดดับ, เกิดดับ อยู่ในฝ่ามือของสิ่งนี้.

นี่เรียกว่า สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ในความหมายทั่วไป ไม่เฉพาะพระพุทธศาสนา นี่จะเป็นสิ่งที่เราควรจะรู้จักหรือไม่ ก็ขอให้คิดดูเองเถิด. แต่ถ้าจะมาพิสูจน์กันในช่วงที่ว่า พระพุทธศาสนา ปฏิเสธสิ่งนี้ไหม? ก็ตอบได้เลยว่าไม่ได้ปฏิเสธ, ยอมรับว่ามีสิ่งชนิดนี้ ก็โดยอ้างหลักพระบาลี ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ไอนั้นมีอยู่. ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด ไอนั้นมีอยู่; ก็หมายความว่า ธรรมชาติ หรือ ธัมมัญญิตตา ธัมมณียามตา นั้นมันมีอยู่; อย่างนี้ก็แปลว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธสิ่งนั้น.

เป็นอันว่า โดยหลักใหญ่ ก็ไม่ได้ปฏิเสธสิ่งนี้ด้วยกันทั้งนั้น; แต่ว่าโดยข้อปลีกย่อยนี้ อาจจะถูกกล่าวผิดพลาดกันไปบ้าง ก็จะได้ทำความเข้าใจกันต่อไปตามลำดับ ตามความมุ่งหมายของการบรรยายในชุดนี้ ที่จะพูดถึงเรื่องสิ่งที่เรียกว่า ไกวัลยธรรม คือสิ่งที่มีอยู่ตลอดไกวัลย์, สิ่งหนึ่งซึ่งมีอยู่ตลอดไกวัลย์. ไกวัลย์ก็คือ สิ่งนั่นเอง เรียกว่า **ไกวัลยธรรม** ก็แปลว่า **ธรรมที่มีอยู่ตลอดไกวัลย์ ตลอดเวลาอันไม่สิ้นสุด ตลอดพื้นที่อันไม่สิ้นสุด ล้วนแต่ไม่สิ้นสุดไปทั้งนั้น** นี่เรียกว่าไกวัลย์.

จะเป็นอะไร? จะใหญ่หรือจะเล็กสักเท่าไร? จะสั้นหรือจะยาวสักเท่าไร? จะเก่าหรือจะใหม่สักเท่าไร? ใคร ๆ เอาไปคิดดูซิ. ถ้าเข้าใจแล้วจะพบว่า สิ่งที่เป็นคู่ ๆ เหล่านี้ ใช้กับสิ่งนี้ไม่ได้ เพราะมันไม่มีเกิด มันไม่มีดับ มันจึงไม่มีรูปร่างว่าสั้นหรือยาวว่าเก่าหรือใหม่ ว่านานหรือเร็ว; มันไม่มีอะไรที่จะไปใช้กับสิ่งเหล่านี้ได้.

นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่าอสังขตะ, อสังขตธรรม, หรือบางทีจะเรียกว่า สุนฺญตา, หรือจะเรียกว่า นิพพาน ในความหมายหนึ่ง. แต่ในที่นี้เราจะเรียกว่า สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ประกอบขึ้นเป็นคำพูดว่า “**ไกวัลยธรรม**”.

ถ้ารู้แล้วจะมีประโยชน์มาก ในข้อที่จะทำให้มนุษย์เข้าใจกันได้ง่ายขึ้น ไม่ตั้งตนเป็นศัตรูต่อกัน เพราะว่ามันเป็นเพียงฟองน้ำที่เกิดขึ้นในทะเลด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าเข้าใจเรื่องนี้แล้วก็จะเข้าใจได้ง่าย สำหรับคำว่าไกวัลย์. ให้ถือว่าสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายหรือไม่มีชีวิตก็ตาม เป็นเหมือนฟองน้ำที่กำลังเกิดอยู่ในผิวพื้นของทะเลเท่านั้นแหละ แล้วจะมามีทะเลาะวิวาทกันทำไม; รู้จักตัวใหญ่

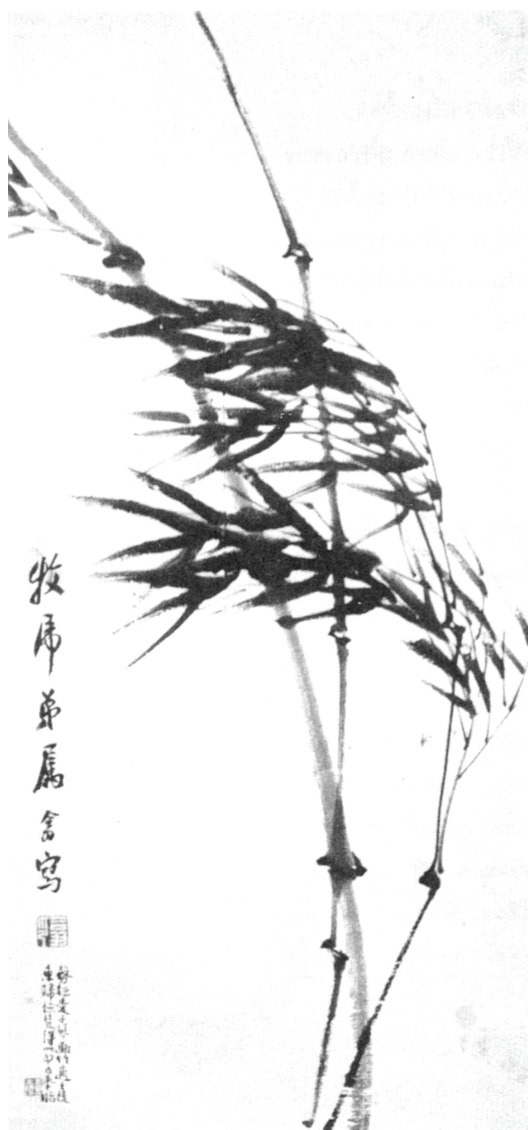

ตัวแม่ ตัวดั้งเดิม ที่ไม่รู้จักเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง
ดีกว่า; เพราะว่าถ้ารู้จัก หรือเข้าถึงธรรมะนั้นแล้ว มันก็จะ
ไม่มาเกิดเป็นฟองน้ำเรื่อย ๆ ไปอยู่อย่างนี้ มันจะสิ้นสุดแห่ง
ความทุกข์ คือสิ้นสุดแห่งความเกิด แก่ เจ็บ ตาย.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่าไกวัลย์, ไกวัลยธรรม หรือเกวลง หรือ
เกวลธรรมอะไรก็ตาม มันน่าสนใจอย่างนี้, มีฤทธิ์มีเดชเหลือ
ประมาณ จนพระพุทธเจ้าท่านก็ต้องยอมแพ้. พระพุทธเจ้าท่าน
ยอมแพ้ว่า ตถาคตจะเกิดขึ้น หรือจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม เจ้านั้นมี
อยู่แล้วอย่างนั้น : จิตา ว ส่า ธาตุ ธมฺมภูจิตตา ธมฺมนิยามตา,
แล้วก็ไปเรื่องไตรลักษณ์ก็มี มีว่า ธัมมัญญูจิตตา ธัมมนิยามตา
อิหฺมปปัจจยตา มาในเรื่องปัจจุสมุปบาทก็มี.

牧師弟屬 富寫

牧師弟屬 富寫
壬午年秋月
富

ศาสดาทั้งหลาย ก็ผู้ค้นพบ สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง.”

อยากเตือนให้นึกอีกทีหนึ่งว่า แม้ในประเทศจีน พ้อง
สมัยกับพระพุทธเจ้า คือสมัยเหลาจื๊อ; เหลาจื๊อก็ได้
พูดว่า “มีสิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่รูปและไม่ใช่นาม คือไม่ใช่วัตถุ
และก็ไม่ใช่จิตใจ มีอยู่ก่อนแล้วในโลก” สิ่งนั้นเรียกว่า เต๋า ก็มี
อยู่ก่อนแล้วในโลก ไม่ใช่ร่างกาย ไม่ใช่จิตใจ ไม่ใช่วัตถุ ไม่ใช่
จิต; นี่ก็เรียกว่า “เต๋า” ซึ่งคำๆ นี้ต่อมาก็นิยมแปลกันว่า “ธรรม”
เฉยๆ เหมือนกัน.

หรือว่าในคัมภีร์ไบเบิล ที่ใช้ร่วมกันทั้งยิวและทั้งคริสเตียน
ก็ยอมรับว่า แรกเริ่มเดิมทีก่อนอื่นทั้งหมด สิ่งที่เราเรียกว่าคำ พระคำ
หรือ The Word ได้มีอยู่แล้ว อยู่กับพระเจ้า เป็นพระเจ้า.
พระคำนั้นเป็นพระเจ้า พระคำนั้นสร้างสิ่งทั้งปวง; ถ้าไม่มี
พระคำนั้นแล้ว ไม่มีอะไรที่จะได้ถูกสร้างขึ้น. นี่ก็แปลว่าเรามี
ความรู้เรื่องสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง เป็นที่ออกมาแห่ง

สิ่งทั้งหลาย; แต่ก็ไม่แน่ใจนัก คือไม่รู้ชัดเจนนพถึงที่สุด จึงได้กล่าวไว้ในรูปว่าง ในแง่ในมุมมองที่ต่าง ๆ กัน; แต่ความหมายเหมือนกันหมด ในข้อที่ว่า มันมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง แล้วก็มีทุกหนทุกแห่ง แล้วก็มีตลอดเวลา ดังนั้นเขาจึงเรียกว่าพระเจ้า.

คำว่า “พระเจ้า” นี้ก็เหมือนกัน เราก็ไม่ค่อยรู้แน่ว่า ในภาษาเดิมแท้ ๆ ภาษาฮีบรูหรือภาษากรีกนั้นมันแปลว่าอะไร; แต่ที่เขาแปลมาเป็นภาษาอังกฤษนั้นมันชัดแล้ว เรียกว่า The Word คือคำพูด. คำพูดนี้ไม่ใช่คำพูดของคนธรรมดาพูด มันเป็นคำพูดของธรรมชาติ; ดังนั้นมันจึงได้แก่กฎที่ธรรมชาติมีอยู่อย่างไร, ธรรมชาติมีกฎอยู่อย่างไร, นั่นคือ The Word หรือคำพูดของธรรมชาตินั้น The Word นั้นอยู่กับ God. The Word นั้นเป็น God เสียเอง, The Word นั้นสร้างสิ่งทั้งปวง; รวมความแล้วก็ได้ความว่า เขาเรียกสิ่งนี้ว่า พระเจ้า.

นี่เราจะพรรณารายว่า ในศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดูก็ได้ ศาสนายิวไกลออกไปทางตะวันตกก็ดี สุดโต่งมาทางตะวันออกคือศาสนาเต๋า ของเหลาจื๊อก็ได้ พูดถึงสิ่งสิ่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งสิ่งหนึ่งซึ่งตรงกันหมด มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง มีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง มีอยู่ตลอดเวลา. นี่แหละคือจะได้แก่อะไรก็สุดแท้ แต่จะเอามาเรียกในที่นี้กันที่ก่อนว่า “ไกวล์ยธรรม” คือสิ่งที่มีอยู่ตลอดไกวล์ย : ตลอดไกวล์ยของเวลาก็ได้, ตลอดไกวล์ยของเนื้อที่ก็ได้, คือตลอดความเป็นสิ่งเดียวกันเป็นอันเดียวกัน เป็นเวลาเดียวกันไปหมดทุกหนทุกแห่ง.

คัมภีร์ฝ่ายพุทธบริษัท มีคำตรัสถึงสิ่งมีอยู่ก่อนคือธรรมชาติ.

ที่นี้เราจะมองกัน แต่ที่เกี่ยวกับคัมภีร์ของพุทธบริษัท โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ในพระไตรปิฎก และยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ที่อยู่ในรูปของพระพุทธานุภาพคือ คำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง.

สำหรับพระพุทธานุภาพนี้ ก็สรุปความได้ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ตถาคตจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น จิตฺวา สา ธาตุ-ธาตุนั้นตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว. คำว่า “ธาตุนั้นตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว” มีความหมายมาก คือตั้งอยู่เสร็จแล้ว. พระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น, พระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือที่พระองค์ก็ตาม จะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น, สิ่งนั้นตั้งอยู่แล้ว.

ขอให้นึกดูว่าสิ่งนั้นคืออะไร? เรียกว่า ธาตุ เหย ๆ ก็ต้องมีความหมายเป็นพิเศษ คือธาตุพิเศษชนิดหนึ่ง ซึ่งในการบรรยายอันว่าด้วยธาตุ หรือสภาวะธรรมนั้น ก็ได้บรรยายให้ทราบกันแล้วว่า มันมีธาตุพิเศษอยู่ ก็คือ อสังขตธาตุ; ถ้าธาตุธรรมดาก็คือสังขตธาตุ. เมื่อพิจารณาดูพระบาลีนี้ แม่จะกล่าวไว้เพียงคำเดียวว่าธาตุ แต่เมื่อมีความพิเศษถึงขนาดนี้ ก็ต้องเล็งถึง อสังขตธาตุมันจึงจะเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ตลอดไป โดยที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเกิดขึ้น หรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม มันก็มีอยู่แล้วตลอดเวลา.

การที่พระองค์ได้ทรงนำข้อนี้มากล่าวอย่างนี้ ก็เพราะว่าเพื่อจะเปลื้องพระองค์ออกไปให้พ้นจากสิ่งนี้ ในข้อที่ว่า มิใช่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิ่งนี้ขึ้นมา หรือทรงบังคับสิ่งนี้ให้เกิดขึ้น แต่มัน เป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อนและมีอยู่ตลอดเวลา, เพียงแต่ว่า การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ก็ตรัสรู้สิ่งนี้ โดยบทว่า *อภิสมฺพชฺชมติ อภิสเมติ, อภิสมฺพชฺชมติ* - รู้พร้อมยิ่ง,

อภิสมมติ - เข้าถึงเฉพาะซึ่งสิ่งนี้, ครั้นเข้าถึงแล้ว จึง อาจิกขติ - บอกร, เทเสติ - แสดง, ปญฺญเปติ - บัญญัติ, ปฏฺจุเปติ - ตั้งขึ้นไว้, วิวรติ - เปิดเผย, วิภชติ - แจกให้คนอื่นรู้, อุตตานิ กโรติ - กระทำให้เป็นของเห็นได้ง่าย เหมือนกับหางยของที่คว่าอยู่.

นี้หมายความว่า สิ่งนั้นถูกนำมาสอนอีกทีหนึ่ง แล้วก็ไม่ได้ทรงนำมาสอนทั้งหมด เพราะไม่จำเป็น; อย่างที่พระองค์ได้ตรัสว่า สิ่งที่ได้ถกาคตรัสรู้แล้วนำมาสอนนั้น เท่ากับใบไม้กำมือเดียว ในเมื่อเทียบกับใบไม้ทั้งป่าที่มีอยู่ບັນตั้นไม้.

นี้ล้วนแต่เป็นเครื่องแสดงว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรม ในความหมายแรก หรือธรรมธาตุ นั้นมันมาก มากเหลือประมาณ ที่เอามาสอนเป็นพุทธศาสนานี้คนเดียว; เทียบกับใบไม้หมดทั้งป่ากับใบไม้กำมือเดียว; ก็แปลว่ามนุษย์ไม่จำเป็นจะต้องรู้จักสิ่งนั้นไปทั้งหมด หรือทุกแง่ทุกมุม ก็รู้แต่ส่วนที่จำเป็นที่จะดับทุกข์ได้ก็แล้วกัน. แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราจะรู้มัน ก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นธรรมธาตุอันนั้น หรือไปเป็นไกวลยธรรม อันนั้นเอง เท่าที่จำเป็นที่มนุษย์จะต้องทราบ และปฏิบัติให้ได้.

เดี๋ยวนี้พระองค์ ก็ตรัสด้วยคำกำกับขึ้นมาอีกหลายคำ มีคำว่า ธรรมภูจิตตา - เป็นความตั้งอยู่แห่งธรรม, ธรรมนิยามตา - เป็นกฎตายตัวแห่งธรรม, ตถตา - เป็นความเป็นอย่างนั้น, อวิตถตา - เป็นความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนญฺยตถตา - เป็นความไม่เป็นไปโดยประการอื่น และทรงระบุชัดว่า อธิปฺปจฺยตา คือกฎที่เมื่อมีสิ่งนั้นเป็นปัจจัย สิ่งนี้ย่อมเกิดขึ้น.

นกนางเขนในฤดูชานเฟิง ศิลปินเจาอยู่ฉวน

เต้าคือไกวลยธรรม.^๔

! ดิยวนี้ที่นำหวั หรือว่าจะบังเอิญอย่างไรก็สุดแท้ ไกวลยธรรมนี้เป็นกฎ มีความหมายอย่างเดียวกับเต้า, มีความหมายอย่างเดียวกับว่า The Word ของคริสเตียน คือพระเจ้า; ฉะนั้นพระเจ้าก็คือกฎ เต้าก็คือกฎ อะไรก็คือกฎ.

แล้วมันนำหวัตรงที่ว่า คำที่ฝรั่งเขาใช้กันอยู่ คือคำว่า God แปลว่าพระเจ้านั้นเราก็มี God; แต่เราเรียกสั้นหน่อยเป็น กฎ เราเลยถูกกว่า, เป็นพระเจ้าจริงกว่า ว่ากฎนั้นแหละคือพระเจ้า. ถ้าพวกฝรั่งเขาจะยอมย่นคำว่า God นั้นให้สั้นลงมาเหลือกฎ มันก็เป็นอันเดียวกันเลยคือเป็น The Word. The Word ของธรรมชาติ คือคำสั่งของธรรมชาติ เป็นกฎของธรรมชาติ นั้นคือพระเจ้า. มันอาจจะเป็นไปได้กระมัง ว่าคำว่า “กฎ” หรือคำว่า กะ-กฎะ นี้เป็นภาษาเก่าแก่ของพวกอินโดอารยัน ที่เข้ามาในอินเดียนี้ มันออกไปเป็นคำพูดของคนพวกนั้นทางตะวันตกก็ได้ ซึ่งมันมีอยู่มากคำ หลาย ๆ คำ.

เป็นอันว่าเราอย่าไปเถียงกันเรื่องชื่อเลย; เมื่อพวกฮินดูเขาอยากจะเรียกว่าพระพรหมก็เรียกไปก็แล้วกัน. แต่ถ้ามันหมายถึงสิ่งนี้แล้ว ก็ระวังให้ดีเถอะ มันจะเป็นสิ่งเดียวกัน; เขาจะเรียกว่าปรมัตถ์มัน ก็ตามใจเขา, นิกายหนึ่งเขาชอบเรียกอย่างนั้นก็ตามใจเขา, แต่เขามีคำอธิบายอย่างนี้เหมือนกัน แล้วบางพวกเรียกว่าไกวล์อยู่แล้วก็มี.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่า ไกวล์ แล้วก็ตั้งอยู่ในฐานะสมควรแก่นามว่าธรรม อย่างยิ่ง เพราะว่ามันเป็นธรรมแม่.

ข้อเปรียบเทียบ เพื่อทำความเข้าใจคำ “ไกวล์” คือกฎ.

เอาละ, ที่นี้ก็จะพูดถึง แห่งของการเปรียบเทียบ หลาย ๆ แ่ง ที่จะทำให้เข้าใจสิ่งนี้ต่อไปตามความมุ่งหมายของการบรรยายในวันนี้. การเปรียบเทียบนี้ มันก็ต้องทำเป็นคู่ ๆ; รู้กันอยู่แล้วว่า ถ้าเราจะเปรียบเทียบอะไร เราก็จะต้องทำการเปรียบเทียบด้วยของ ๒ อย่าง ไม่เช่นนั้นจะเทียบกับใคร.

คู่ที่ ๑ อย่างจะใช้คำว่า ธรรมดั้งเดิม กับ ธรรมแปรรูป. ธรรมที่ดั้งเดิม มันก็ต้องเป็นอันเดียวกันนั้น ถ้ามันเกิดไม่อันเดียว มันก็ไม่ใช่ดั้งเดิม. ลองคิดดูซิ ถ้ามันเกิดแบ่งเป็นสองอย่างสามอย่าง มันก็ต้องมีส่วนที่ไม่ใช่ดั้งเดิม; ฉะนั้นเดิม มันก็ต้องมีอย่างเดียว. พอต่อมามันก็มี ธรรมประเภทที่แปรรูปออกมาจากสิ่งดั้งเดิม นี่มันมีมาก มากอย่าง.

ธรรมดั้งเดิมก็คือกฎ กฎอันเด็ดขาด ปากาสิตอันเฉียบขาดของพระเจ้าหรือของกฎ นี่เรียกว่าธรรมดั้งเดิม บางพวกอาจจะเรียกว่าอาทิธรรม อาทิพุทธ อะไรก็ได้, แล้วจากกฎนี้ มันมี

สิ่งทั้งหลายที่ออกมาต่าง ๆ กันเป็นรูปธรรมนามธรรม. อาการอย่างนั้นจะต้อง ออกมาจากกฎ เป็นไปตามกฎ นี่คือ ธรรมแปรรูป.

ของเดิมก็เรียกว่าธรรม, ของใหม่ ๆ ที่ออกมาพรูไปหมดนี้ ก็เรียกว่าธรรม, เพราะคำบาลีมันไม่มีคำอื่นจะเรียก; ฉะนั้นจึงต้องประกอบคำวิเศษณ์เข้าไปว่า “ธรรมเดิม” หรือว่า “ธรรมแปรรูป”; เช่นว่าธรรมสังขตะหรือธรรมอสังขตะ อย่างนี้เป็นต้น. แต่ว่าคุณแรกนั้นอยากจะรู้ว่า เป็นธรรมเดิม แล้วก็ธรรมที่แปรรูปออกมาเรื่อย ๆ เรื่อยไม่ขาดสาย จนกระทั่งบัดนี้ นับไหวที่ไหนล่ะ ว่ามันมีอะไรบ้าง ในสากลจักรวาลนี้ มันเกิดดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงอะไรขึ้นมา แล้วเกิดเป็นมนุษย์เป็นสัตว์ขึ้นมา กระทั่งเป็นพระพุทธเจ้า แล้วสูงสุด มีวัฒนธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ สูงสุดแล้วก็แตกสลายไปแล้วก็จะเกิดใหม่ แล้วก็แตกสลายไป แล้วก็เกิดใหม่ อย่างนี้เรียกว่าส่วนที่มันแปรรูป; แต่ส่วนที่เป็นกฎแท้ ๆ นั้น ไม่ระคายชน คือไม่เปลี่ยนแปลงเลย แม้แต่ลัคนิดเดียว คงเป็นกฎอยู่ตามเดิม.

นี่คุณหนึ่งแล้ว ไกว่ลยธรรมคือธรรมดั้งเดิม; ที่นอกไปจากนั้น ก็เป็นธรรมที่แปรรูป คือว่าธรรมที่เปลี่ยนไป.

ที่นี้คุณที่ ๒ ถัดไป ก็เห็นได้ทันทีว่า มันเป็นธรรมที่เป็นตัวธรรมแท้ที่นอกนั้นก็เป็นเพียงประกาย หรือเศษที่กระเด็นออกมาเป็นประกาย, เป็นประกายธรรม, มีอะไรที่เป็นประกายออกมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง; มันไม่ใช่สิ่งเดียวกัน. ธรรมที่เป็นตัวแม่นี้ก็ประหลาดที่ว่าไม่รู้จักหมด ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง, ตามความหมายของคำว่าไกว่ลยมันไม่รู้จักหมด ไม่รู้จักสิ้น ธรรมะแม่. ที่นี้ธรรมะลูกหลานนี่เกิดตาย ๆ เกิดตาย ๆ ไหลไปเป็นเกลียว นี่เรียกธรรม

ลูกหลาน. ฉะนั้นไกว้ลยธรรมคือธรรมแม่ นอกนั้นก็โกฏิอย่าง
 ก็ร้อยอย่างนับไม่ไหว ก็เป็นธรรมลูกหลาน ซึ่งไม่เคยกลับไปเป็น
 ธรรมแม่สักที.

ที่นี้คู่ที่ ๓ ถัดไป ก็ ธรรมที่เป็นเหตุอันแท้จริง เรียกว่า
 ปฐมเหตุ; ธรรมนอกนั้นก็เป็นธรรมผล ทั้งนั้น. พวกคริสเตียน
 เขาจะถามคำถามข้อนี้เป็นข้อแรกเสมอว่าในพุทธศาสนามีปฐมเหตุ
 ไหม? นี่ถ้าเราไม่เข้าใจคำถามของเขาเราอาจจะตอบผิดก็ได้
 เพราะถ้าเราไปรังเกียจคำว่า พระเจ้า เขาถามให้เราตกหลุมของ
 เขาว่ามีพระเจ้า; นี่เราก็ก้าว เราก็ดำเนินไม่มีเท่านั้น.

แต่ถ้าเรามีความจริงใจ ตอบไปอย่างไม่ลำเอียง เราก็มอง
 ซิ คือสิ่งที่มันมีตลอดกาลนั่นแหละ เป็นปฐมเหตุก็ได้, เรียกว่า
 ปฐมเหตุก็ได้, คืออะไร? ก็คือกฎ คือ กฎที่เรียกว่า ตถาตา
 อวิตถตา อนัญญตตา อัมมัญญุตตา อัมมเนียมตา นี่คือปฐมเหตุ
 มียูก่อนสิ่งใด นอกนั้นเป็นนานาผล นานาประการ.

หรือจะเรียกชื่ออีกทีหนึ่งก็ว่า ปฐมเหตุนี้เป็นของสิ่งเดียว
 เดียวแท้ ๆ เลย แล้วผลนั้นมันก็มีมาก. นี่ถ้าว่าธรรมเดียว ก็คือ
 ไกว้ลยธรรม; ถ้าธรรมมากหลายนานาธรรม มันก็คือธรรม,
 ปรกาศธรรม ธรรมชั่วขณะ เป็นสังขตธรรมชั่วขณะ.

หรือจะใช้คำอีกคู่หนึ่งคู่ที่ ๔ ว่า อาภิธรรม ธรรมที่แรก
 หรือเบื้องต้นตายตัว นี่ธรรมตายตัว, แล้วออกมาเป็น นิรมาณธรรม
 คือธรรมที่บิดเบือนเรื่อย บิดเบือนเรื่อย เปลี่ยนแปลงเรื่อย
 เพราะว่ามันไม่กลับไปหาที่เดิม. มันปฐมนิ่งเป็นสิ่งที่นิ่ง สิ่งนั้นก็ปฐ
 มิ่งอื่นต่อ, สิ่งนั้นก็ปฐมิ่งอื่นต่อ มันเตลิดเปิดเปิงออกไป ไม่มี
 ทางที่จะกลับไปหาสิ่งเดิม; เว้นไว้แต่สิ่งเหล่านี้จะดับหมดลงไปอีก
 ครั้งหนึ่ง จึงจะเหลือแต่สิ่งเดิม เหลือแต่อาภิธรรม คือธรรมเดิม

มีฉะนั้นก็เป็นนิรมาณธรรม คือธรรมที่ปิดเบือนอยู่เรื่อยไป.

พวกเราทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้ ต้นไม้ ก้อนหิน กรวด ดิน หวาย นี่เป็นนิรมาณธรรมทั้งนั้น คือธรรมที่ปิดเบือนออกมาจากอาทิธรรม; แล้วมันนำคิดว่าที่มันมาเป็นร่างกาย มาเป็นจิตใจ มาเป็นมันสมอง มีความคิด มีความรู้ ที่ทำให้รู้จักแม่ของมันได้ที่. มันจะดีหน่อย ก็ตรงนี้เอง ถ้าใครไม่รู้ ก็หมายความว่า เกิดมาทั้งทีก็ไม่รู้จัก พ่อ-แม่ของตัวเอง, นำหัว.

ให้นึกแต่เพียงว่า มันเป็นประกายหรือเป็นปฏิริยา; ของที่เป็นเดิมเท่านั้น ไม่กระตุกกระดิกอะไรก็ได้ ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรเลย. ส่วนสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏแก่เราอยู่นี้ มันเป็นเพียงแต่ปฏิริยา เป็นเพียงประกายที่ออกมาในฐานะเป็นปฏิริยา; มีอะไรกระทบกันเข้า ก็เกิดสิ่งใหม่เสมอ เหมือนกับว่าลมไปกระทบน้ำก็เกิดคลื่นอย่างนี้. ที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในคำว่า เกวะละ หรือ ไกวัลยะ นั้นแหละแล้วเขายังให้คำจำกัดความที่มันแบ่งได้มากไม่มีที่สิ้นสุด; ถ้ามันเกิดการกระทบกันขึ้น ในระหว่างสิ่งที่แบ่งออกไปแล้ว มันก็เกิดสิ่งใหม่มา แต่สิ่งเดิมยังคงเป็นอยู่อย่างนั้น.

ฉะนั้นแหละเป็น หลักเกณฑ์ ที่คล้ายกันมากกับทางวัตถุธรรม; เช่นว่า ที่แรกไม่มีดวงอาทิตย์ มันก็มีดวงอาทิตย์ ในดวงอาทิตย์มันก็มีธาตุต่าง ๆ ที่ออกมา เป็นธาตุนั้น ธาตุนี ธาตุโน้น กระทั่งเป็นอินทรียวตถุมีชีวิตขึ้นมาได้ เป็นพืช เป็นสัตว์เป็นคน อย่างนี้. ที่แรกมันก็ไม่มี แต่เนื่องจากการที่มันกระทบกันไป กระแทกกันมา ในระหว่างสิ่งเหล่านี้ มันมีสิ่งใหม่ออกมา, สิ่งใหม่ออกมา, สิ่งใหม่ออกมา. นี่ในทางวัตถุก็เป็นอย่างนี้, ทางฟิสิกส์แท้ ๆ ทางวัตถุแท้ ๆ ก็เป็นอย่างนี้.

ทางนามธรรม ก็มีความหมายอย่างนี้ จึงเกิดมีตัวธรรม

แท้ ๆ กับธรรมที่เป็นเพียงประภายธรรม หรือเป็นปฏิกิจริยา ของ
สิ่งเปลี่ยนแปลงต่อ ๆ กันมาเรื่อย ตามกฎของแม่ของมัน แม่
มันเป็นตัวกฎ ลูกของมันถึงอกงามเรื่อยไปตามกฎ เป็นเพียง
ปฏิกิจริยา.

นี่ กฎนั้นเป็นพระเจ้า หรือเป็นธรรมของพระเจ้า นอกนั้น
ก็เป็นธรรมของสิ่งทั้งหลาย ที่ออกมาจากพระเจ้า จึงเกิดมีธรรม
นิรันดร นิรันตรธรรม มันเป็นนิรันดรตายตัว; และอันตรธรรม
คือธรรมชั่วคราว ๆ; นิรันตร แปลว่า ไม่มีช่วง ไม่มีระหว่าง เป็น
นิรันดร. นี่เปรียบกับไควล์ยธรรม มันไม่เป็นช่วง ๆ ไม่เป็นเหตุ
ไม่เป็นผล เป็นช่วง ๆ. นิรันดรเป็นพระเจ้า, แล้วก็มีอันตรธรรม
คือเป็นสิ่งที่พัง.

百尺蒼崖倚暮寒
仙源無路欲通難
晚來急雨添飛瀑
只許幽人隔岸看
宣統四年夏月
陳嘉庚

เข้าถึงไถวัลย์ คือเข้าถึงเตา^{*}

คำ ว่า “ธรรม” ในที่นี้ก็หมายถึงกฎ. คำสอนทั้งหลายอย่าถือเสียว่า มันเป็นแต่เพียงคำพูดหรือตัวหนังสือ เพราะว่าคำพูดหรือตัวหนังสือมันมันแสดงซึ่งกฎ; เช่น แสดงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันคือแสดงกฎ; แม้ว่ามันไม่ใช่ตัวกฎ แต่มันก็แสดงกฎ. แต่ถ้าเราพูดว่า ธรรม, ธรรม แล้วก็ต้องหมายถึงตัวกฎ จึงจะเป็นตัวจริง อย่าไปเล็งถึงตัวหนังสือหรือคำพูด.

นี้จะเห็นได้ง่ายตรงตามพระบาลี* ที่พระท่านได้สวดไปเมื่อตะกี้แล้ว ว่าธรรมชาตอันตายตัวลงไป ขึ้นชื่อว่า ความทุกข์แล้ว ต้องเป็นอย่างนี้ ๆ ๆ เป็นอย่างอื่นไม่ได้, ว่าเหตุให้เกิดทุกข์แล้ว ต้องเป็นอย่างนี้ ๆ ๆ เป็นอย่างอื่นไม่ได้, ภาวะดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ก็ต้องเป็นอย่างนี้ ๆ ๆ อย่างอื่นไม่ได้, การปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ก็ต้องเป็นอย่างนี้ ๆ ๆ; อย่างนี้

* บทโยคฐานาริยสังจัมมปาฐะ หนังสือสวดมนต์แปลบทพิเศษต่าง ๆ
ที่ใช้ในสวนโมกขพลาราม, โรงพิมพ์คณะธรรมทาน, หน้า ๑๗

เรียกว่ากฎ; ต่อเมื่อไปปฏิบัติตามกฎเข้า มันจึงจะเกิดการปฏิบัติ และได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ.

เดี๋ยวนี้ พระองค์ทรงประสงค์จะแสดงกฎ, และแสดงในลักษณะที่ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเกิดขึ้น หรือไม่เกิดขึ้นนั้น, ไม่เกี่ยวกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน; กฎนั้นมันมีอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าதாகดต ได้เข้าถึงกฎนี้, ได้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกฎนี้แล้วเอามาแสดงให้คนอื่นรู้, ก็แปลว่า ทรงแสดงถึงสิ่งที่เป็นกฎ. แล้วสิ่งที่เรียกว่ากฎนั้น ต้องมีอยู่เป็นไวกัลย ไม่จำกัดเวลา ไม่จำกัดสถานที่; นี่เรียกว่า ธรรมชาติ หรือจะเรียกอะไรก็ได้แล้วแต่จะเรียก แล้วแต่จะมุ่งหมาย จะให้คนเขาฟังกันในแง่ไหน.

พระองค์ทรงใช้คำว่า ธาตุ หรือ ธา-ตุ-เฉย ๆ, มันก็ธาตุเฉย ๆ เท่านั้น แต่มันเป็นธาตุที่มีชื่อพิเศษอย่างนี้. **ใครเข้าถึงธาตุอันนี้ ก็คือเข้าถึงไวกัลยธรรม ตามชื่อที่อาตมากำลังเรียก เพื่อให้สะดวกแก่การฟัง, หรือว่าถ้าใครเข้าถึงธาตุอันนี้ คนนั้นก็เข้าถึงสิ่งที่ พวกคริสเตียนหรือพวกยิวเขาเรียกว่า พระเจ้า, หรือที่เลาจี้อเรียกว่าเต่า หรือที่พวกฮินดูหลาย ๆ พวกเรียกว่าพรหม บ้าง เรียกว่าปรมาตมันบ้าง เรียกว่าไวกัลยบ้าง.**

แต่ความหมายของคำว่า ไวกัลยนี้เหมาะที่สุด ที่จะเรียกสิ่งนี้ และมันออกจะเป็นประโยชน์แก่การเมืองสักหน่อย; เพราะว่าโลกสมัยปัจจุบันนี้ ต้องการความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, อย่ารบราฆ่าฟันกัน อย่าแบ่งเป็นพรรค เป็นพวก เป็นดำ เป็นขาว แล้วทะเลาะวิวาททำลายกัน.

ต้องรู้จัก เรื่องทางจิตทางวิญญาณ จึงจะเข้าถึงไถ่ภัยธรรม.^๖

! ดิยวนี้เรามันมองกันแต่ในเรื่องที่ดำตาของบุคคล
ผู้รู้จักแต่วัตถุนิยม, รู้จักแต่วัตถุด้วย แล้วก็รู้จักแต่
จะนิยมวัตถุด้วย; ไม่นิยมเรื่องที่เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณที่
ลึกซึ้ง; เหมือนกับว่าเราเป็นเด็กอมมือกันอยู่ตลอดเวลา. แม่อายุ
ตั้งเท่านี้แล้ว ก็ยังเหมือนกับว่าเป็นเด็กอมมือกันอยู่ตลอดเวลา
เพราะเห็นอะไรก็เห็นแต่เท่าที่ลูกตามันเห็น; เหมือนกับเด็ก ๆ
เขาจะเห็นอะไรแต่แค่ที่หัวใจของเขารู้จัก. ถามที่ไรก็ว่าต้องการ
ขนม ต้องการลูกกวาด ต้องการอย่างนี้. ใช้ให้ลูขี้ไคลให้ทั่วตัว
ก็ดูแต่ที่ตรงท้องเท่านั้น มันก็ทั่วตัวแล้ว.

อยากจะทำเรื่องที่จะเป็นตัวอย่างได้ดีที่สุดว่า คนเรานั้น
เห็นแต่สิ่งสั้น ๆ ผิวเผิน เท่าที่เราเคยเห็นกันมาแต่อ่อนแต่ออก
แล้วก็อบรมกันอยู่เพียงเท่านั้น. เมื่ออาตมายังเป็นเด็ก ก่อน

เข้าโรงเรียนด้วยซ้ำไป; ไปดูเย่เกที่พุ่มเรียง ที่บ้านที่เกิด ที่วัดใหม่. เย่เกมีชื่อเสียงมาแสดงอยู่ เด็ก ๆ ก็ไปดู. หลายเรื่องหลายราว หลายครั้งหลายหน แล้วมีครั้งหนึ่งที่ยังจำได้ :-

เขาแสดงเรื่องจันทโครพ ถึงตอนที่ว่า ได้รับตลับที่ใส่นางโมราอะไรแล้วนั้น ก็เดินทางกลับบ้าน. ฤษีสั่งไม่ให้เปิดดูกลางทาง; ที่นั่นเขาก็ไปเปิดดูที่กลางทาง ก็มีนางออกมา, สวยจนหลงใหล.

ที่นี้ธรรมชาติเย่เกเขาก็ต้องมึบเทาเทา ที่ให้คนหัวเราะชอบใจให้มากที่สุด เพราะว่าคนจะได้ติด จันทโครพที่หลงใหล, นางนั้นก็เล่นตัว : ตั้งต้นแต่ว่าจะชักใช้ ว่าจะรักจริงหรือไม่รักจริง อะไรทำนองนี้. นางก็พิสูจน์ให้จันทโครพ ทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ทำอย่างนั้น; ก็ยอมทำหมด, เด็ก ๆ ก็หัวเราะครืนทุกคราวไปที่ยอมทำ. ในที่สุดนางคนนั้น ใช้ให้จันทโครพกินขี้ของนางนั้น; จันทโครพมันก็กิน แล้วก็หัวเราะกันครืนไปหมด ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่, หัวทอกแล้วยังหัวเราะ ว่าจันทโครพกินขี้. แต่ไม่มีใครนึกเลยว่าทำไมจึงกินขี้? หรือว่าเรื่องนั้นมันมีความหมายอย่างไร?

ไม่มีใครนึกว่า ถ้าว่ากิเลสมันครอบงำแล้ว คนเราก็กินขี้ได้. แต่ไม่มีใครนึกอย่างนั้น ก็หัวเราะกันไปหมด ทั้งหญิงทั้งชาย ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ไม่มีใครได้ประโยชน์อย่างที่อุปติสสะหรือโกสิตตะได้; เพราะสองคนนั้นเข้าไปดูเย่เกไปดูละคร แล้วได้ธรรมจักขุเมื่อโลกออกไปบวช มาเป็นพระสารีบุตรเป็นพระโมคคัลลานะ. สองคนนั้นเห็นธรรมในโรงละคร เกิดความเบื่อหน่าย.

ที่นี้ในโรงเย่เกคราวนั้น มันก็มีแค่จันทโครพกินขี้; แล้วไม่มีใครเคยนึกว่า ตัวเองก็เป็นจันทโครพกินขี้ มันก็เลยหัวเราะกันใหญ่; ก็คิดดูเถอะ ทุกคนมันก็เป็นจันทโครพกินขี้ เพราะว่า

ถ้ามันหลงรัก หรือชอบใจอะไรแล้ว มันก็กินซีได้ทั้งนั้นแหละ คือว่า เป็นเหยื่อของสิ่งนั้น, เป็นทาสของสิ่งนั้น.

เรื่องนี้คิดดูให้ดีแล้ว มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ; เพราะว่าตัวยี่เกที่แสดง เขาก็ไม่ได้ตั้งใจว่าจะสอนธรรมะ ว่าจันทโครพนี่ หลงหนักเข้าแล้วก็กินซี. คนแสดง, ตัวยี่เก มันก็ต้องการให้คนหัวเราะ ให้คนติด ให้ได้เงินมาก ๆ เท่านั้น มันก็ไม่ได้ตั้งใจจะสอนธรรมะ; แต่ว่าสิ่งที่เขาแสดงออกมา มันอาจจะสอนธรรมะ หรือว่ามันสอนอยู่แล้ว ว่าถ้าคนเรา ถ้าไปหลงรักอะไรเข้าแล้ว มันก็ยอมทุกอย่าง; แต่คนก็ไม่มองในแง่ นั้น ไม่รู้สึกในแง่ นั้นกันสักคนคนเดียว. อาตมาก็ยังเป็นเด็กมาก แต่เชื่อว่าไม่มีใครรู้สึกอย่างนี้สักคนเดียว ล้วนแต่หัวเราะเฮฮากันไปหมด ว่ามันกินซี.

เราจะต้องนึกถึงธรรมชาติ ที่มันสอนอยู่โดยไม่ได้เจตนา. นี้ เต็มไปหมดทุกทวัชระแห่ง ที่มันจะสอนความจริง ในทุกแห่งทุกมุม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ มุมที่ว่า ถ้าหลงไปแล้ว มันก็จะไปทำในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ คือทำให้ตัวเองเป็นทุกข์. นี่จำไว้ให้ดี ว่า เรากำลังหัวเราะอะไรอยู่ โดยไม่ได้รับประโยชน์จากสิ่งนั้น; เพราะว่าเรามันโง่ ก็จำว่าเรานั้นแหละมันเป็นจันทโครพกินซีเสียเอง.

ฉะนั้นคำอธิบายเรื่องไภวธรรม ก็อาจจะมึลักษณะอย่างนี้; มันก็จะดูเป็นเรื่องว่าอย่างนั้น ๆ ไปตามคำพูด ไปตามตัวหนังสือ, แล้วก็ไม่ได้ความหมาย ในลักษณะที่จะให้เกิดความสลดสังเวช หรือความรู้ถึงความจริงว่าเป็นอะไร ในส่วนจิตใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป; ไม่ใช่มาอยู่ตรงแค่ว่าวัตถุ. เช่นว่ากินอุจจาระ มันก็อยู่แค่อุจจาระ; มันไม่เลยไปถึงว่า เหยื่อของกิเลส เหยื่อของตัณหา ของอวิชชา ของความโง่.

ถึงแม้เอาตนเองก็เพิ่งจะมามองเห็น ว่าเรื่องจันทโครพ ก็นี่ ที่เราเคยหัวเราะนั้น; เราก็ง่มาตั้ง ๖๐ ปีแล้วกระมัง; ไม่มองเห็นว่า ความหมายนั้นมันลึกมาก มีค่ามาก ประเสริฐมาก แล้วเราก็คับเอาไว้ไม่ได้, และเพราะว่าเรากียังเป็นเด็กด้วย.

แต่เดี๋ยวนี้ถ้าพอมานึกถึงเรื่องไควล์ยธรรมแล้ว อายุหลายสิบปีนี้ก็ยังคงเป็นเด็กอมมืออยู่ก็ได้ จึงขอรับรองว่า อย่าไปทำเล่นกับเรื่องเหล่านี้. เรื่องสิ่งที่เรียกว่าไควล์ยธรรมนี้ อย่าไปทำเล่นกะมัน, มันมีอะไรที่ยังลึกซึ้งอยู่มาก; ไม่ใช่ว่าพอฟังจบแล้วก็จะเข้าใจ ยังจะต้องสำรวจจิต มีสมาธิเฉียบแหลมลึกซึ้ง แทงตลอดให้รู้จักสิ่งนี้ต่อ ๆ กันไปอีก เป็นชั้น, เป็นชั้น, เป็นชั้น, กว่าจะถึงตัวที่เป็นตัวจริงของมัน.

ที่แรกก็ได้ยินได้ฟัง ก็เป็นความรู้จำได้; ต่อมาก็ใช้เหตุผล ไตร่ตรองไปตาม ก็เป็นความเข้าใจ เรียกว่าเป็นที่พอใจอยู่ แต่ยังไม่ถึงสิ่งนั้น จนกว่าเมื่อไรจิตใจมันสังเวช มันมองเห็นลึกกว่านั้น แล้วเกิดความเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจ. นี่จึงจะเรียกว่าเห็นอย่างรู้แจ้งแทงตลอด คือเข้าถึงตัวไควล์ยธรรม.

ถ้าเรียกอย่างศาสนาที่มีพระเจ้า ก็เรียกว่าเข้าไปเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้า, ถ้าว่าเป็นศาสนาที่มีปรมาตมัน ก็ต้องกลับไปรวมกับปรมาตมัน. ถ้าเป็นศาสนาอย่างพุทธศาสนา มีสักว่าธาตุตามธรรมชาติ มันก็เหลือแต่สักว่าธาตุตามธรรมชาติ, ไม่เหลือตัวกู-ของกูอยู่ที่ไหนอีก; แล้วลักษณะของธาตุตามธรรมชาตินี้ มีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ สุญญตา - ความเป็นของว่าง; มันต้องกลายเป็นของว่างอย่างนั้นไปต่างหาก จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ถึงซึ่งไควล์ยธรรม.

นี่มันไม่มีไทย ไม่มีฝรั่ง ไม่มีพุทธ ไม่มีคริสต์ ไม่มี

อิสลาม ไม่มีพราหมณ์ ไม่มีเต๋า ไม่มีอะไรแล้ว มันเป็นว่าง
เนื้อเดียวกันไปหมด; เหมือนกับความว่างที่ปราศจากตัวกู-ของกู.
แล้วก็ดูความว่างนี้ตั้งต้นมาแต่เมื่อไร มันก็หาไม่พบ, มันกินขนาด
กว้างไปเท่าไร มันก็หาไม่พบ, มันมีอายุเท่าไร มันก็บอกไม่ได้;
นี่เป็นอมิตาภะ คือแสงสว่างไม่จำกัด รัศมีไม่จำกัด, อมิตายุ
ไม่มีอายุอันจำกัด. นี่เรียกว่า ไภวลยธรรม.

นี่พระพุทธเจ้าท่านมาเรียกอย่างนักเลง อย่างนักวิทยา-
ศาสตร์ เรียกว่า ตถตา - ความเป็นอย่างนั้น. อวิตถตา - ความ
ไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนนุยถตา - ความไม่เป็นไป
โดยประการอื่น; นี่เราไม่รู้. แม้คำที่ซึ้งที่สุดคือคำว่า อสังขตะ
นี่ก็ยังไม่รู้ ว่ามันอสังขตะกันที่ตรงไหน; มันจะให้เป็นตัวเป็นตน
อย่างใดอย่างหนึ่งเสียเรื่อย, แม้จะพูดว่าเป็นอสังขตะ มันก็จะ
ให้เป็นตัวเป็นตน แม้จะพูดว่าอนัตตา มันก็ยังจะให้เป็นตัวเป็น
ตนของอนัตตา, นี่อย่างนี้เรื่อยไป, ฉะนั้น อาตมาจึงว่าต้องทน
ต้องขอร้องว่าให้ต้องทน ศึกษาพิจารณาเรื่อย ๆ ไปก่อน.

丙戌秋
於錦山

寫於
溪靜處

หัวใจของเต้า^{*}

! เหลาจื้อนั้นเป็นคนพ้องสมัยกับพระพุทธเจ้า อยู่สุดมาทางตะวันออกนี้ ที่เขาเล่าหรือบันทึกกันได้ไว้ : พระพุทธเจ้านิพพาน เมื่อขงจื๊ออายุได้ ๘ ปี; ตอนนั้นเหลาจื้อแก่มากแล้ว แต่ว่าขงจื๊อกับเหลาจื้อยังทันพบกัน. เป็นอันว่าเหลาจื้อนี้พ้องสมัยกับพระพุทธเจ้าพอดี.

เหลาจื้อก็ได้สอนลัทธิอันหนึ่งเรียกว่า เต้า จะมองดูในแง่ปรัชญาก็เป็นปรัชญา, มองดูในแง่ศาสนาก็เป็นศาสนา, มองดูในแง่ศีลธรรมชั้นเด็ก ๆ ก็เป็นศีลธรรมชั้นเด็ก ๆ; เช่นอาชิมที่จุดธูปไหว้หัวสิงโต นี่มันเหลือเป็นซากสำหรับคนเขลาชั้นสุดเหวี่ยงนี้ คือให้ไหว้ฟ้าไหว้ดิน.

อย่างที่รูป อิมเอี้ยง* ที่เขียนอยู่ที่เพดานโรงหนัง ฝ่ายหนึ่งเป็นบวกฝ่ายหนึ่งเป็นลบ สัมพันธ์กันเมื่อไรก็จะเกิดกำลัง แล้วก็

* ๐ = อิมเอี้ยง มีอยู่ในโรงพรสพทางวิญญาณที่สวนโมกข์ฯ.

หมุนไปในวัฏฏสงสาร กว่าจะเลิกเสียทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งดำ ทั้งขาว ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งบุญทั้งบาป; เลิกถอนไปก็เลยว่าง เมื่อนั้น จะเป็นเต๋า.

ที่นี้คำว่า เต๋า นี้ มันมีปัญหาวว่า ไม่รู้จะแปลว่าอะไร? หลายคนเคยได้ยินคำว่าเต๋า แต่ก็ไม่รู้จะแปลว่าอะไร? มีปัญหาอยู่มาก ในที่สุดไม่แปลนั้นแหละดี เรียกว่า “เต๋า” ไปตามเดิม; แล้วก็ศึกษาให้รู้ว่ สิ่งที่เรียกว่าเต๋านั้นมีลักษณะอย่างไร?

แต่ถ้าเอาตามภาษาปัจจุบันนี้ ภาษาหนังสือเวลานี้ คำว่า เต๋า เดียวนี้เขาแปลว่าธรรม, ธรรมะเฉย ๆ, ธรรมเฉย ๆ นั่นคือ เต๋า แล้วก็มีคนอธิบายว่า คำว่า เต๋า นี้ตามตัวหนังสือจริง ๆ ก็เคยแปลว่า หนทาง คือทางสำหรับเดินหรือทางสำหรับไป.

นี่เห็นได้ทันทีว่ มันมันไปแยกเฉพาะธรรมะส่วนที่เป็นการปฏิบัติ ก็เรียกว่าเป็น “ทาง” ได้แน่นอน คำว่าเต๋าซึ่งแปลว่าธรรม ก็หมายถึงส่วนที่เป็นหนทางก็ได้; แต่ถ้าหมายถึงส่วนที่เป็นความจริง, เป็นปรมาตมธรรมก็คงเรียกว่าธรรม หรือเรียกว่า เต๋า อยู่นั่นเอง. ฉะนั้นคำว่า “เต๋า” ที่แปลว่าหนทางนี้ ในความหมายแคบ เพื่อจะชี้หนทางสำหรับปฏิบัติเท่านั้น.

คำว่า “เต๋า” ควรจะแปลว่าธรรม; เช่นเดียวกับคำว่า ธรรม-ธาตุในพุทธศาสนา จะเป็นสังขารธรรม จะเป็นสภาวะธรรม หรือเป็นปฏิบัติธรรม เป็นวิปากกรรม เป็นอะไรธรรมก็สุดแท้ เรียกว่าธรรมทั้งนั้น; ฉะนั้นคำว่าเต๋านี้ ก็จะต้องเหมือนกัน; แต่ว่าที่มันลึกซึ้งพิเศษก็คือธรรมในฐานะที่เป็นอสังขตะ หรือเป็น ไกวัลยธรรมนั้นแหละเรียกว่าเต๋า.

นี่คอยฟังให้ดี เดี่ยวจะเข้าใจผิด ว่าทำไมมันเกิดมาเหมือนกันกับหลักในอินเดียนะ? หรือแม้แต่ในพุทธศาสนา ทั้งที่มันอยู่

สุดตะวันออกเป็นประเทศจีน. ในเวลาที่พ้องสมัยกัน ทำไมจึงพูดเหมือนกันได้? นี่มีทางที่จะสงสัยได้ คืออาจจะตั้งข้อสงสัยขึ้นมาว่า; แม้ว่าเหลาจื๊อจะอยู่สุดแผ่นดินทางนี้ ความคิดมันเหมือนกันก็ได้ ในแง่ของลัทธิขงจื๊อ ที่มันตรงกันข้ามกับพวกโลกียธรรม หรือลัทธิขงจื๊อทั้งหลายนี้; เขาก็คิดออกเหมือนกันอย่างนี้ได้.

ที่นี้อีกทางหนึ่ง ก็จะต้องอธิบายกันอย่างดูหมิ่นดูถูกสักหน่อย ว่าคัมภีร์เต๋าเต้จิงนี้เพิ่งทำขึ้นมา หลังจากที่เหลาจื๊อตายไปนานแล้ว; เพราะว่าพวกฝรั่งที่เป็นนักศึกษาบางพวกก็มีความคิดอย่างนี้ : ว่าตัวคัมภีร์ของเหลาจื๊อ เพิ่งจะทำการต่อมา หลังจากเหลาจื๊อตายแล้วตั้งหลายร้อยปี. ถ้าอย่างนั้นมันก็เข้ารูป ที่ว่าพุทธศาสนาไปถึงประเทศจีนแล้ว; หลักอันนี้ก็เข้าไปอยู่ในคำสอนอันนี้ได้ คือรับเอาของพุทธศาสนา, หรือว่าอย่างน้อยที่สุด ก็อย่างปรมาตมของฮินดู เอาไปเป็นตัวเต๋า อย่างนี้ได้.

นี่มันไม่มีอะไรจะตัดสินได้แน่นอน; แต่ถ้าจะเคารพคำพูดหรือคัมภีร์ของเขา เขาถือว่าเหลาจื๊อได้เป็นผู้สอนไว้เอง ตั้งแต่ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังอยู่พ้องสมัยกัน. ก็ลองฟังดูที่ว่า สิ่งนี้เรียกว่า เต๋า นั้นจะเป็นไวกวलयธรรม ได้อย่างไร?

คัมภีร์เต๋าเต้จิงทั้งหมด ๓๐ กวาบทนั้นแหละ เพียงบทแรก บทเดียวเท่านั้นแหละพอ. บทที่ ๑ ของคัมภีร์เต๋าเต้จิง จะบอกให้รู้ได้ทันทีว่า สิ่งนี้เรียกว่าเต๋านั้นคืออะไร. ฉะนั้นเราไม่ต้องไปศึกษาให้ปวดหัวทั้ง ๓๐ กวาบท.

บทแรกบทที่ ๑ บรรทัดหนึ่งของเต๋าเต้จิง กล่าวไว้อย่างนี้; ลองฟังให้ดีๆ ว่าเต๋าที่อาจจะเอามาบรรยายเป็นคำพูดได้ นั้นมิใช่เต๋าที่แท้จริง. นี่ลองคิดดูว่า “เต๋าที่เอามาบรรยายเป็นคำพูด

ได้ นั่นมิใช่เต๋าที่แท้จริง” ซึ่งมีมาตั้งแต่เมื่อไรก็ไม่รู้ ซึ่งเป็น
 อนันตกาลหรือเป็นนิรันดร์; ใช้คำว่าเต๋านิรันดร์ดีกว่า. เต๋าที่เอา
 มาพูดเป็นคำพูดได้นั้นไม่ใช่เต๋านิรันดร์ คือเต๋าที่แท้จริง ที่มีมา
 ตั้งแต่ไม่จำกัดเวลาโน่น; แล้วชื่อที่สามารถจะให้คำนิยามได้ ว่า
 เป็นอย่างไร ๆ นั้น มิใช่ชื่อที่ไม่เปลี่ยนแปลง; นี้อ้อ ๆ หนึ่งมันมี
 อยู่ ๒ ประโยคอย่างนี้.

เต๋า ก็ต้องแปลว่า ธรรมชาติ หรือแปลว่า ทาง อย่างที่พูดมา
 แล้วเมื่อตะกี้; แต่ถ้าอย่างเอามาพูดบรรยายกับคนนั้นคนนี้ได้,
 เป็นคำพูดของมนุษย์ธรรมดาแล้ว ขอให้เชื่อเถอะว่านั่นยังมีเต๋า,
 ยังมีใช้เต๋า, มิใช่เต๋าที่แท้จริง.

ข้อนี้มัน เทียบกันได้ กับคำพูดในฝ่ายพุทธศาสนา เราว่า
 ธรรมะแท้จริงเป็นปัจเจกตัต; ตัวเองรู้แล้ว บรรลุแล้ว ก็ยังพูด
 ให้ใครรู้อย่างนั้นไม่ได้; ได้แต่ชี้วิธีให้ไปปฏิบัติ ว่าปฏิบัติดูแล้วก็
 จะเกิดความรู้อย่างนั้นขึ้นมา. ความเป็นปัจเจกตัตอย่างนี้ใน
 พุทธศาสนา ก็เรียกว่าธรรมะเป็นปัจเจกตัต, ธรรมะแท้จริงเป็น
 ปัจเจกตัต.

ธรรมะแท้จริง ที่เรียกว่า ธรรมะอสังขตะ หรือโกวลยธรรม
 นี้ เอามาพูดบรรยายด้วยคำพูดไม่ได้; ต้องเข้าถึงด้วยจิตใจของ
 ตนเองจึงจะรู้จัก. นี่พูดสั้น ๆ ก็ว่านิพพานนั้นแหละ เอามาบรรยาย
 ไม่ได้; ได้แต่บอกให้ไปทำอย่างนั้น ๆ แล้วบรรลุนิพพานด้วยตน
 เอง แล้วคนนั้นจึงจะรู้จักนิพพาน.

นี่ ประโยคแรกของคัมภีร์เต๋าเต้จิง ของเหลาจื๋อก็ว่า เต๋า
 ซึ่งเอามาบรรยายเป็นคำพูดได้นั้น ยังมีใช้ etemal เต๋า, etemal
 ก็แปลว่า ไม่มีที่สิ้นสุดหรือที่มีอยู่นิรันดร์ คือเต๋าจริง ๆ.

แล้วประโยคที่ว่า ชื่อที่มาให้บทนิยามว่าเป็นอย่างนั้นอย่าง

นี้ได้; นามคำพูดที่เป็นนามเป็น noun, เป็นนามนี้ ถ้ายังบัญญัติให้ให้นามอย่างนั้นอย่างนี้ได้ นั่น ยังไม่ใช่นามที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง.

ชื่อที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง มันก็คือ ไม่ใช่ชื่ออย่างที่คนเขาตั้ง เช่น ตั้งชื่อนาย ก. นาย ข. นาย ง. เป็นวิสามานยนามนี้ก็ดี, หรือว่าตั้งชื่อว่าก้อนหิน ต้นไม้ หมู หมา กา ไก่ เป็นวิสามานยนามนี้ก็ดี, นี่ก็ล้วนแต่มีลักษณะที่นิยาม, คือจำกัดความได้อย่างนั้นอย่างนี้. นี่เขาวา นี่ยังมีชื่อที่แท้จริง, มีชื่อของสิ่งที่แท้จริง หรือว่ามีชื่อของสิ่งที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง, คือไม่ใช่ชื่อของตัวนั้นแหละ.

ที่เรียกว่า ธรรมชาติเป็นธรรมชาติ, นั่นนี่อะไรๆ ก็ธรรมชาติ; แล้วก็เลยมาบัญญัติชื่อว่า ธรรมนี้ชื่อก่อนหิน, ธรรมนี้ชื่อต้นไม้, ธรรมนี้ชื่อเมล็ดทราย, ธรรมนี้ชื่อบุคคล สัตว์ หมู หมา กา ไก่; นี่ชื่อที่ยังให้การบัญญัติอย่างนี้ได้ ไม่ใช่ชื่อของสิ่งที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง ก็คือตัวนั้นแหละ.

ฉะนั้นเราก็ไม่มีคำจะพูด; เพราะถ้าไปพูดเข้า มันก็ต้องนิยามจำกัดความหมาย. แม้แต่คำว่าตัวนั้นก็จำกัดความหมาย; แต่ไม่มีคำจะพูดก็ต้องเรียกว่าตัว เช่นเดียวกับสิ่งเหล่านี้ ที่แท้ก็เป็นธรรมชาติ ไม่ควรจะเรียกว่าอะไร แต่เราก็ต้องเรียกว่าอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง; หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องเรียกว่า ธรรมชาติ ก็ต้องเรียกว่าธรรมชาติอยู่นั่นแหละ. จะให้มันหมดความเป็นตัวตนเท่าไรๆ มันก็ไม่รู้จักหมดได้ เพราะมันไม่มีคำที่จะพูด.

เพียงเท่านี้ก็มองเห็นได้ว่า **สิ่งที่เรียกว่าตัวอันแท้จริงตามความหมายของเหล่าจื๊อนั้น คือสิ่งที่มีลักษณะเป็น ไกวลยธรรม.**

บทที่ ๒ ก็มีต่อไปว่า “สิ่งที่มีได้มีอยู่” ไม่ใช่ชื่อเสียแล้ว;

เพราะถ้าใช้คำว่าชื่อก็ไม่ไหว ภาษาจีนจะเป็นอย่างไรแน่ เราก็ไม่สามารถจะเอามาให้ดูได้; ไม่รู้ภาษาจีน ก็อาศัยที่เขาแปลมาเป็นภาษาฝรั่ง ฉบับที่ถือว่าถูกต้องที่สุดก็เรียกว่า non existence คือว่า ความไม่ได้มีอยู่, non existence คือ “ความที่มีได้มีอยู่” นั่นแหละคือชื่ออันแรกที่สุดของฟ้าและดิน. “ความที่มีได้มีอยู่” นั่นแหละเป็นชื่อคำแรก ชื่อเก่าแก่ที่สุดของสิ่งที่เรียกว่าฟ้าและดิน. ฟ้าและดิน, คือคำว่า “อิมเอียง”. เหมือนกับรูปภาพนั้น.

สิ่งทั้งปวงนี้เขาสรุปกันในภาษาจีนหรือในวัฒนธรรมจีน โดยเฉพาะลัทธิเต๋า. สิ่งทั้งปวงถูกสรุปลงในคำว่าฟ้าและดิน; เพราะว่ามันซีกหนึ่งเป็นฟ้า, อีกซีกหนึ่งเป็นดิน. แล้วไม่มีอะไรที่จะมีอยู่นอกจาก ๒ สิ่งนี้; ใน ๒ ซีกนี้ จะมีอะไรก็ร้อย ก็พัน ก็หมื่น ก็แสนอย่าง ก็ตามใจ.

เดี๋ยวนี้มันมีชื่อต่างๆ กัน อย่างนั้นอย่างนี้ ว่าอิม ว่าเอียง, ว่าฟ้า ว่าดิน, ว่า บวก ว่า ลบ, ว่า ดี ว่า ชั่ว, ว่า บุญ ว่า บาป, ว่า นานาสารพัดนั้น มันมีชื่อใหม่ ๆ ทั้งหมด : ชื่อเก่าแท้จริงของสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด คือคำว่า “ความที่มีได้มีอยู่”.

เราจะเรียกกันสั้น ๆ เดียวนี้ว่า อภพก็ได้ อภพคือไม่มีภพ, อภพ อภวะ - ความที่มีได้มีอยู่. ถ้าพูดเป็นภาษาไทยก็เรียกว่า ความที่มีได้มีอยู่ นั่นคือชื่อ ชื่อเก่าแก่ก่อนอะไรของสิ่งทั้งปวง จะเรียกเป็นภาษาบาลีก็ว่า อภพ คือไม่มีภพ. “ความที่ไม่มีภพ” นั่นแหละ เป็นชื่อของสิ่งที่ที่หลัง เราเรียกกันว่าภพ นั่นภพนี้; อภพเป็นชื่อเก่าแก่ เก่าก่อนของฟ้าและดิน.

จะพูดไปได้เลยถึงอย่างนี้ก็ได้ว่า **รูปธรรมหรือนามธรรมทั้งหลายที่มีชื่อมากมายเดี๋ยวนี้; ก่อนนี้มันชื่อว่า ความที่มีได้มีอยู่ ก็หมายถึงไควลยธรรม**

ในลักษณะที่มันยังไม่ได้เป็นอะไร, ไม่ได้ถูกแยกออกไปเป็นอะไร; มีลักษณะเป็นว่าง, เป็นมิได้มีอะไร, ที่ปรุปรุแต่จะอะไร, ไม่เกี่ยวกับเวลา, ไม่เกี่ยวกับเนื้อที่; อย่างนี้ก็เรียกว่าความที่มีได้มีอยู่. มันก็ไม่ใช่คำชื่อขึ้นมาได้ ก็ต้องใช้คำบรรยายความว่า “ความที่มีได้มีอยู่” คำนี้แหละเป็นชื่อเก่าแก่ของสิ่งทั้งปวงของสิ่งที่ต่อมาเป็นนามธรรมเป็นรูปธรรม.

ทีนี้เราอาจจะกล่าวต่อไปมากกว่านั้นว่า แม้คำว่าสังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งหมดนี้ ที่แรกมันก็มีชื่อว่า ความที่มีได้มีอยู่, ความที่มีได้มีอยู่ คือเป็นอภพ. เดียวนี้เพิ่งมาแยกเป็นสังขตธรรม, อสังขตธรรม ตามความรู้หรือความรู้สึกของคน; แล้วสังขตธรรมทั้งหลายปรุปรุแต่ได้มาก, ออกมาเรื่อยไม่รู้กี่แสนกี่หมื่นอย่าง เป็นเตียนนี้ เป็นอยู่อย่างนี้, ว่าชื่อนั้น ชื่อนี้ : ชื่อรถไฟ ชื่อเรือบิน ชื่อยานอวกาศ ไปโลกพระจันทร์ มันก็ชื่อไปซิ. แต่ว่าชื่อแต่เก่าก่อน ที่แรกของมันก็คือ “ความที่มีได้มีอะไร”, ความที่มีได้มีอะไรอยู่เลย เรียกว่า non-existence หรืออภพ.

ทีนี้ ต่อมามันก็มิภพ คือมีความมีความเป็นขึ้นมา ก็เป็นภพเป็น existence ขึ้นมา จากความที่ไม่เป็นอะไร มาเป็นความเป็นอะไรขึ้นมา; นี่ก็เรียกว่า ภพ. พอตอนเป็นภพนี้ มันก็คลอตกันใหญ่, พอตั้งต้นเป็นภพได้ ก็คลอตออกมา เป็นรูป เป็นนาม เป็นกิเลส ตัณหา เป็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ, กระทั่งเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในโลกปัจจุบันนี้. นี่คือนั่นที่เรียกว่า ภพหรือความมีอยู่.

ความที่มีได้มีอยู่เป็นชื่อเก่าแก่ของสิ่งที่มีความมีอยู่, ฉะนั้นความมีอยู่นี้เป็นพ่อ เป็นแม่ของสิ่งทุกสิ่ง ที่เรียกว่าฟ้าและดิน;

คำว่าฟ้าและดิน ให้หมายความเรื่อยไปว่ามันทุกสิ่ง คือทั้ง ๒
ชีก : ชีกบนและชีกล่าง; จะหมายถึงชีกกายชีกใจก็ได้ ชีกวัตถุ
ก็ได้ ชีกนามธรรมก็ได้ฯ กระทั่งว่ามันเป็นบวกเป็นลบ เป็นดี
เป็นชั่ว เป็นกุศลเป็นอกุศลอะไรก็ได้.

นี่แหละเหลาจื๊อได้พูดว่า คำว่าความไม่มีอะไรนี่ เป็นชื่อ
เก่าแก่ของสิ่งทั้งปวง; ต่อมามันเกิดเป็นความมีอะไรออกมา
ปรุงแต่ง นี่ก็เลยเป็นพ่อแม่ที่คลอดสิ่งทั้งปวงออกมา.

ข้อนี้มันแสดงให้เห็นว่า เราได้มองเห็นว่า ก่อนหน้านั้นมันก็มี
สิ่งที่มีได้เป็นอะไร, มีได้มีอะไรปรุงแต่ง, และมีได้ปรุงแต่งอะไร
อยู่แล้ว; แต่ในฐานะที่ว่ามันเป็นกฎ ที่จะทำให้สิ่งต่าง ๆ อยู่หนึ่ง
ไม่ได้ จะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลง. มันก็มีการตั้งต้นกิริยาอาการ
ที่เป็นการเปลี่ยนแปลง, ก็เกิดความมีอยู่ เป็นอยู่อย่างนั้นอย่าง
นี้ขึ้นมา.

อย่างนี้เป็นปัญหามากในทางที่จะเรียกด้วยคำพูดว่าอะไร;
จะเรียกว่าเหตุก็ถูก, จะเรียกว่าเหตุก็ไม่ถูก, มันแล้วแต่จะเล็ง
กันในแง่ไหน. ตัวอย่างที่จะเห็นได้ในทางวัตถุแท้ ๆ ไม่ใช่เรื่อง
ลึกลับอะไร; เช่น แสงแดดอย่างนี้ :-

พอแสงแดดมาถูกอะไรเข้า มันก็เกิดการเปลี่ยนแปลง
ก็เลยเกิดมีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นในผิวพื้นของแผ่นดิน; เพราะว่า
แสงแดดมันลงมากถูก. ถ้าไม่มีแสงแดดเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้
เกิดเปลี่ยนแปลงขึ้นมา. อย่างนี้จะเรียกว่าแสงแดดเป็นเหตุก็ได้
จะเรียกว่าแสงแดดมิได้เป็นเหตุก็ได้; มันอยู่เฉย ๆ มันก็ไม่วู้ไม่ซี้
แต่ว่า ปฏิกริยามันเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้มันถูกกระทบลงไป.

นี่ความที่มันมีอยู่ที่แรก คือความที่มีได้เป็นอะไร มิได้มี
อยู่แห่งอะไรนั้น มันก็มีอยู่ คล้าย ๆ กับมันส่องแสงอยู่เรื่อย.

ฉะนั้นสิ่งอะไรไปถูกเข้าหรือว่ามันจะฟักตัวขึ้นมาในตัวมันเอง ออกมาเป็นส่วนผิว ส่วนเปลือก ส่วนอะไรก็สุดแท้ มันพุดยาก็ทั้งนั้น แต่ว่ามันได้เกิดมีสิ่งอะไรขึ้นมา หลังจากความที่มันไม่มีอะไรเลย, ความที่มันไม่เคยมีอะไรเลย มันก็มีสิ่งที่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา; ฉะนั้นความที่มีได้มีอยู่เลยนั้น เป็นข้อดั้งเดิมของสิ่งทั้งปวง.

พอเกิดเป็นความมีความเป็นขึ้นมา นี่มันก็เป็นแม่ที่คลอดอะไรออกมาเรื่อย ๆ ะคลอดดวงอาทิตย์ ะคลอดดวงดาว ดวงจันทร์ ะคลอดจักรวาล ะคลอดอะไรออกมา ๆ เรื่อย; นี่เป็นของใหม่ ๆ เมื่อวานนี้ทั้งนั้น. ส่วนดั้งเดิมนั้น คือความที่ไม่มีอะไรที่เรียกว่าเท่าด้วยเหมือนกัน ในฐานะที่เป็นไควล์ยธรรมดั้งเดิม.

ที่นับที่ ๓ คัมภีร์นั้นก็เขียนว่า เพราะฉะนั้นจากความไม่มีอะไรที่เป็นนิรันดร์เป็นอนันตกาล, จากนั้นแหละเราย่อมสังเกตเห็น ความตั้งต้นของความมีอะไร.

นี่ฟังดูคล้ายกับพุดบ้า ๆ บอ ๆ หรือว่าเล่นลิ้น. ต้องไปมองที่ความที่มันไม่มีอะไรเลยที่แรก ที่เป็นนิรันดร์เป็นอย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา มันไม่มีอนาคต ไม่มีปัจจุบัน. ความที่มันไม่มีอะไรเลยนี้ ไม่มีอดีต อนาคต ปัจจุบัน; พอต่อไปมันก็เป็นอย่างนั้น, ที่แล้วมามันก็เป็นอย่างนั้น, ต่อไปข้างหน้ามันก็เป็นอย่างนั้น, ปัจจุบันนี้มันก็เป็นอย่างนั้น คือความมีได้มีอะไรเลย.

แต่แล้วมันมีอะไรออกมาจากความเป็นอย่างนั้น โดยที่ของเดิมนั้นไม่ต้องเปลี่ยนแปลงอะไร. ให้ดูจากความที่ไม่มีอะไร ที่เป็นนิรันดร์นั้น; แล้วเราก็จะสังเกตเห็นการตั้งต้น อันแปลกประหลาดลึกซึ้งของสากลจักรวาลนี้หรือของความมีอะไรนี้. ถ้าเรารู้จักความไม่มีอะไรนิรันดร์นั้นแล้ว ก็ไม่ยากเลยที่เราจะรู้จักการตั้งต้นของ

ความมีอะไรในปัจจุบันนี้.

ที่นี้ก็มีดูที่ความมีอะไร ที่คลอตมาใหม่ เป็นความมีอะไรนี้ ก็ไม่สิ้นสุดเหมือนกัน มันมีอะไรเรื่อย ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน; ก็ได้ความว่าความไม่มีอะไรนั้น มันก็ไม่รู้จักสิ้นสุดไปแบบหนึ่ง. ที่นี้ความที่มีอะไร, มีอะไร, อะไรนี้ ก็มันมีความไม่สิ้นสุดไปอีกแบบหนึ่ง.

นี้เราเคยพูดกันแล้วถึงรูปภาพในตึกนั้น เรื่องอนันตะถึงอนันตะ คือเสียงระฆัง ระฆังนั้นไปเคาะเข้าก็มีเสียง นี้ความที่ระฆังมีอยู่ ในระฆังมีเสียง ความที่ระฆังจะมีเสียงนี้ ก็ไม่มีที่สิ้นสุด แต่ไม่ดังสักที, ยังไม่มีเสียงสักที. ยังไม่ดังสักที พอไปเคาะระฆังเข้าเป็นเสียง เสียงนี้ออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุด, แล้วเสียงก็ไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุดคือ ไม่รู้จักเต็มในจักรวาลนี้. เสียงระฆังออกไปเท่าไร ก็ไม่เต็มจักรวาลนี้; จะออกมาจากตัวระฆังเท่าไร ก็ไม่รู้จักหมดจักสิ้น.

เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่า ตัวระฆังที่อยู่หนึ่ง ๆ เยียบ ๆ นั้น มีความไม่รู้จักหมดจักสิ้น ของสิ่งที่เป็นเสียง, หรือของความที่ยังไม่มีเสียง. ฉะนั้นดูที่ความที่ยังไม่มีเสียง จึงจะเห็นจุดตั้งต้นของการที่ต่อไปนี้มีเสียง. นี่เหลาจื๊อเขาพูดอย่างนี้ ย่อมแสดงลักษณะของปฐมเหตุเป็นอย่างยิ่ง; สิ่งที่เราเรียกปฐมเหตุในคำพูดของเต้าเป็นอย่างนี้.

ที่นี้พอเราดูเข้าไปที่ความมีอยู่ คือความเป็นขั้นมีขึ้น อย่างนี้เป็นอย่างนี้แล้ว เราก็จะเห็นความแตกต่างด้วย; แล้วความมีขึ้นเป็นขั้นเกิดขึ้นนี้ ไม่ใช่เกิดขึ้นอย่างเดียวได้ มันก็ทยอยกันไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา. ดังนั้นเราจึงเห็นความแตกต่างมากมายนับไม่ไหว ของความมีขึ้นเป็นขั้น อันไม่รู้จักสิ้นสุดด้วยกัน;

ก็เลยได้ของ ๒ สิ่ง คือความที่มีได้มีอยู่เลย นี่ก็เป็นอนันตะ หรือเป็นนิรันดร์; แล้วความที่มีออกมา เกิดขึ้นมา นี่ก็เป็นอนันตะ หรือเป็นนิรันดร์. แต่มันนิรันดร์คนละแบบ; ใช้คำว่า eternal เหมือนกัน; แต่มัน eternal คนละแบบ; ของสิ่งที่เป็นต้นตอ ที่แรกก็ไปแบบหนึ่ง, ของสิ่งที่ฟุ้งคลอดอกออกมาใหม่ ๆ นี่ก็อีกแบบหนึ่ง.

เห็นว่า จะคลอดอกออกมาได้เรื่อยไม่มีที่สิ้นสุด นี่เป็นความเป็น นิรันดร์ของการปรุงแต่ง หรือของสังขตธรรม. ส่วนความ นิรันดร์ เป็นนิรันดร์ของอสังขตธรรมนั้น จริง ถูกต้อง หรือชัด หรือเหมาะสม ที่จะเรียกว่านิรันดร์; เพราะมันนิรันดร์จริง เช่น นิพพาน เช่นสุญญตา เช่นธรรมชาติทั้งหลาย นี่เป็นนิรันดร์จริง. ส่วนสิ่งที่เป็นสังขาร เป็นสังขตะ ปรุงแต่งเรื่อยนี้ มันก็เป็น นิรันดร์บ้าง ๆ ไปตามเรื่อง คือเปลี่ยนเรื่อย; ความเปลี่ยนเรื่อยนี้ ก็เป็นนิรันดร์. อันหนึ่งมีความไม่เปลี่ยนเป็นนิรันดร์, อันนี้มีความ เปลี่ยนเรื่อยเป็นนิรันดร์.

นี่ย่ำทำเล่นกับเต้า มันมองเห็นสิ่งเหล่านี้ เหมือนกับ พุทธศาสนามาแล้ว. ถ้าเหล้าจืดได้พูดข้อความนี้จริง ก็แปลว่า พูดพร้อมกันกับพระพุทเจ้าว่า มีอยู่ ๒ สิ่งสัมพันธ์กันอยู่ใน ลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้ บทที่ ๔ ต่อไปก็มีพูดว่า สิ่งทั้ง ๒ นี้ คือความไม่มีอยู่ อย่างนิรันดร์ ความมีอยู่อย่างนิรันดร์นี้ เป็นของมีมูลกำเนิด เดียวกัน.

ถ้าจะพูดอย่างในพุทธศาสนา, ใช้คำในพุทธศาสนา ก็จะต้องพูดว่าสังขตะ และอสังขตะมีมูลกำเนิดเดียวกัน; ก็คืออะไร ในเนื้อของเหล่านี้มันต่างกัน. มันก็ต้องเอาธาตุ หรือธรรมชาติ

ที่เป็นอสังขตะเป็นมูล คือธรรมเฉย ๆ หรือธาตุเฉย ๆ ในฐานะที่
ว่า พระตถาคตจะเกิด หรือพระตถาคตจะไม่เกิดขึ้น สิ่งนั้นก็มี
อยู่แล้ว; สิ่งนั้นมีสิ่งเดียว.

ทีนี้ หลังจากนั้นมาก็มีความมี, ความมีความเป็นอย่างนั้น
อย่างนี้ เป็นสังขาร เป็นวิสังขาร เป็นสังขตะ เป็นอสังขตะ; นี่ก็
เลยแยกกันเป็น ๒ ทาง ก็เลยถือว่าทั้ง ๒ ทางนี้มีมูลกำเนิด
อันเดียวกัน คือความเป็นลัทธิธาตุตามธรรมชาติ, เป็นธรรมชาติ
ที่มีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด หรือว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือจะ
ไม่เกิด ก็สุดแท้.

ทีนี้ทำไมมันจึงแตกต่างกันไป? และกลายเป็นสิ่งแตกต่าง
กันออกไป เมื่อมีการแสดงตัวออกมา. ถ้าอย่างมีการปรุงแต่ง
ให้แสดงอะไร ๆ ออกมามันจะเป็นสิ่งเดียวอยู่เรื่อย; จะยังคงเป็น
สิ่งเดียว คือไม่แตกต่างหรือไม่เปลี่ยนแปลง. ไม่มีการแสดงตัว
แล้ว มันก็คือ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง; ถ้ามีการแสดงตัว มันต้อง
มีการเปลี่ยนแปลง. เพราะฉะนั้น ความแตกต่างก็เกิดขึ้น. ฉะนั้น
สิ่งที่มีมูลกำเนิดอันเดียวกัน จึงแยกทางกันเดินเป็น ๒ ฝ่าย : เป็น
ความมีได้มีอยู่, และความมีอยู่.

เดี๋ยวนี้เรามันรู้จักกัน แต่ฝ่ายความมีอยู่ อย่างที่รู้สึกได้
ด้วยอายตนะสำหรับสัมผัส ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย. เรารู้จัก
อะไรได้ เราก็รู้จักแต่ความมีอยู่ของสิ่งที่สัมผัสได้. แล้วก็มีอยู่
ด้วยความเปลี่ยนแปลง คือเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป; ส่วนอีกสิ่งหนึ่ง
ซึ่งมันตรงกันข้าม เราไม่รู้, เราไม่รู้จัก.

ฉะนั้นจึงเรียกว่า ที่แรกเป็นสิ่งเดียวกันโดยมูลกำเนิด
แต่แล้วก็เกิดเป็นการแตกต่างกัน ต่อเมื่อมีการแสดงตัวออกมา;
คือถูกปรุงแต่งออกมาเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นคน เป็นสัตว์ เป็น

ต้นไม้ เป็นก้อนหิน เป็นดิน เป็นทราย เป็นอะไร. แม้แต่ว่าเป็นคนแล้วมันก็ยังแตกต่างกันไป; เพราะเหตุปัจจัยใหม่ๆ ประจุแต่งให้แตกต่างกันออกไป เรียกว่า คนที่เรามีในโลกกับคนเดียวกันนี้ มันเห็นความแตกต่างกันมาก แล้วก็แปลว่า ไม่มีอะไรคงที่ สำหรับการเปลี่ยนแปลง.

มันมีอยู่สิ่งหนึ่ง แม้ว่าจะไม่ต้องมีความมีอะไร เป็นอะไร ไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง มันก็มีอยู่ได้; ดับการเกิดขึ้นเสีย ก็มีสิ่งที่เรียกว่านิพพาน. มีภาสิตในเถรคาถาที่ว่า ภวนิโรธ นิพพาน – ความดับแห่งภพนั่นคือนิพพาน. ความดับแห่งภพคือนิพพาน แล้วนิพพานนั่นคือไม่มีอะไรอย่างนั้นหรือ? ถ้าคิดอย่างนั้นรู้สึกอย่างนั้นนั่นคือโง่ที่สุด หรือมีจลาทิลลิตที่สุด.

ความดับเสียซึ่งภพทั้งหลาย คือดับเสียซึ่งความมีอะไรทั้งหมดทั้งสิ้นนั่นคือนิพพาน, แล้วนิพพานนั่นคือความไม่มีอะไรอย่างนั้นหรือ? นั่นจะโง่ที่สุดหรือจะเป็นมีจลาทิลลิตที่สุด. มันก็มีสิ่งนี้แหละ, มีสิ่งที่มิโดยไม่ต้องมีความมี. สิ่งที่เราเรียกว่านิพพานๆ นั้นที่จริงมันก็มีการมี แต่มันมิใช่เป็นการมีอย่างสิ่งทั้งหลายที่ไม่ใช่ นิพพานนั้นมันมี; เพราะอสังขตะมันก็มี แต่มันมิได้มีอย่างี่สังขตะทั้งหลายมันมี. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า อตถิ ภิกขเว ตทายตน – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สิ่งนั้นมีอยู่, คืออายตนะนั้นมันมีอยู่ คือสิ่งนั้นมีอยู่. สิ่งนั้นบรรยายไป ๆ อ้าว, เป็นนิพพาน ที่สุดแห่งความทุกข์.

ฉะนั้น การที่ภพทั้งหลายดับไป หรือความดับแห่งความมีทั้งหลายดับไป; แล้วมันยังมีอะไรเหลืออยู่? ก็คือสิ่งที่เรียกว่านิพพาน; แล้วสิ่งนั้นก็ต้องถือว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ จะเรียกว่าไม่มีไม่ได้. แต่มันมิได้มีอยู่อย่างี่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมี ที่เรารู้จักกัน

ดี. นี่ก็อย่างเดียวกันที่ว่า ความมีได้มีอยู่ กับความมีอยู่นั้น มีมูลกำเนิดอันเดียวกัน เพิ่งแยกตัวออกมา เมื่อมีการแสดงตัวให้เปลี่ยนแปลงไป.

ที่นี้ บทที่ ๕ ข้อสุดท้ายของตอนที่หนึ่งนี้ชื่อว่า **ความที่มันเป็นของสิ่งเดียวกัน เพราะมีมูลกำเนิดสิ่งเดียวกันนี้ เรียกว่าภาวะที่ลึกละเอียดที่สุด.** คำพูดคำนี้มันมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า *เอตฺ สันตํ เอตํ ปณฺธิตํ* - นั่นละเอียดที่สุด นั่นสุขุมที่สุด นั่นลึกซึ้งที่สุด; นั่นแหละคือนิพพาน.

เดี๋ยวนี้เหลาจื๊อเขาว่า ความมีได้มีอยู่กับความมีอยู่ เป็นของสิ่งเดียวกันนี้ เป็นความจริงที่ละเอียดที่สุด เป็นข้อเท็จจริงหรือเป็นความจริงที่ละเอียดลึกซึ้งที่สุด; เช่นเดียวกับความมีอยู่แห่งนิพพาน. ประโยคนี้เหลาจื๊อไม่ได้ว่า, อาตมาว่าเปรียบเทียบให้ดู. มันมีเป็นความละเอียดที่สุด เช่นเดียวกับความมีอยู่แห่งนิพพานนั้น.

เมื่อเราพุทธบริษัทพูด เรายังต้องยกอันนี้ขึ้นมาพูดว่า *เอตฺ สันตํ เอตํ ปณฺธิตํ* - ความมีอยู่แห่งนิพพานละเอียด ประณีตสุขุมลึกซึ้งที่สุด; เพื่อจะเทียบกับประโยคที่เหลาจื๊อเขาว่า ความที่มันเป็นสิ่งเดียวกันของสิ่งทั้งสอง คือความมีได้มีอยู่ และความมีอยู่ที่แท้มันมีมูลกำเนิดสิ่งเดียวกัน. ข้อเท็จจริงอันนี้ละเอียดเกินไปละเอียดเหลือเกิน กว่าที่คนจะรู้ได้ เพราะฉะนั้นคนจึงไม่รู้จากเท่า.

ที่นี้ความละเอียด, ลึกละเอียดนี้ แม้ในทางวัตถุมันก็ลึกละเอียด, ในทางนามธรรมมันก็ลึกละเอียด, ความที่ลึกละเอียดอย่างยิ่งด้วย แล้วก็ไม่มีที่สิ้นสุดด้วย นี่เป็นจุดที่เหมือนกับประตูที่จะไหลออกมาของสิ่งที่หยابทั้งหลาย, หยาบ ๆ ทั้งหลายคือทุก ๆ สิ่งทุก ๆ ส่วน ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสากลจักรวาลนี้ เป็น

ของหยบยบทั้งนั้น แต่แล้วมันออกมาได้จากประตูอันละเอียด
แสนที่จะละเอียดเล็กกว่ารูเข็ม. แปลว่าสากลจักรวาลออกมาจาก
สิ่งละเอียด ที่เล็กกว่าปลายเข็มหรือรูเข็ม.

ถ้าพูดตรง ๆ ก็ว่า สิ่งทุกสิ่งมันไหลออกมาจากเต๋า กับอก
ว่า เต๋านี้มันเล็กละเอียด ยิ่งกว่าปลายเข็ม หรือรูเข็มอะไร; เช่น
เดียวกับในทางธรรมะ เราจะพูดว่า *เอตังสหนต์ เอตังปณัตติ* - ละเอียด
จนแทบว่าจะไม่มีอะไรอยู่. มันก็ยิ่งกลายเป็นที่ออกมา ไหลออก
มา, ไหลออกมา, ไหลออกมา แห่งสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็น-
รูปธรรมนามธรรม เต็มไปหมด ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน หรือ
ในสากลจักรวาล ในโลกนี้โลกไหนก็สุดแท้ แล้วแต่จะบัญญัติกัน.

เราจะพูดเรื่องเต๋ากันให้หมด มันก็กินเวลาเป็นเดือน ๆ
ปี ๆ; แต่นี่หัวใจของลัทธิเต๋ายู่ในบทที่หนึ่งของคัมภีร์เต๋า
อย่างที่เอามาพูดวันนี้ มันก็ควรจะพอ; ก็เพื่อให้รู้ว่ามันมีอยู่
สิ่งหนึ่ง ซึ่งพูดด้วยปาก, เอาปากพูดบรรยายมันไม่ได้. นี่ต้อง
ขออภัยด้วย ว่าพูดภาษาธรรมดาที่สุด ที่จะให้คนธรรมดาฟังออก
คือมันมีอยู่สิ่งหนึ่ง ซึ่งเราจะพูดบรรยายด้วยปากของเรามันไม่ได้,
มันไม่สามารถจะพูดได้.

ยิ่งพูดเท่าไร มันก็ยิ่งไม่ใช่สิ่งนั้น; พูด พูดได้, พูดได้ก็พูด
ไปสิ; แต่มันไม่ใช่ตัวสิ่งนั้นที่แท้จริง. คล้าย ๆ กับว่า เราจะ
บรรยายเรื่องไกวลยธรรมกันสักปีหนึ่งก็ได้; แต่มันไม่ใช่ตัว
ไกวลยธรรมที่แท้จริง. เช่นเดียวกับเราจะพูดเรื่องสุญญตาที่ตั้ง
ตลอดชีวิตก็ได้; แต่มันไม่ใช่ตัวสุญญตาที่แท้จริง อย่างนี้เป็นต้น,
หรือว่าจะพูดเรื่อง มรรค ผล นิพพาน มันก็เป็นปัจเจก ตั้ง มันก็ได้
แต่เป็นคำพูด มันจะเป็นตัวจริงไม่ได้. แต่ในที่สุดที่มันยอมรับ
ได้ ก็คือว่าสิ่งนั้นมันได้มีอยู่จริง.

แล้วก็นำขั้นที่สุด ที่จะใช้คำว่า “ชื่อ” โดยถามขึ้นว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เรารู้จัก ทั้งสังขตะ ทั้งอสังขตะ ทั้งหมดทั้งสิ้นนี้ เมื่อก่อนนั้นมันชื่ออะไร? มันถูกเรียกว่าอะไร? ใครจะมีปัญญาตอบ? นี้อย่างเหลาจื๊อเขาบอกว่าชื่อ non existence “ความที่ได้มีอะไรอยู่เลย”.

ความที่ได้มีอะไรอยู่เลยนี้ ก็เป็นชื่อของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ชื่อแรก. แล้วต่อมามันไหลออกมาเป็นความมีอยู่ ความมีอยู่แห่งสิ่งนั้นสิ่งนี้; แล้วก็เลยเปลี่ยนชื่อหมด มาเป็นชื่อนั้นชื่อนี้ เป็นดิน เป็นน้ำ เป็นไฟ เป็นลม เป็นอากาศ เป็นวิญญาณ เป็นสุขทุกข์ เป็นอายตนะ เป็นอะไร แล้วแต่จะเรียก; นี่ชื่อนี้มาทีหลัง.

ชื่อก่อนเก่าแก่ ของมันก็ ความที่ได้มีอะไรอยู่; นั่นแหละคืออสังขตะ, แล้วสิ่งนั้นต้องเป็นไกวล์ยธรรมเสมอ. เพราะมันเป็นชื่อของทุกสิ่ง ทุกเวลา ทุกสถานที่; แม้แต่ชื่อของเวลาก็ชื่อว่าความมีได้มีอยู่ ชื่อของวัตถุของเหตุต่าง ๆ ก็ ความมีได้มีอยู่. ต่อมาเป็นความมีอยู่ แล้วก็บัญญัติชื่อไปตามความเปลี่ยนแปลงของอาการที่แสดงออกมา เป็นอย่างนั้นอย่างนี้.

สรุปความกันเสียทีก็ว่า แม้ในลัทธิเต๋า ซึ่งถือกันว่า เป็นสติปัญญาสูงสุดของมนุษย์ลัทธิหนึ่งหรือศาสนาหนึ่ง ก็มีสิ่งที่เรียกว่าไกวล์ยธรรม คือเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นแล้วก็มีอยู่ตลอดเวลาทั้งปวง ตลอดพื้นที่ทั้งปวง ไม่มีอดีต อนาคต ปัจจุบัน นี่เป็นส่วนเล็ก.

ทีนี้ เต๋าส่วนที่ตื่นออกมา ก็คือหนทาง. เราจะคิดอย่างไร? จะศึกษาอย่างไร? จะปฏิบัติอย่างไร? จึงจะรู้จักเต๋าดังนั้น เต๋าดั้งที่แรก. นี่ก็กลายมาเป็นเต๋าท่ง่ายแก่การเห็น หรือการรู้จัก คือทางของการปฏิบัติ เช่น มรรคมงคล ๘ อย่างนี้ เรียกว่า หนทาง

หรือปฏิบัติเข้าเถอะจะเห็นนิพพาน, จะลูถึงนิพพาน. ฉะนั้น นิพพานคือเต๋าตัวแรก, มรรคมืองค์ ๘ คือเต๋าตัวที่สอง คือตัว การปฏิบัติ นี่เป็นการปฏิบัติดี ปฏิบัติจริง ปฏิบัติชอบอยู่.

แต่แล้วพอมมาถึงสมัยที่มันโง่กันหนักเข้า โง่กันมากเข้า มัน ก็ต้องลดลงไปอีก เหลือแต่อะไรที่นี่?

ก็ดู เหลือแต่เรื่องอย่างที่เราเรียกกันว่ามหายสมัยนี้. พุทธ-บริษัทกำลังประพฤติดุปฏิบัติอะไรกันอยู่อย่างมหาย, ไม่เป็นไปตาม หนทางของมรรคมืองค์ ๘. นี่เรียกว่าเต๋าตัวที่ ๓ เช่นเดียวกันกับ อาซิมจุตฐไปไหว้หวัสิงโต แก่ก็ต้องมีความหมายว่า ข้างบนข้าง ล่าง ๒ อย่างอยู่เรื่อยไป; ก็จะมีบูชาสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเป็นต้นตอแห่ง กำลัง.

ถ้าเรายังมีสิ่งที่เป็นคู่ คือติดกับชั่วเป็นต้น; ต้องมีชั่ว ตีมันจึง จะเกิดขึ้นและมีความหมาย. ต้องมีดี ชั่วมันจึงจะมีอยู่และมี ความหมาย เช่นเดียวแหละ ต้องมีผู้หญิง ผู้ชายจึงจะมีความหมาย, ต้องมีผู้ชาย ผู้หญิงจึงจะมีความหมาย เป็นคู่ ๆ คู่ ๆ ไป นี่เขา เรียกว่า อิมเอียง. นี่เป็นความจริง ฉะนั้นจึงต้องจุตฐบูชา; ไม่รู้ ว่าอยู่ที่ไหน ก็บูชาที่หวัสิงโตก็ได้ เพราะว่ามันสะดวกดี.

ในที่สุดควรจะมีมองเห็นว่า แม้สิ่งที่เรียกว่า ไกวัลยธรรม เป็นสิ่งที่ไม่มรูปร่าง, มิได้มีอยู่ในความหมายที่ว่ามิอยู่; แต่มันก็ ได้มิอยู่จริง แล้วก็มีปฏิกิริยามีอาการอะไรแสดงออกมา เป็น รูปธรรม เป็นนามธรรม เป็นสังขตธรรมทั้งหลาย. แล้วก็ยัง แสดงออกมาเป็นรูปของการปฏิบัติ ระเบียบของการปฏิบัติเป็น คีล สมาธิ ปัญญา ปฏิบัติเพื่ออย่าให้มีความทุกข์เกิดขึ้น. แล้ว ต่อมามันก็เหลวไหลมากขึ้น ๆ จนทำเป็นเพียงพิธีรีตอง; แม้แต่ จะบวชพระ บวชเณร บวชเถน บวชชี ก็บวชกันอย่างพอเป็น

พิธีรีตอง. มันก็เป็นปรากฏการณ์ที่เหลืออยู่อย่างนี้ เรียกว่า
 หลับหูหลับตา ต่อสิ่งที่เรียกว่าไกววัชธรรมโดยสิ้นเชิง.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงสิ่งนั้นกันเรื่อยทุกวัน ๆ ให้เข้าใจสิ่งนี้
 ให้จนได้. โดยจะชี้ให้เห็นว่า มันมีอยู่ในลัทธิที่เรียกกันว่าศาสนา
 ทุกศาสนาเลย. เป็นหลักเป็นประธานของสติปัญญาของศาสนา
 นั้น ๆ. เพราะฉะนั้นถ้าเรารู้แล้ว ก็จะสามารถทำความเข้าใจกัน
 ได้ ในระหว่างศาสนา.

หรือพูดอีกทีหนึ่งว่า พอรู้แล้ว ก็ไม่ต้องไปเสียเวลาทำ
 ความเข้าใจกันดอก มันเลิกกันไปเอง มันเลิกโกรธ เลิกเกลียด
 เลิกเข้าใจผิดกันไปในตัว. คือมันจะกลายเป็นสิ่งเดียวกันไปในตัว
 โดยอัตโนมัติ, โดยไม่ต้องพยายามอะไร. ฉะนั้นขอให้รู้จัก
 สิ่งสิ่งนี้ ให้พยายามรู้จักสิ่งสิ่งนี้ด้วยกันทุกคน. เดียวนี้เรามอง
 มันในฐานะที่ว่า มันมีอยู่ก่อนสิ่งใด และเพราะความมีอยู่แห่ง
 สิ่งนั้นสิ่งทั้งหลายจึงไหลออกมา, ไหลออกมา, ไหลออกมา,
 จึงเรียกมันว่าเป็นปฐมเหตุ.

เออละ, พวกนี้สำหรับวันนี้ ที่แสดงปฐมเหตุโดยข้อความ
 ที่มันเป็นใจความของลัทธิเต๋า ซึ่งมีอายุตั้งสองพันกว่าปี พ้องสมัย
 กับพระพุทธเจ้า. เอาไปคิดดู, แล้วก็จะได้พูดกันถึงสิ่งนี้ ที่มีอยู่
 ในลัทธิศาสนาอื่นต่อไปในวันหน้า.

ความว่าง

(ในพุทธศาสนานั้น อสังขตธรรม เป็นธรรมชาติที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง มีอยู่ก่อนทุกสิ่ง พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบและนำมาเปิดเผย ธรรมชาติอันนี้ คือนิพพาน คืออนัตตา คือ สุนฺยตา (ความว่าง) ท่านพุทธทาสได้เปรียบเทียบ “อสังขตธรรม” นี้ กับ “เต๋า” ว่ามีความหมายเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจเรื่องสุนฺยตา หรือเรื่องความว่าง จะช่วยให้เราเข้าใจ เต๋าในพระคัมภีร์ของท่าน ได้ดีขึ้น – ผู้รวบรวม)

คำ ว่า ว่าง ความว่าง หรือ จิตว่าง เป็นคำที่ประกอบขึ้น จากหลักพุทธศาสนาทั้งหมด.

ที่พูดเช่นนั้น ก็เหมือนกับที่ได้อธิบายถึงมาแล้ว ที่ว่า ไม่ว่าสิ่งไหน อันไหน ล้วนเป็นอนัตตา หรือ เป็นสุนฺยตา. เพราะฉะนั้น การศึกษา หรือว่า การงานที่ดี ผลของการงานที่ดี ชีวิตที่ดี อะไร ๆ ก็ดี ล้วนถูกถือเป็นธรรมชาติหมด ไม่ใช่ของ ตัวเรา คือ ว่างจากส่วนที่จะมาเป็นตัวเรา หรือตามใจเรา. คำว่า “ว่าง” นี้จึงเป็นคำที่รวมความ หรือ อมความนี้ทั้งหมดไว้ แล้ว คำ ๆ เดียวนี้ก็เลยเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ที่ใช้ได้ในทุกกรณี.

คำว่า “ใช้ได้ในทุกกรณี” นี้หมายความว่า มันเป็นหัวใจ ของคำทั้งหมด ในฐานะที่เป็นหัวใจของธรรมทั้งหมด มันจึงใช้ได้ ตามแต่กรณี ในกรณีที่จะแก้ปัญหาก็ตาม หรือในทางที่จะทำให้ ผิดก็ตาม ย่อมใช้ได้ในทุกกรณี.

คำว่า “จิตว่าง” อย่างแรกเป็นจิตว่างแบบอันทพาล นี่ก็คือ ว่าเอาเองดื้อ ๆ แก่เก้อ จนตรอก อะไรทำนองนี้. อีกอย่างหนึ่ง เป็นอย่างที ลัทธิของ ปุรณกัสสป กับ อชิตเกสสัมพล. จิตว่างที่ว่าเอาเองมีสองแบบ :-

จะบอกให้ทราบถึงว่า จิตว่างแบบอันทพาล ซึ่งเป็นจิตว่างว่าเอาเอง ไม่ยึดถือ ว่าว่าง เป็นอะไร ๆ ในทำนองนั้น ในเมื่อจนตรอกเข้ามา หรือเพื่อแก่เก้อหรือเพื่อเรียกเสียงตะพิด. จิตว่างแบบอันทพาลนี้ก็ยังมีประโยชน์ เอาไว้เป็นฝ่ายดื้อ ฝ่ายเถียง ฝ่ายค้านตะพิด ที่เรียกว่าแก่งทำ ว่าไม่มีตัวกู ไม่มีอะไร แล้วก็ค้านตะพิด.

จิตว่าง ที่เป็นลัทธินี้ ก็เป็นลัทธิคู่แข่งชั้นสมัยเดียวกันกับ พระพุทธเจ้า มีหลายคน เฉพาะบุคคลสองคนนี่ สอนเรื่องว่างชนิดที่ไม่มีอะไรเลย ว่างชนิดที่ไม่ต้องนึกถึงอะไรหมด ว่างถึงขนาดว่า เอามีดฟันคอคน อย่างนี้ก็ถือว่ามีดผ่านไปตามระหว่างอณู ไม่มีใครฆ่าใคร อย่างนี้เป็นต้นก็มี.

หรือว่า การทำความดี มันก็สำเร็จลงที่ตรงนั้นแหละ เช่นว่าให้ทาน ก็จะสำเร็จลงแค่นั้นเท่านั้น ให้ทานแล้วก็เสร็จกัน บุญญกิจจบเสร็จแค่นั้นแหละ ไม่มีผลอะไร บิฑามารดาก็ไม่มี. นี่คิดดูเถิด แบบอันทพาลเป็นอย่างนี้ บิฑามารดาไม่มี; เพราะว่านี่ก็ไม่มีตัวตน นั่นก็ไม่มีตัวตน เพราะฉะนั้น บิฑาก็ไม่มี มารดาก็ไม่มี ไม่ต้องกตัญญู ไม่ต้องอะไรหมด; นี่คือจิตว่างแบบอันทพาล.

แต่ถึงกระนั้น จิตว่างแบบอันทพาลนี้ ก็ยังมีคนนับถือเป็นคู่แข่งชั้นกับพระพุทธเจ้าได้ ก็มีอยู่มากเหมือนกัน ที่ในประเทศอินเดีย สมัยพุทธกาล ก็ยังมีผู้นับถือลัทธิที่เป็นมิชฌาภิภูติ

อย่างนี้มากเหมือนกัน จนเป็นกัก เป็นคณะ เป็นคู่แข่งขันกับ พระพุทธเจ้าได้ คือ ครูชื้อ ปุณณกัสสป และ อชิตเกสกะมพล อยู่ในบรรดาคฤหัสถ์ ๖ คนผู้เป็นคู่แข่งขันกับพระพุทธเจ้า มีพวกที่เป็น จิตว่างแบบอันธพาลแบบนี้อยู่สองคน.

จิตว่างแบบที่เราควรจะสนใจนั้น เป็นจิตว่างตามธรรมชาติ ตามแบบของพุทธศาสนาโพ้น คือ เป็นพุทธศาสนาแท้ นี่เราเรียกว่า ให่ว่างเอง, ว่างเพราะบังคับ, ว่างเพราะทำให้เห็นธรรม ซึ่ง จะพูดตามแนวนี้อีกทีหนึ่ง คือ :-

คำว่า “ความว่าง” หมายถึงสภาพ อย่างที่ไม่มีอะไรเป็น ของเราได้ นอกจากธรรมชาติ; เมื่อจิตมีความเห็นข้อเท็จจริงอัน นี้ ก็ไม่ไปเที่ยวจับเอาอะไรมาเป็นของตน ก็เลยเรียกว่า จิตว่าง. ความว่างคือการอย่างนี้, จิตว่าง คือ ความเห็นอยู่ในภาวะอย่างนี้ กว้าง ๆ อยู่, แต่มีใช้เป็นจิตที่ไม่ทำอะไร. มันเป็นจิตที่จะต้องทำอะไร ตามที่มันควรจะทำเหมือนกัน.

ถ้าจิตไม่ว่าง มันไปโง่ขึ้นว่า มีอะไรเป็นของเรา จิตนี้มันก็ ทำไปอย่างหนึ่ง ถ้าจิตมันรู้ว่า อ้าว นี่มันไม่ใช่ของเราละ อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับอย่างเป็นของเรา แต่ต้องเกี่ยวข้องกับไม่ใช่ของเรา ละ ก็จะเหมือนกับเข้าไปยืมใช้ มันก็ทำไปอีกอย่างหนึ่ง. นี่มัน ไม่เหมือนกัน.

เรื่องจิตว่าง ๆ นี้ไม่เหมือนกัน ที่เป็นคำอธิบายมาจากคำสอน ทั้งพระไตรปิฎกทั้ง ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์ มีอยู่ :- มีผู้ไปทูลถาม พระพุทธเจ้าว่า คำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมดจะสรุปสั้น ๆ จะได้ ใจความว่าอย่างไร? ท่านตรัสว่า สัพเพ ธมมา นาสฺว อนินิเวสยา - สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทุกสิ่งคือธรรมทั้งหมดนี้ อันใด ๆ ไม่ควร เข้าไปมันหมายความว่า เป็นตัวกู; หรือของกู, นั่นแหละคือว่าง, ว่าง

จากตัวกู-ของกู.

นี่แหละ เรียกว่าเป็น “ธรรม ที่ประกอบขึ้นจากหลักพระ-พุทธศาสนาทั้งหมด” เป็น “หัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมด” ที่ใช้ได้ทุกกรณี จะดับทุกข์อย่างต่ำ หรืออย่างกลาง หรืออย่างสูง ก็ได้ ต้องใช้เรื่องของความว่างนี้ ให้เป็นอย่างต่ำ อย่างกลาง หรืออย่างสูง.

ความว่างนี้ก็เป็นอย่างๆ ด้วยเหมือนกัน, ที่นี้ เพื่อกันมิให้ปนกันยุ่ง เราจะต้องแบ่งแยกความว่างนี้ออกไปเป็น ความว่างแบบอัมณฑล นี่พวกหนึ่ง, ความว่าง จิตว่าง ตามแบบธรรมชาติ หรือตามแบบของพุทธศาสนานี้พวกหนึ่ง.

จิตว่างตามแบบธรรมชาติ นั่นคือ ๑. ว่างเอง เหมือนที่เราพูดกันบนภูเขาเมื่อตอนเช้า นั่นแหละคือว่างเอง พอปีนขึ้นไปบนภูเขานั้นก็ว่างเอง แล้วก็สบายอยู่พักหนึ่ง. ระหว่างที่สบายและสดชื่นนั้น มีความฉลาด มีความคิดอะไรได้ดี มีจิตแจ่มใส ไม่ใช่ว่างแล้วแล้ว มันว่างนอน ไม่ใช่; หรือว่า ว่างแล้วก็ทำอะไรไม่ได้, ว่างแล้วมันมีตมณ, ไม่ใช่. แม้แต่ว่างเองอย่างเมื่อขึ้นไปบนภูเขา ก็ยังมีประโยชน์.

๒. สูงขึ้นไป ว่างเพราะบังคับ นี่ต้องเก่งหน่อย เมื่อจิตมันวุ่นวาย เราสามารถบังคับจิตให้ว่างได้ เช่นทำกัมมัฏฐานสมาธิภาวนา ทำให้จิตที่วุ่นวายด้วย โลภะ โทสะ โมหะ หยุตลงได้ชั่วคราว เพราะอำนาจบังคับนี้แล้ว ก็เป็นจิตที่แจ่มใส ผ่องใสทำอะไรได้ต่อไปอีก. นี้เรียกว่าว่างเพราะบังคับ.

เรื่องเรียนกัมมัฏฐาน เรียนสมาธินี้ จะต้องไปเรียนกันโดยเฉพาะ บังคับให้จิตอยู่ในอำนาจได้ ก็เป็นจิตว่าง หรือ ความว่างชั้นกลาง เท่านั้น ไม่ใช่ชั้นสูง.

๓. จิตว่างขั้นสูงสุดนั้น ต้องทำให้เกิดความเห็นว่าเป็นอนัตตาเป็นสัจจตามทุกอย่างเลย; เพราะฉะนั้น จิตจึงว่างโดยไม่ไปจับเอาอะไรว่า เป็นตัวเราว่าเป็นของเรา. ที่นี้จิตลักษณะนี้จะเป็นสุขที่อยู่เหนือสิ่งทั้งปวงเป็นพิเศษ ไม่หลงในสิ่งใด ไม่เข้าไปเป็นทาสของสิ่งใด เพราะฉะนั้นจึงเป็นจิตที่อยู่เหนือทุกสิ่ง จึงทำอะไรไม่ผิด เพราะมองเห็นอะไรจากข้างบน. ถ้าเป็นจิตวุ่น จิตโง่มันก็อยู่ข้างล่าง ข้างใต้ เป็นทาสของทุกสิ่ง; ถ้าว่างชนิดที่สูงสุดในลักษณะอย่างนี้ ก็เป็นพระอรหันต์ ต้องเป็นพระอรหันต์.

ที่พูดนี้เราไม่ใช่จะเอาให้ได้ถึงสูงสุดอย่างนั้น; เราเอาไปใช้เพียงขนาดธรรมดา เท่าที่เราจะเอาไปใช้ได้; หมายความว่า เราจะควบคุมไม่ให้ผลออกไปหลงว่าอะไรอยู่ในอำนาจของเราเข้า แต่เราจะแก้ไขปัญหาทุกอย่างได้ด้วยจิตชนิดนี้ ชนิดที่เราฉลาดและไม่เป็นทาสอะไรชนิดนี้.

ที่นี้ ถึงตอนที่จะสรุป ก็ไม่มีอะไร นอกจากจะขอสรุปว่า :-

“ธรรม” เพียงคำ ๆ เดียว หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นตัวเรา ที่เราสมมุติเรียกว่าเป็นตัวเรา หรือของเรา หรือที่เกี่ยวข้องกับเราทุกอย่าง นั่นแหละคือสิ่งที่เรียกว่า ธรรม มันแยกออกเป็นธรรมชาติ ก็มี, กฎของธรรมชาติ ก็มี, หน้าที่ของกฎธรรมชาติ ก็มี ผลของการทำหน้าที่ ก็มี.

ถ้าถามว่า ตัวเราอยู่ที่ไหน? มันก็อยู่ที่นี้ อยู่ในชั้นนี้ คือตัวธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ คือตัวเรานี่ อยู่ในข้อตัวธรรมชาติ.

ถ้าถามถึงการศึกษาของเรา ก็อยู่ที่นี้, การงานของเรา การศึกษาของเราก็ออยู่ที่นี้, อาชีพของเราก็ออยู่ที่นี้, เงินเดือนของเราอยู่ที่ไหน? ก็อยู่ที่นี้. เพราะฉะนั้น เราจะทำหน้าที่ตามธรรมชาติ

ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง อะไรก็ตาม เมื่อเราได้เงินเดือน หรือว่าเราต้องให้ก็อยู่ที่นี้. เมื่อเราทำผิด มีผลต่อธรรมชาติในฝ่ายผิด ธรรมชาติในทางฝ่ายทุกขมันก็ทำให้ร้องไห้.

ถ้าเรามีความสบายใจ มันก็อยู่ที่นี้ เพราะเราทำหน้าที่ถูกต้องตามธรรมชาติ ฝ่ายที่ทำให้หัวเราะได้ สบายได้ เราก็ได้รับผลเป็นความสบาย. ไม่มีอะไรที่ไม่เกี่ยวกับ ๔ อย่างนี้ แต่ ๔ อย่างนี้ก็รวมเป็นคำ ๆ เดียว เรียกว่า “ธรรม”.

เพราะฉะนั้นเราจึงถือว่า คำว่า ธรรม คือตัวเรา และทุกอย่างที่เราจะต้องเกี่ยวข้องด้วย เพราะธรรมะนี้มีอยู่ในรูปของตัว ธรรมชาติ ก็มี, กฎธรรมชาติ ก็มี, จะอยู่ในรูปไหนก็ตาม มันมีเพื่อให้เรา รู้ ให้เราเข้าใจ ให้เราศึกษา และให้เราจัดทำตัวเรานี้ ให้เป็นไปในทางที่มีค่าสูงสุด.

ที่นี่ ใครจะพูดว่า; ไม่ใช่จะดูหมิ่นดูถูกอะไร; บรรดาการศึกษาในโลกนี้ ถ้าไม่เป็นไปตามกฎของธรรมชาตินี้แล้ว จะไม่ทำให้ชีวิตมนุษย์มีค่าที่สุด. แต่จะเป็นเรื่องทำให้ยุ่งยากลำบากขึ้นเท่านั้น และเราต้องรู้จักมันให้ดี และรู้จักปฏิบัติให้สมควรกัน แก่สถานะ แก่สภาวะ ของเรา ซึ่งเขาเรียกว่าปฏิบัติธรรม สมควร แก่ธรรม.

ถ้าปราศจากธรรมเสียแล้ว เราไม่มีอะไรดีกว่าสัตว์ ก็มีเท่านี้, ถ้าปราศจากสิ่งที่เรียกว่า ธรรม คือความรู้เรื่องธรรม มากเพียงพอที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องแล้ว ก็ไม่มีอะไรดีกว่าสัตว์. แม้ว่าจะมีความก้าวหน้าในทางวัตถุมากมายสักเพียงไรก็ตาม.

คำว่า “ธรรม” เพียงคำเดียวนี้ ก็เป็นอย่างนี้ แล้วก็ไม่รู้ว่า จะแปลเป็นภาษาอังกฤษว่าอะไร. บางคนว่าใช้คำนี้บ้าง คำอื่น บ้าง ๕๐-๖๐ คำ ก็ยังไม่มีความหมายครบตามคำเดิมของเขา, เช่น

เขาจะใช้คำว่า norm บ้าง, law บ้าง, คำว่า doctrine บ้าง ฯลฯ ๒๐-๓๐ คำ เอามาดู ก็ไม่ครบตามความหมายเดิมของธรรม ได้ทั้งหมด. คำอะไร ๆ ที่กล่าวมาเหล่านี้ ก็แปลได้ทุกอย่างอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่ตรง เพราะไม่รวมอะไรต่าง ๆ บางอย่างอยู่ในคำเหล่านี้เลย; นี่ก็คือคำว่า “ธรรม”.

หัวใจของคำว่า ธรรม คือคำว่า อนัตตา หรือ สุนฺญตา นี่เพราะว่าเป็นของธรรมชาติ เป็นของใครไม่ได้. เราจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ให้ถูกวิธี เหมือนกับเราต้องไปเกี่ยวข้องกับกับ เสือ หรือ งู หรือสัตว์มีพิษเหล่านั้น จะมีอันตรายแก่เรา; แต่ว่าถ้าทำให้ได้ตามที่ธรรมชาติต้องการแล้ว เราก็หัวเราะได้ หัวเราะอย่างมีชัยชนะ ไม่ใช่หัวเราะอย่างมลายลงไหล.

ที่นี้ก็ยังมีอยู่อีกหน่อยตรงที่ว่า ที่เกี่ยวข้องกับคำว่า จิตว่าง ที่ได้รับคำถามมาว่า ถ้าจิตว่างแล้วก็ไม่ต้องรับผิดชอบอะไร.

ข้อนี้ขอให้ดูเอาเองว่า จิตว่างนั้นมันรับผิดชอบ หรือไม่รับผิดชอบ. จิตว่างนี้จะยิ่งรู้จักหน้าที่ของตัวเองดี แล้วยังมีความแจ่มใสถึงขนาดรู้ว่า จะทำอะไรอีกด้วย, จะทำสำเร็จอีกด้วย, แต่ต้องไม่ใช่จิตว่างอันธพาล. ถ้าจิตว่างอันธพาลมันจะหาเรื่องไปนอนหลับเสียบ้าง หาเรื่องจะขี้เกียจบ้าง หาเรื่องจะเอาเปรียบบ้าง นี่มันว่างแบบอันธพาลแล้วเอาไปปนกันเสีย.

พอได้ยินคำว่า ว่าง แล้วก็แ่จะเล่นไปยังคำว่า ไม่มีอะไร เหมือนกับท่อนไม้, จิตเหมือนกับท่อนไม้ เหมือนกับก้อนหิน; ว่างแบบอันธพาลก็เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น, ไม่อย่างนั้นก็อย่างนี้แหละ

เพราะมีอยู่สองแบบ ที่ว่าเอาเองตามภาษาคนธรรมดา แบบที่
จะดีขึ้นขึ้นมา แบบจะแก้เก้อขึ้นมา จนตรอกขึ้นมา. แล้วอีกอย่าง
หนึ่งก็เป็นอย่างลัทธิแบบที่มีคนนับถือมากเท่ากับพุทธศาสนา
ในอินเดียครั้งพุทธกาลอยู่พักหนึ่งนั่น ซึ่งเป็นพวกปุรณกัสสป
อชิตเกล้ามพลัน.

ถ้าว่าตามแบบพุทธศาสนา นั่นคือทำให้สะอาด สว่าง
สงบ; นั่นแหละคือว่างจากสิ่งรบกวน เพลิดเพลิน บีบคั้น ผูกมัด
ว่างจากภาระ ไม่ติดธุระ. “ติดธุระ” ก็คือ เหมือนไปรัก ไปโกรธ
ไปเกลียด อะไรอย่างนี้ เรียกว่าติดธุระ ไม่ว่าง. ถ้าเป็นคำว่า
ว่าง ก็คือ ปราศจากสิ่งเหล่านี้ แล้วมันให้คำจำกัดความว่า ถ้า
จิตว่างตามแบบนี้ ตามแบบที่เห็นธรรมตามที่เป็นจริงอยู่อย่างไร
แล้ว นั่นแหละเป็นจิตที่แจ่มใสที่สุด เข้มแข็งที่สุด เยือกเย็นที่สุด
กล้าหาญที่สุด สนุกในการทำงานที่สุด.

คำว่า ว่าง ในฐานะเป็นหัวใจของธรรมทั้งหมดนี้ บางทีก็เรียก
ว่า อนัตตา, บางทีก็เรียกว่าสุญญตา. ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราเคย
ชินกับคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; นั่นแหละคือ อยู่กับว่าง โดย
ไม่มีความรู้เรื่อง ว่าง อยู่กับว่างโดยแท้จริง. เพราะฉะนั้นจึงมี
จิตที่ไม่ใคร่มีความทุกข์.

อยากจะขอแนะเรื่องความว่างอย่างนี้ว่า ว่างในสามอย่าง
นั้น ใช้ได้ทั้งนั้น.

๑. ว่างเองถ้าเราไม่ว่าง นั่นคือเรานอนไม่หลับ เราตายแล้ว.
ที่นี้เรานอนหลับพอแก่ความต้องการพอสมควรแก่ร่างกาย
ก็เพราะจิตว่าง เพราะฉะนั้นเราจึงมีชีวิตรอดอยู่ได้ เพราะความ
ว่างเองนี้แท้ ๆ มิฉะนั้นเราจะนอนไม่หลับ. ในเวลาวินาทีไม่กี่
ชั่วโมงนี้ ถ้าเราได้นอน ๘-๑๐ ชั่วโมง เราก็ยังพออยู่ได้; ถ้ายัง

รู้มากกว่านี้เราก็เป็นโรคเส้นประสาท.

ถ้าความว่างเองมีไม่พอ คนก็จะเป็นโรคเส้นประสาท เป็นบ้า ต้องไปส่งโรงพยาบาลโรคจิตไปเลย เราต้องขอบใจความว่างที่เป็นตัวชีวิต ตัวพื้นฐานของชีวิตตรงับชีวิตอยู่

๒. ความวางเพราะบังคับ นี่ก็เพราะเราต้องการจะดีขึ้น
อีก เราจึงต้องหาวิธี หรือวิธียานหนึ่ง ซึ่งค้นพบแล้ว บังคับได้
ให้วางมากขึ้นไปอีก.

๓. ที่จะได้ดีขึ้นไปกว่านั้น ไม่เกี่ยวกับการบังคับ เพราะว่าการบังคับนั้นเมื่ออยู่ชั่วขณะก็บีบบังคับ; พอไม่บังคับมันก็กลับเป็นอย่างธรรมดา คือ ถ้าทำให้เป็นแบบที่ว่างถูกต้องตลอดกาล. นี่ก็ต้องการให้เกิดความเห็นธรรม แล้วก็จะไม่ไปเที่ยวจัดนั้นจัดนี้เป็นอิสระอยู่เสมอ ให้ทำอะไรก็ได้เต็มที่ ตามกำลังของธรรมชาติแห่งจิต.

ที่นี้ก็มีການປ່ຽນແປງ ອາດຈະບອກເຖິງເລື່ອງວ່າ ໃນຊີວິດ ປະຈຳວັນນີ້ ໄດ້ໃຫ້ຄວາມວ່າງຢ່າງໄກຮູ້ສຶກຕົວ ເຊັ່ນພວກເຮົາຈະຄິດເລືອກ ເປັນນັກຮຽນຢູ່ໃນໂຮງຮຽນ ເຮົາເຮົາເລືອກ ເຮົາຈະຄິດເລືອກ ເຮົາຈະ ລິມພຸດ ອອກໄປພຸດ ຊີວິດອອກໄປ ລິມຕົວກູ ລິມຂອງກູ ລິມຊີວິດ ລິມ ທຸກຢ່າງ ມີເລືອກຢູ່ແຕ່ຮາກຊາດແທ້ໆ ທີ່ວ່າງ ຈຶ່ງຄິດເລືອກນັ້ນອອກ ຍິ່ງກວ່າຈິດຢ່າງໄກພຸດ.

หรือว่าเมื่อเราจะเล่นกีฬา จะขำขี้ หรือจะยิง หรือจะทำอะไร ให้ถูกจุดเป้าหมายในการแข่งขัน เช่นยิงปืนอย่างนี้ คนยิงปืนต้องลืมนะ ต้องมีจิตว่างชนิดที่เรียกว่า เป็นเอง ก็ได้ หรือว่างอย่างบังคับก็ได้ ไม่ใช่เกี่ยวกันถึงนั้นถึงนี้ในเฉพาะเวลานั้น ก่อนหน้านั้นจะนึกอะไรก็กันไปเถอะ; แต่พอถึงเวลานั้นเข้าจริงๆ แล้ว จะต้องลืมนหมด แม้กระทั่งชีวิต แม้แต่ตัวเอง เหลือ

แต่กลไกออโตเมติกที่ร่างกายนี้ลั่นไกเป็นออกไป ด้วยจิตว่างที่สุด มุ่งแต่เป้าที่จะให้ถึงเท่านั้น; นั่นแหละจะยิ่งถูกอย่างปาฏิหาริย์ ทุกทีไป แต่คนเขาไม่รู้ เขาไม่เข้าใจ เขาคิดว่านั่นแหละคือการเห็นแก่ตัวที่จะยิ่งให้ถูก.

ถ้าความเห็นแก่ตัวมีอยู่ในขณะนั้นละก็จะต้องผิดพลาด; มันเป็นเรื่องกลายเป็นเรื่องสั้น เป็นเรื่องประหลาด เป็นอะไรไปทางโน้น; เห็นแก่ชื่อเสียงของโรงเรียนก็ต้องเห็นกันขณะอื่น. ขณะที่จะทำนั้น จะต้องล้มเหลว แม้กระทั่งชีวิตตัว ถ้าไปมัวเห็นแก่ชื่อเสียงของโรงเรียน หรืออะไรก็จะประหลาดว่าจะเสียชื่อโรงเรียน, ถ้าไปนึกถึงตัวว่าจะเสียชื่อของตัว ก็จะใจสั้น มือสั้น ทำไม่ได้.

คำว่า ว่าง นี้ มีความจำเป็นจะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน และกระทั่งว่าถ้าไม่มีความว่างชนิดนี้แล้ว เราตายนานแล้ว เราจะนอนไม่หลับ. เรื่องที่สูงขึ้นไป ๆ ก็ทำนองนี้แหละ จนกระทั่งว่า ไม่มีกิเลสอยู่เลย เป็นมนุษย์ที่ประหลาด คือ ไม่มีความทุกข์เลย.

เราไม่มีความรู้เรื่องว่าง เราก็เข้าใจผิดเรื่องว่าง ถ้ารู้เรื่องนี้ก็จะใช้เป็นประโยชน์ได้มาก ว่าที่ลัทธิคอมมิวนิสต์เกิดขึ้นมาในโลก ก็เพราะจิตไม่ว่าง; ฟังถูกไหม?

การที่ลัทธิคอมมิวนิสต์เกิดขึ้นมาในโลกนี้ ก็เพราะจิตของคนไม่ว่างมากเกินไป คนเห็นแต่แก่ตัว ต้องการแต่จะยื้อแย่ง, คนที่รู้จักธรรมชาติว่า คนต้องเป็นไปตามกรรม. ถ้ารู้ว่า คนต้องเป็นไปตามกรรม ก็จะต้องมีสูง มีต่ำ มีดี มีจน มีอะไรต้องมีตามสมควร คิดอย่างนี้ก็จะไม่เป็นคอมมิวนิสต์ไปได้; ยกตัวอย่างเรื่องนี้นัก่อน เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้า.

อีกประการหนึ่ง คนไม่เมตตากรุณากัน ก็เกิดเป็นลัทธิ

คอมมิวนิสต์ขึ้นมาก็เพราะจิตไม่ว่าง เห็นแก่ตัวมากเกินไป ไม่เห็นแก่ผู้อื่นเลย ทำให้เกิดความไม่เห็นแก่กันและกัน มันจึงเกิดการต่อสู้; เพราะว่าคนพวกหนึ่ง เอาไปมากเกินไป คนอีกพวกหนึ่งก็ต้องการจะแย่งเอามา. นี่เรียกว่า เพราะไม่เห็นกฎของธรรมชาติ ทำให้ไม่ยอมรับในการแบ่งเป็นคนมี คนจน ทั้ง ๆ ที่ความจริงมันต้องเป็นเช่นนั้น เพราะว่าธรรมชาตินี้มันไม่เท่ากัน ในการเกิดมาเป็น คนหนึ่ง ๆ.

เมื่อคนไม่เมตตากรุณากันหนักเข้า ๆ ลัทธิคอมมิวนิสต์ก็พื้กตัวขึ้นมาในโลกนี้ แล้วก็ไม่รู้จักอุดมคติที่สูงกว่า คือไม่รู้ว่าจะเรื่องความสุขทางจิตนี้สูงกว่าทางวัตถุ เพราะฉะนั้น จึงไปหลงแย่งความสุขทางวัตถุ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดลัทธิ dialectic materialism ซึ่งเขาเห็นว่า ความสุขจากจิตนั้น จะต้องจذبวัตถุให้มากพอ มันก็เกิดลัทธิอย่างนี้ขึ้นเป็นปัญหา.

ถ้าว่ารู้ธรรมะในลักษณะนี้แล้ว มันเกิดไม่ได้, ลัทธิคอมมิวนิสต์ปัจจุบันในโลกนี้เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้ามนุษย์เหล่านั้นรู้ความจริงเหล่านี้.

ไม่ว่าอะไรทุก ๆ อย่างมันรวมอยู่ที่ความจริง แล้วความจริงที่สุดก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าธรรม มีลักษณะอย่างนี้ แล้วสรุปอยู่ในคำเพียงสองสามคำว่า มันไม่เป็นของใคร แล้วมันก็มีอำนาจบังคับสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎของมันเอง. เพราะฉะนั้น ถ้าว่าคนจนมีจิตว่าง ก็หมายความว่ารู้ว่า เราไม่ได้เกิดมาเหมือนกัน และเราไม่อาจจะเกิดมาเหมือนกัน เพราะอะไร ๆ ก็ไม่เหมือนกัน ร่างกายก็ไม่เหมือนกัน สติปัญญาก็ไม่เหมือนกัน อะไร ๆ ก็ไม่เหมือนกันมาแต่เดิมแล้ว; เพราะฉะนั้นเราจะต้องต่างกัน.

เมื่อเราจะต้องอยู่ในสภาพอย่างไร เราก็ต้องทำตามหน้าที่

ของเรา ถ้าเราจะเป็นคนกวาดถนน หรือว่า เราจะเป็นคนขับสามล้อ หรือว่า จะเป็นคนแจวเรือจ้าง ก็ถูกต้องแล้ว ก็ควรพอใจแล้ว แล้วเรามีทางที่จะทำให้สนุกสนานด้วยมีจิตอย่างนี้แล้วจิตนั้นจะไม่รังเกียจงานอย่างนั้น และเมื่อมีความจำเป็นจะต้องทำอย่างนั้น ก็ยินดีทำด้วยความสนุก ไม่ทิ้งงานนี้เสีย แล้วไปขโมย.

อย่ามองกันในแง่ร้ายเกินไปว่า ถ้าจิตว่างแล้ว จะทำอะไรไม่ได้, จะไม่ทำอะไร, จะเอาเปรียบคนอื่น. ที่ถูกต้องจะต้องยอมอะไรทั้งหมด แม้จะต้องเป็นคนแจวเรือจ้าง, แม้จะต้องเป็นคนเหยย, ล้างท่อถนน หรือเป็นอะไรที่รังเกียจกันนัก; มันจะทำได้ด้วยความสนุก หรือพอใจว่า นี่มันเพียงพอกันแล้วกับธรรมชาติ อันนี้ เป็นไปตามกรรมอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้มีปัญหามาก คือ คนต่อสู้แย่งชิงกัน แข่งขันกัน ทำลายกัน โดยไม่ยอมรับกฎของกรรมที่ว่า มันสร้างมาตามกฎธรรมชาติ ซึ่งต้องต่างกัน เราจะสามารถเหมือนกันไม่ได้ แต่แล้วเราก็ต้องถือว่า ถ้าเราพอใจได้ มันก็ควรจะไม่เป็นทุกข์แล้วในเมื่อเราพอใจในสิ่งนี้ได้. เราต้องเข้าใจเรื่องนี้ เราจึงจะพอใจได้.

ในพวกเรานี้ ใครจะต้องไปทำงานหยาบ ๆ เช่น เถถึงขยะ เหม็น ๆ จะว่าอย่างไรคงจะไม่ยอมใช่ไหม? นี่ก็เพราะว่า ไม่เข้าใจว่า มันควรจะมียะไรบ้าง; แต่เดี๋ยวนี้ก็เป็นกันอย่างนี้อยู่แล้ว เป็นไปอย่างไม่ต้องตามธรรมะอยู่ทั่วไปอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น การถูกต้องที่จะมีขึ้นมา ก็เพื่อจะแก้ไข. ถ้าแก้ไขไม่ได้ โลกนี้ก็จะต้องเป็นไปตามประสาของโลกที่จะวินาศ ที่จะมีแต่เรื่องเบียดเบียนกัน กระทั่งฆ่าตัวเองอย่างง่าย ๆ เป็นกันอยู่อย่างนี้.

คำว่า จิตว่าง หรือ ความว่าง นี่เป็นเรื่องเดียวที่สุดของ

พุทธศาสนา ทั้งในแง่ของความลึกซึ้ง หรือในแง่ที่มีประโยชน์ที่สุด หรืออะไรก็ตาม เพราะว่าเป็นหัวใจของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” ทั้งหมด. ธรรมทั้งหมดที่รวมความแล้ว ก็เป็นอนัตตา หรือ สุนฺยตา.

ที่ว่า “ทำงานด้วยจิตว่าง” นั้นเป็นจิตที่ฟรี และเป็นอิสระที่สุด ไม่ใช่จิตที่ถูกผูกมัดติดแน่นติดเนืออยู่. ทำงานด้วยจิตว่าง จะเป็นอิสระที่สุด เฉลียวฉลาดที่สุด active ที่สุด; ไม่ใช่จิตที่ติดตึงนั่งอยู่กับอะไรต่าง ๆ ซึ่งอย่างนั้นเขาเรียกว่า จิตจวน.

ถ้าได้ผลงานมาเป็นเงิน เป็นชื่อเสียง ก็อย่าเอามายึดมั่นด้วยจิตโง่เขลา ต้องถือว่าเอามาเป็นของฝากไว้กับธรรมชาติ เหมือนกับฝากเงินไว้ที่ธนาคารอย่างนั้น; ถ้าเอามาใส่ไว้บนศีรษะ ก็ตายแล้ว มีเงินไม่เท่าไร เอามาสูมอยู่บนศีรษะ มันก็ต้องตาย มันต้องเอาไปฝากไว้กับธนาคาร. ในทางจิตใจก็เหมือนกัน อย่าได้คิดว่าของเรา แม้จะเก็บ จะรักษา จะใช้ จะกิน ก็อย่าได้มันหมายความว่าของเรา มันก็จะไม่มาหนักอยู่บนจิตใจเรา. กินอาหารก็กินของจากเงินที่เราหาได้ด้วยจิตว่าง เก็บฝากไว้ด้วยความว่าง.

เรามีคำกลอนที่คนอ่านไม่เข้าใจ แล้วหาว่าเราบ้า มีอยู่ว่า :-

จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง

ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น

กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน

ตายเสรีจึลีนแล้วในตัวเองหัวที่.

อย่างนี้ไม่มีใครยอม; ไม่มีใครยอม “ตายเสรีจึลีนแล้วในตัวเองหัวที่” เพราะฟังไม่ถูก คือว่า อย่ามีตัวกู ตัวฉัน ตลอดเวลาเลย จะสบายที่สุด. เหมือนอย่างได้พูดที่บนภูเขาวัว จิตที่

ไม่ได้เห็นว่า มีตัวเรา มันก็ไม่มีเซตรวน ที่มากล่องเป็นปางมารัด
อยู่ที่เรา มันก็สบายที่สุด. นี่เรียกว่า เราตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว
แต่หัวใจ.

(ข้อความต่อไปนี้เป็นคำตอบคำถาม โดยลำดับ)

ถาม ๑. ปลงตก เป็นเรื่องจิตว่างด้วยหรือไม่?

ตอบ เรื่องปลงตก ก็เป็นจิตว่างได้แบบหนึ่งเหมือนกัน
จะช่วยทำให้จิตว่างได้. แต่จิตว่างจากวิธีนี้นั้นยิ่งกว่าปลงตก มัน
รู้ไปทุกอย่างว่า เราควรจะทำอะไรอย่างไร; ส่วนปลงตกนั้นจะ
ต้องระวังให้ดี จะต้องปลงไปในทางที่ถูกต้อง ถ้าปลงไปในทางที่
ไม่ถูกต้อง มันจะเป็นการกระทำเพื่อแก้แค้น จะเกิดจิตว่างแบบ
ข้าง ๆ คู ๆ ขึ้นโดยไม่รู้สึกตัว.

ปลงตกต้องหมายความว่า เข้าใจถูกต้องมาในทางนองอย่างนี้
แล้วก็ไม่มียินดียินร้าย ไม่กลัว ไม่เศร้า อะไรอีกต่อไป; อย่างนี้
เรียกว่าปลงตก เป็นการทำให้จิตว่างวิธีหนึ่ง ก็ได้เหมือนกัน
แต่ไม่ใช่ทั้งหมด.

ถาม สงสัยว่า จิตว่างทำไมมีต่าง ๆ กัน?

ตอบ จิตว่างมีหลายชั้น ดังที่พูดมาแล้ว : ว่างอันธพาล
ก็มี ว่างอย่างถูกต้องก็มี และยังมีเป็นชั้น ๆ อีกด้วย และคนเรา
ก็วนด้วยเหตุที่ไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ความว่างจึงมีได้
ไม่เหมือนกัน.

ถาม ธรรมะในชั้นลึก จะเข้าใจได้อย่างไร?

ตอบ ธรรมะในชั้นลึกนั้นพูดให้คนอื่นเข้าใจไม่ได้;
ถ้าธรรมะในชั้นลึกจริงแล้วพูดด้วยปากไม่ได้ นี่มีมาก. ช่วยทราบ
กันไว้ด้วยว่า ธรรมะชั้นลึกจริงนั้น พูดด้วยปากไม่ได้; ธรรมะ
เช่น มรรค ผล นิพพาน อย่างนี้พูดด้วยปากให้คนอื่นเข้าใจ

ไม่ได้ มันต้องหุบปากอยู่เสมอ เหมือนที่เขียนรูปภาพไว้ที่ฝาผนัง*。
ถ้าถูกถามว่า พุทธะ คืออะไร ธรรมะ คืออะไรแล้ว; คำตอบก็
คือ หุบปาก; แต่ถ้าถามว่าจะหาทางเข้าใจได้อย่างไร? ก็จะบอก
ได้ว่าให้ไปปฏิบัติอย่างนั้น ๆ, แล้ว พุทธะ ธรรมะ ก็จะปรากฏ
แก่เรา.

ยกตัวอย่าง แล้วจะเข้าใจง่าย เช่นว่า น้ำตาล ที่เรามีกินอยู่
ทุกวันนี้ น้ำตาลมีรสหวาน. ความหวานเป็นอย่างไร ช่วยบอกที;
ทั้ง ๆ ที่เราเคยกินน้ำตาลอยู่แล้ว เรายังพูดไม่ได้ ยังอธิบาย
ความหวานให้คนที่ไม่เคยกินน้ำตาล ฟังไม่ได้. ต้องบอกว่า ให้
ไปชื่อน้ำตาลมาลองชิมดู จึงจะรู้ว่าหวานอย่างนั้น.

ธรรมะที่แท้จริงก็จะเป็นอย่างนี้ จะมีคำจำกัดความว่า
“ธรรมะที่เอามาพูดได้ นี่ไม่ใช่ธรรมะ” เหล่าจี้ก็พูดอย่างนี้
ว่า ที่เรียกว่าเต๋า นั้น ที่ยังเอามาพูดบอกกันได้ นี่ไม่ใช่เต๋า.
ฝ่ายพุทธเราก็ว่า ธรรมะที่เอามาพูดได้นี้ ยังไม่ใช่ตัวธรรมะจริงถึง
ที่สุด ยังเป็นธรรมะชั้นต่ำ หรือวิธีที่จะให้เข้าถึงธรรมะเท่านั้น.

ถาม มีปัญหาว่า รสหวานนั้นอาจจะต่างกันได้มิใช่หรือ?

ตอบ การรู้รสหวานนั้นจะผิดกันไม่ได้. แต่ถ้าคนแต่ละ
คนมีลักษณะลิ้นต่างกัน เขาเป็นคนมีโรค หรือร่างกายผิดปกติ
แล้ว รสก็ต่างกัน. ถ้าลิ้นอยู่ในสภาพปกติแล้ว น้ำตาลก็
หวานอย่างเดียวกัน.

ถาม ปัญหาเรื่องความเข้าใจของคนไม่เหมือนกัน.

ตอบ ถ้าคนมีความเข้าใจไม่เหมือนกัน; เช่นคนหนึ่ง
เข้าใจถูกมาก อีกคนหนึ่งเข้าใจถูกน้อย สิ่งที่เขาพูดถึงจะไม่

* ที่โรงมหรสพทางวิทยุณณ ส่วนโมกขพลาราม

เหมือนกัน โดยเฉพาะเรื่องความว่าง, หรือ เรื่องอื่นก็เหมือนกัน เรื่องพุทธะ ธรรมะอะไรก็ตาม จะไม่เท่ากัน จะไม่เหมือนกัน. สำหรับคนที่มีจิตใจไม่เหมือนกัน ซึ่งจะมีว่างมาก ว่างน้อย ว่างจริง ว่างไม่จริง อะไรไปตามแบบที่มี ๆ กันอยู่ตามการบังคับ หรือตามมาตรฐาน ซึ่งมีอยู่เป็นชั้น ๆ. คนชั้นปุถุชนมีจิตว่างเป็นครั้งคราว และว่างเองตามธรรมชาติ ไม่ได้ว่างแท้จริงตลอดกาล เหมือนพระอรหันต์. พระอรหันต์ท่านเมื่อไรเป็นเรื่องพิเศษ ที่ว่า ได้ปฏิบัติมาแล้ว ทำให้จิตไม่อาจจะเกิดกิเลสอีกได้ตลอดกาล.

สำหรับคนเรา ๆ กิเลสไม่รบกวนเป็นคราว ๆ เท่านั้น; ถ้ากิเลสรบกวนตลอด ๒๔ ชั่วโมง เราจะนอนไม่หลับ จะเป็นโรคเส้นประสาท เป็นบ้า แล้วก็ตาย; แต่พระอรหันต์ไม่มีกิเลสรบกวนตลอดเวลา ท่านจึงอยู่ในสภาพที่ดีกว่าเรา สบายกว่าเรา เหนือกว่าเรา และเป็นความว่างอย่างเด็ดขาด ตามแบบที่ ๓ ว่าง เพราะมีความเห็นแจ้งในสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด.

ถาม ปัญหาที่ถามกันอยู่บ่อย ๆ ว่า พระพุทธเจ้าสอนไว้ ตั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว สำหรับคนสมัยนั้น ที่นั้น; ครั้นเดี๋ยวนี้ โลกเปลี่ยนแปลงไปมาก แล้วธรรมะนั้นจะเอามาใช้แก่โลกสมัยนี้ได้อย่างไร?

ตอบ ขอนี้ขอถามก่อน ว่าใครจะมีความเห็นอย่างไร (ไม่มีใครตอบ)

(อธิบาย) ถ้าพูดโดยเอาหลักเข้า ยืนยันโดยหลักแล้ว ก็ได้พูดอยู่แล้วว่า ธรรมะแท้นั้นเป็นอกาลิโก; อกาลิโก คือ ไม่ขึ้นอยู่กับสถานที่ ไม่ขึ้นอยู่กับเวลา ไม่เนื่องด้วยเวลา ไม่เนื่องด้วยสถานที่. เพราะฉะนั้น เวลาจะล่วงไปเท่าไร ก็ล่วงไปเถิด ธรรมะนั้นจะยังเป็นธรรมะที่ใช้ได้. มันต้องดูให้รู้ว่า เวลาที่

เปลี่ยนแปลงล่วงหน้านั้น อะไรมันเปลี่ยนแปลง มันเปลี่ยนแปลง โดยปลีกย่อย หรือว่า เปลี่ยนแปลงโดยหลักการส่วนใหญ่.

เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าสับสนมากเหมือนกันน่าคิดมาก : อย่างในสมัยพุทธกาล ผู้หญิงเป็นผู้หญิง ผู้ชายเป็นผู้ชาย; แต่สมัยนี้ ผู้หญิงเป็นผู้ชาย ผู้หญิงก็ทำอย่างผู้ชาย ผู้หญิงอยากจะทิ้งหน้าที่ของผู้หญิง อะไรอย่างนี้ จนมีปัญหาเกิดขึ้น จะไม่มีใครทำหน้าที่ผู้หญิง, แต่เราก็คงจะผินไปไม่ได้เท่าไร เพราะว่าธรรมชาติมันยังคงอยู่ ผู้หญิงยังคงต้องเป็นผู้หญิง ผู้หญิงยังต้องคลอดบุตร อะไรทำนองนี้.

แล้วจะถามง่าย ๆ อีกว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง นี่ฟังดูให้ตี หรือความอยาก ความต้องการ ที่เป็นกิเลสในใจของคนสมัยนี้ กับของคนสมัยพุทธกาลนั้น หรือสองพันหรือห้าพันปีขึ้นไปนั้น จะแตกต่างกันไหม? กิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ จะต่างกันไหม? ลองคิดดู.

จริงอยู่มูลเหตุที่ทำให้กิเลสเกิดขึ้น อาจจะแตกต่างกัน หรือเปลี่ยนแปลงได้ หรือต่างกันได้; แต่ตัวกิเลสที่จะเกิดขึ้น เป็นความโลภ เป็นความโกรธ เป็นความหลงนั้น ย่อมเหมือนกันเลย.

ความโลภที่เกิดเมื่อหลายพันปีมาแล้ว กับความโลภที่เกิดขึ้นมาในสมัยนี้ ก็คือความโลภอย่างเดียวกัน มันต้องการสิ่งที่จะแก้ไข อันเดียวกันกับเมื่อหลายพันปีมาแล้ว; ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความทุกข์ อะไรก็ตาม, หรือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็เหมือนกัน หลายพันปีมาแล้ว เป็นอย่างไร เดียวนี้ก็ยังเป็นอยู่อย่างนั้น.

แม้ว่า เดียวนี้เราจะซื้อรถยนต์ เราจะซื้อเรือบิน เราจะมีห้อง

เย็น มีอะไรก็ตาม นั่นมันเป็นส่วนปลีกย่อยต่างหาก ส่วนในจิตใจของมนุษย์ที่ได้ปรุงเป็น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ยังเหมือนเดิม แล้วความทุกข์ก็ยิ่งเหมือนเดิม ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ โสกะปริเทวะอะไรก็ยิ่งเหมือนเดิม.

พิจารณาดู การร้องไห้ก็ไม่เคยต่างกันเลย การร้องไห้หรือเสียงร้องไห้ ของคนเมื่อหลายพันปีมาแล้วก็ยิ่งเหมือนเดิม ของจีน ของฝรั่ง ฯลฯ อะไร เทบจะฟังไม่ออกว่า ใครร้องไห้; นี่โดยธรรมชาติแท้ ๆ มันก็เหมือนกันอย่างนี้. เพราะฉะนั้น ธรรมะที่จะแก้ความทุกข์ส่วนนี้จึงยังคงเดิม ยังเป็นอันเดียวกันอยู่ แม้มนุษย์สมัยนี้จะเปลี่ยนไปมาก โดยทางความเป็นอยู่อะไรก็ตาม.

ในเรื่องจิตดวงนี้ ก็จะกำจัดกิเลสที่ทำให้จิตวุ่น ให้เป็นอิสระ แล้วทำอะไรได้ถูกต้อง แล้วไม่เห็นแก่ตัว. เรื่องจิตดวงนี้ ส่วนใหญ่มุ่งหมายจะทำลายความเห็นแก่ตัว. ถ้ามีตัวก็ไม่ว่าง, มีตัวคือไม่ว่าง; นี่ฟังง่าย. ถ้ามีตัวจะว่างอย่างไรได้ เพราะมีตัวอยู่ มันก็ไม่ว่าง; เมื่อไม่มีตัวนั่นแหละคือว่าง. ถ้ามีตัวมันก็เห็นแก่ตัว แม้จะรักตัวอย่างไร ก็ยังมีความเห็นแก่ตัว เผลอเข้าก็เป็น การเห็นแก่ตัว เอาเปรียบคนอื่น.

ที่นี่ ถ้าให้ไม่มีตัว มีความว่างแล้วจึงอยู่เหนือความมีตัว; นี่จะควบคุมความมีตัว และจะช่วยผู้อื่นที่ต่ำกว่า. ถ้ายังคิดว่า คนยังเหมือนกันอยู่กับคนในครั้งพุทธกาล ก็จะเข้าใจได้ง่าย เพราะ ว่าพระพุทธเจ้าท่านทำงานมากกว่าใคร ๆ ในโลก; ไปศึกษาอ่าน ดูให้รู้เรื่องส่วนตัวของพระพุทธเจ้า จะพบว่า ท่านทำงานมากกว่าใคร ๆ ทั้งทำประโยชน์ของสังคมหมดเลย.

พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในแบบสันยาसी คือ ไม่มีเรื่องส่วนตัว แม้แต่เรื่องที่จะทำเพื่อผู้อื่น แล้วพระพุทธเจ้าท่านก็ทำงานตลอด

เวลา ยิ่งกว่าใคร ๆ ในปัจจุบัน, พระอรหันต์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ท่านทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ยิ่งกว่าคนธรรมดา; เพราะคนธรรมดาเขาเห็นแก่ตัว เขาก็ทำเพื่อตัว. พระอรหันต์ท่านทำเพื่อผู้อื่นด้วย ไม่ใช่ว่าเป็นพระอรหันต์แล้ว จะชวนให้หยุด หนี หรือไปนอนเสีย ไม่ทำประโยชน์อะไร; แต่ท่านกลับทำประโยชน์ที่ควรทำทุกอย่าง ทำตามหน้าที่ด้วยความไม่รู้ลึกละอะไร นอกจากรู้สึกอย่างบริสุทธิ์ ได้ทำงานเพื่อนาน เท่านั้น.

ถ้าจิตวุ่น ก็ทำงานเพื่อตัวเอง เพื่อเงิน เพื่อเกียรติ; ถ้าจิตว่างก็ทำงานเพื่อนาน. ลองไปศึกษาเรื่องทำงานเพื่อนาน แล้วก็จะเข้าใจเรื่องจิตว่างได้มากขึ้นกว่าเดิม จิตวุ่นนั้นทำงานเพื่อเงินเพื่อตัว จิตว่างนั้นทำงานเพื่อนาน ตรงนี้เป็นหลักจริยธรรมสากลที่ว่าทำงานเพื่อนาน.

จริยธรรมสากลมีอย่างไร ไปหาอ่านดูในเรื่องจริยธรรม morality ต่าง ๆ ทั้งหมด จะพบความมุ่งหมาย เรื่องนี้ อันเป็นธรรมะ duty for duty's sake. ทำงานเพื่อประโยชน์แก่งานทั้งนั้น; นั่นแหละคือ ทำงานด้วยจิตว่าง.

นักจริยธรรมสากลลงมติกันทั้งโลก ทุกชาติ ทุกประเทศ ทุกศาสนาว่า :- duty for duty's sake เป็น **Summum Bonum** ของจริยธรรมของมนุษย์ ถ้าเขาขยายออกไปอีก เขาขยายว่าเป็น ๔ อย่าง ได้แก่ :-

perfection - ความเต็มของความเป็นมนุษย์

happiness - มีความสุขที่แท้จริง

duty for duty's sake - ทำงานเพื่อประโยชน์แก่งาน
ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่

universal love - ความรักที่ไม่มีตัวฉัน, ความรักที่เป็น

universal.

สื่ออย่างนี้เป็น Summum Bonum ทางศีลธรรม นี่ตามหลักจริยธรรมสากล ที่ตกลงกันในพวกนักจริยธรรมของโลกทั้งหมด. การจะไปศึกษาเรื่อง duty for duty's sake แล้วจะเข้าใจเรื่องจิตว่างได้ดี มิฉะนั้น เขาจะทำได้ไม่ได้ ถ้ามีจิตว่างแล้ว จะทำงานเพื่องานไม่ได้ จะไปทำเพื่อเงิน หรือเพื่ออะไรเสมอไป.

ข้อที่ว่า จิตว่างแล้วจะไม่ทำอะไรเสียเลยนั้น เป็นไปไม่ได้; เมื่อมันอยู่เหนือทั้งหมดแล้ว จิตมันก็ต้องการจะช่วยเหลือผู้อื่นเต็มที่ ต้องการจะทำงานให้ดีขึ้นนั้น ไม่ใช่จะทำอะไรๆ ให้มันเสียไปได้ แต่ว่าจะต้องรับผิดชอบเต็มที่.

อาตมาก็ยอมรับว่า เข้าใจยากในเรื่องนี้ แต่ก็ไม่ใช่ลึกลับสยที่จะเข้าใจได้ มีความมุ่งหมายที่จะให้เข้าใจได้อยู่ว่า จิตว่างทำให้งานไม่ทุกข์ ทำให้งานสนุก. ทำงานเพื่องานนี้ พอให้ทำก็สบายใจแล้ว; ถ้าทำงานเพื่อเงิน ยังใช้ไม่ได้ แม้ได้เงินแล้วก็ยังไม่สบายใจ ได้เงินแล้วก็ยังไม่พอ ยังร้อนอยู่อีก, ถ้าทำงานเพื่อเงินก็จะเป็นอย่างนั้น.

ถ้าทำงานเพื่องาน พอลงมือทำก็สบายใจแล้ว ทำงานเพราะต้องการจะทำงาน ก็ทำเพื่องาน พอทำงานก็จะสนุกทันที; เหมือนลงมือเล่นกีฬาเพื่อออกกำลัง พอลงมือเล่นกีฬา เราก็สบายทันที. แต่ถ้าเราเล่นกีฬาเพื่อจะเอาชนะ ถ้ายังไม่ชนะก็ไม่สบายใจ ถ้าไปแพ้เขาก็ยิ่งแล้วใหญ่ นี่ต่างกันอย่างนี้.

ฟ้า ดิน^๕

อยากจะใช้คำที่เขาใช้ในภาษาเต๋า ว่า อิมเอี้ยง หรือ ยินยาง แล้วแต่ภาษาไหนจะเรียก. คำนั้นเขาแปลว่า ฟ้ากับดิน ตามภาษาอาซิมก็ต้องแปลว่าฟ้ากับดิน; แต่ถ้าภาษาผู้รู้ผู้ที่เป็นนักปราชญ์ มันต้องเล็งถึงสิ่งที่ตรงกันข้าม, แล้วก็ยังไม่รู้จะเรียกว่าอะไรดี, เดี่ยวนี้เท่าที่เรารู้จักสิ่งตรงกันข้าม ก็เห็นว่า ฟ้ากับดิน หญิงกับชาย ได้เสีย แพ้ชนะ บนล่าง สูงต่ำ อะไร, ล้วนแต่เป็นคู่ตรงกันข้าม. ขอให้ถือเอาความหมายของคำว่าคู่ตรงกันข้าม ซึ่งมีศักยภาพต่างกัน คนละอย่าง. ถ้ามันมาใกล้กันเข้าเมื่อไร มันจะเกิดกำลังงาน เกิดอำนาจขึ้นมาทันที เหมือนที่เรียกกันว่า positive กับ negative สมัยนี้, ถ้ามันมาใกล้กันเมื่อไร สัมพันธ์กันเมื่อไร ก็เกิด energy คือกำลังงาน ขึ้นมาทันที.

คู่ตรงกันข้ามอย่างนี้แหละ มันเป็นธรรมชาติที่ไม่มีชื่อเรียก ไม่รู้จะเรียกว่าอะไรดี ก็เรียกว่าดินและฟ้าไว้ทีก่อน; แต่ถือว่าเป็นคู่ตรงกันข้าม สำหรับจะทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ต่อไป.

จะนั่นที่แรกมันก็ไม่มีอะไร ต่อมามันก็สิ่งที่เป็นคู่ตรงกันข้าม สำหรับมาถึงกันเข้าแล้วจะเกิดอำนาจ เกิดกำลัง สำหรับวิวัฒนาการต่อ ๆ กันไป ไม่มีที่สิ้นสุด.

ฉะนั้นคำว่าสวรรค์และแผ่นดิน ที่พระเจ้าสร้างในวันแรกนั้น* ไม่ใช่สวรรค์และแผ่นดิน ตามความหมายของคนธรรมดา หรือตามความหมายของสิ่งที่สร้างในวันต่อมา ซึ่งมันเป็นสวรรค์ และเป็นแผ่นดินตามธรรมดา. ที่พระเจ้าสร้าง สิ่งที่เราเรียกว่าฟ้าและดินในวันแรกนั้น เป็นเพียงสิ่งที่เราจะเรียกในภาษาเต๋าว่าอิมเอียงนั่นเอง.

อิมเอียงยังไปไกลถึงกับว่า มีกับไม่มี. ก่อนหน้านั้นมีสภาพอันหนึ่ง ซึ่งเราไม่อาจจะเรียกว่ามีหรือไม่มี, ต่อมามันจึงมีสภาพที่เรียกว่า มีกับไม่มี ที่ตรงกันข้าม. ก่อนแต่จะมีภาวะเรียกว่ามีหรือไม่มีนั้น มันมีภาวะอะไร ใครสามารถจะเรียกชื่อได้ ก็จนปัญญา. แต่เขาก็มีชื่อเรียก เอามาพูดมันก็ไม่รู้จักจบ มันเป็นความไม่มีอะไรก็ได้ แต่มันไม่ใช่ความไม่มีอะไรอย่างที่เรารู้จักกันที่หลัง. จากสิ่งนั้นแหละ มันทำให้เกิดความมีกับความไม่มี ขึ้นมาตอนหลังเช่นมีเงินหรือไม่มีเงินนี้.

ที่แรกนั้นมันมีอะไรอยู่ก็ไม่มี ซึ่งเราไม่มีคำจะเรียก อยากจะถือว่า ในคัมภีร์ไบเบิลนี้เรียกว่า The light นั่นเอง คือ กำลังแห่งวิวัฒนาการ นั่นเอง มันมีอยู่ก่อน, แล้วสิ่งนี้มีแล้ว มันก็ทำให้เกิดสิ่งที่มาเรียกกันที่หลังว่าความมีกับความไม่มี ของวัตถุที่เกิดขึ้นตามอำนาจแห่งการปรุงแต่ง ของอำนาจนั้น ๆ.

ก็เป็นอันว่า คำพูดในคัมภีร์ไบเบิลนี้ มีความหมาย มีเหตุผล

---

* ดูเรื่อง พระเจ้าสร้างโลก ในภาคผนวกหน้า ๑๙๕

ไม่ได้ขัดกัน อยู่ในตัว อย่างที่คนอ่านลวก ๆ ตามตัวหนังสือแล้วว่า นี่มันขัดกันอยู่ในตัว. อย่างที่คนอ่านลวก ๆ ตามตัวหนังสือแล้วว่านี่มันขัดกันอยู่ในตัว, สร้าง The light แสงสว่างแล้ว เพิ่งสร้างดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ในวันที่ ๔ นี้ มันไม่ขัดกัน เพราะมันคนละ light คนละแสง.

แล้วที่ว่าสร้างสวรรค์ฟ้าดิน ในวันที่ ๑ แล้ว ยังมาสร้างในวันที่ ๒ และวันที่ ๓ มาจัดระเบียบกันอีกในวันหลัง ๆ นี่มันก็ไม่ขัดกัน. เพราะว่าสวรรค์และแผ่นดินในวันหลัง ๆ นี้ มันเป็นส่วนสวรรค์แผ่นดินธรรมดา ๆ นี่เอง คือเป็นผลของคำว่าสวรรค์และแผ่นดินในความหมายที่ ๑ แห่งวันแรกนั้นเป็นเพียงเรื่องฟ้าและดิน, ฟ้าและดินเป็นเพียงคู่ตรงกันข้าม คือ ๒ สิ่ง ซึ่งมีศักยภาพหรือมีอำนาจต่างกัน เป็นฝ่ายบวกกับเป็นฝ่ายลบ.

หาเหยื่อบนต้นหลิว ศิลปิน เจาอยู่ฉวน

กระทำโดยไม่กระทำ^๑

(กรรมในแต่ หมายถึงการกระทำตามกฎหมายธรรมดา ไม่กระทำตามอำนาจของกิเลสตัณหา หรือสมมุติบัญญัติใดๆ ทางสังคม ที่ขัดต่อกฎหมายชาติ, วรรณคดีเรื่องการทำงานด้วยจิตว่าง หรือการกระทำอะไรด้วยจิตว่างบนนี้ ของท่านอาจารย์พุทธทาส มีความสอดคล้องกับหลักกรรมของเต๋า ซ้ำๆ เข้าใจจึงได้รวบรวมไว้ในนี้ด้วย. -ผู้รวบรวม)

มีปัญหาเฉพาะหน้าของคนเราอย่างทีที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น ก็เห็นจะได้แก่สิ่งที่เรียกว่า “การทำงาน”. ทุกคนมีการทำงานที่ต้องทำ, ยิ่งในโลกสมัยนี้ เราจะอยู่โดยปราศจากการทำงานไม่ได้. แต่แล้วการงานนั่นเอง สร้างปัญหาให้เกิดขึ้น : เป็นความทุกข์เป็นความหม่นหมอง ความยุ่งยากลำบากนานาชนิด.

หลายคนที่มาที่นี้จากกรุงเทพฯ มารบบายความรู้สึก อ่อนเพลียเหมือนจะขาดใจตาย ว่าทำงานไม่ได้ตามที่ต้องการจะทำ, นายข้างบน จะเอาอย่างหนึ่ง, ลูกน้องข้างล่างจะเอาอีกอย่างหนึ่ง, แล้วคนอื่นก็จะเอาอีกอย่างหนึ่ง. คนทำงานอย่างที่ต้องรับผิดชอบ นั้นมันก็จะตายอยู่ทุกวัน เพราะว่าการทำงานมันเป็นพิษสงมากขึ้น. ผมรู้สึกว่าได้ยินหนาหูมากขึ้น เฉพาะที่เขามาหาผม แล้วพูดขึ้น รู้สึกว่ามากขึ้น มากขึ้น; ก่อนนี้ยังไม่มากอย่างนี้.

ขอสรุปความว่า การงานนี้กำลังเป็นปัญหาอย่างหนึ่ง เป็น

สิ่งที่ทำลายความสงบสุข. ที่นี้เราจะทำสำแดงฤทธิ์อย่างไร คือจะมองดูที่เดียวให้การทำงานมันว่างเป็นสูญญตาไป เหมือนกับมีตาไฟ. ถ้าใครยังงงอยู่ ก็คิดถึงสิ่งที่พูดมาแล้ว ว่า : ยถา ปรจุยํ ปวตฺตมานัน; คือมองการทำงานให้มันสูง เหนือความหมายของการเป็นการทำงาน ไม่รู้สึกเป็นการทำงาน; เป็นเพียงอะไรตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง ก็ลองคิดดู.

จะทำงาน

ให้กลายเป็นมีชีการทำงานไปได้โดยวิธีใด?

อธิบายด้วยการยกตัวอย่างดูจะดีกว่า ง่ายกว่า. คนเกือบทั้งร้อยมาที่นั่นถามว่า เมื่อไรงานนี้จะเสร็จ? โรงหนังนี้เมื่อไรจะเสร็จ? ดำเนินไปถึงไหน? เมื่อไรจะเสร็จ? เขาถามอย่างนั้น, ถึงจะมีคำถามในรูปอย่างอื่น ก็ถามอย่างนี้. ผมยังนึกในใจว่า : บ้าจริง ที่มาถามว่าเมื่อไรจะเสร็จ; เรา “ไม่มีเสร็จ” หรือ “ไม่มีการทำงาน”. แต่ถ้าจะพูดอย่างนั้น เขาคงจะโกรธ หรือว่าเขาคงจะฟังไม่ถูก ผมเลยบอกว่า : “เสร็จทุกวันเลย” ที่นี้, งานที่เสร็จทุกวันเลย, เสร็จตั้งแต่วันที่หนึ่งของการทำ, หรือว่าเสร็จตั้งแต่วันสภาพจิตใจขึ้นมาว่าจะทำอะไร; คือเราไม่ได้ทำด้วยความสำคัญมันหมายเหมือนที่เขาทำกัน เราไม่หวังอะไรเลย.

เพราะเราไม่หวังและไม่มันหมายอะไรเลย มันจึงเสร็จอยู่ตลอดเวลา, เสร็จอยู่ตลอดเวลา; หรือพูดให้ถูกกว่านั้น ก็มันไม่ได้ทำ มันไม่มีความหมายเป็นการทำงาน. ถ้ามีความหมายเป็นการทำงาน มันมีความทุกข์ มันเป็นการงานขึ้นมา, มันมีความทุกข์. ถ้ามันมีความหมายเป็นเพียงเครื่องทดลองอะไรสักอย่างหนึ่ง, หรือว่าถึงขนาดที่เรียกว่า มันเป็นอะไรที่ออกกำลัง

ประจำวัน. หรือว่ายิ่งกว่านั้นอีก ก็เหมือนกับว่าเราจะต้องกินข้าว อาบน้ำ ไปถ่าน แปร่งฟัน ล้างหน้า อะไรประจำวันอย่างนี้ มันก็ไม่ใช่รู้สึกว่าเป็นการงานอะไรขึ้นมา; เพราะเราไม่เคยไปสนใจ กับมัน.

การงานทุกอย่างที่ต้องทำ ก็แปรสภาพมันเสียให้เป็นอย่าง นั้น; ไม่ให้เป็นการงานที่มีความหมาย เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ถือมั่นหรือความหวัง หรือความอยาก หรือความอะไร โดยบทว่า : *ยถา บจฺจยํ ปวตฺตมานํ* อีกเหมือนกัน. สิ่งที่เราเรียกว่า “การงาน” มันก็สลายตัวไปหมดทันที มันเหลือแต่การทำอะไรเล่นๆ ไปตาม สนุก; ทำหน้าที่หนึ่งก็เสร็จ วิชาที่หนึ่งก็เสร็จ มันเสร็จอยู่ทุกความ เคลื่อนไหว, มันอึดมันเต็มอยู่ ทุกความเคลื่อนไหว; เพราะมัน ไม่มีความหวังและความต้องการ.

คนเขามีความหวังความต้องการ เขาจึงถามว่า เมื่อไร เสร็จ? กะว่าเมื่อไรเสร็จ? หรือเมื่อไรจะเสร็จสักที? เพราะไป หวังว่าเมื่อเสร็จตามความหมายของเขาแล้วจึงจะได้อะไร, จึงจะ ได้อะไรจากสิ่งนี้; เขาจึงถามอย่างนั้น. ถ้าเราไม่หวัง ไม่ต้อง การอย่างนั้น เราก็หวังแต่จะทำเท่านั้น ต้องการแต่จะทำเท่านั้น ไม่หวังผลของการงาน; ใ่วิธีทำงานเพื่อนานก็ได้ หน้าที่เพื่อหน้าที่ ไม่หวังอะไรในผลงาน; จะหวังก็หวังแต่เพียงจะทำเท่านั้น. ครั้น ได้ทำก็เป็นอันว่าได้สิ่งที่ต้องการแล้ว; แล้วก็ปล่อยให้มันเป็นแต่ เพียงสิ่งนั้น มีชื่ออย่างนั้นเท่านั้น; ไม่มีหวัง ไม่มีหวัง ไม่มีอยาก ไม่มีอะไรเป็นลำดับไป.

นี่มันเนื่องมาจากปัญหาใหญ่ ดังที่เคยพูดกันมาแล้ว โดย หัวข้อว่า เกิดมาทำไม? นี่จะต้องย้อนไปศึกษาเรื่องนั้นให้มาก ให้พบคำตอบว่า เกิดมาทำไม? ซึ่งรวมความแล้ว เกิดมาเพื่อ

ไม่ทุกข์, ไม่ได้เกิดมาเพื่อมีความทุกข์ หรือเกิดมาเพื่อจะไม่ทุกข์, ถ้าจะพูดกันอย่างสมมุติว่า ฉันเกิดมาก็เพื่อจะไม่ทุกข์; ฉะนั้นจึงไม่หาทุกข์มาใส่ตัว เพื่อมีนั่นมีนี่, เป็นนั่น เป็นนี่, ทำนั่น ทำนี่, จะได้มัน จะได้นี่; ให้มันเหมือนกับว่า เครื่องจักรทางวิญญาณ, เครื่องจักรทางจิต อีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน, ที่มันไปตามหน้าที่ของมัน ตามธรรมชาติ ปราศจาก conception มันหมายถึง ตัวกู-ของกู.

เหมือนดังที่ได้พูดให้ฟังมาแล้วว่า สัตว์เดรัจฉานดีกว่าคน ก็ส่วนนี้; คือมันไม่มีอุปาทานมันหมายถึงมากเหมือนคน ความหิวของมันก็ไม่มีปัญหามากเหมือนคน; มีแต่หิวทางกาย, ไม่มีความหิวทางวิญญาณ; ฉะนั้น ถ้ามีเวลาก็ไปนั่งดูปลา ดูนก ดูไก่ ดูสุนัข อะไรบ้าง มันมีความมันหมายน้อยแม้ในเวลาหิว, แม้บางครั้งไม่ได้กินเลย; ถ้าเป็นคนแล้วก็เกิดเรื่อง; ถ้ามีอันไม่ได้กินข้าวแล้วต้องเกิดเรื่อง; เพราะคนมันคิดเก่ง มันมีบาปกรรม ตรงที่มีสติปัญญาสำหรับจะยึดมันถือมันเก่งกว่าสัตว์; มันเป็นบาป บาปตลอดกาล, บาปอย่างหนัก บาปตลอดกาล.

ถ้าเราจะแก้บาปอันนี้ได้ ก็ต้องใช้ spiritual judo* อีกนั่นเอง; คือทำให้มันว่างไปจากความหมายของคำว่า “การงาน” หน้าที่ภาระ หรือความรับผิดชอบอะไรก็ตาม; แล้วก็จะทำงานได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์ แล้วก็ได้ตรงตามที่เราจะทำ ควรจะได้ดีเสียกว่าเงิน. แต่ปัญหาสำคัญของมันอยู่ที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่ต้องเป็นทุกข์, ไม่เอาความวิตกกังวลมาสูมไว้บนศีรษะ.

เดี๋ยวนี้มีแต่คนคุยโวว่า ฉันมีความรับผิดชอบส่วนนั้น มี

* ดูเรื่อง *ยูโดทางวิญญาณ* ในภาคผนวกหน้า ๑๘๕

ความรับผิดชอบส่วนนี้ส่วนโน้น, มีความรับผิดชอบพร้อม ๆ กัน อยู่ทั้งหลายสืบอย่าง; นี่ปวดหัวจะตายแล้ว. อย่างนี้ตัวเอง คือมัน ทำให้เป็นการทำงานขึ้นมา ทำให้มีความรับผิดชอบขึ้นมา แล้วมา สุมไว้บนศีรษะของตน; ไม่ใช้วิธี spiritual judo ทำให้มันว่างไป แล้วเคลื่อนไหวไปเหมือนเครื่องจักรของสติปัญญา, ไม่ใช่ของ กิเลสตัณหา ไม่ใช่ของความหวง ไม่ใช่ของความยึดมั่น ถือมั่น แล้วการงานก็จะเป็นที่สนุก.

เรามีหัวข้อบทสำหรับที่จะท่องว่า “พอจิตว่างการงานก็เป็นทุกข์ พอจิตว่างการงานก็สนุก” :

จะเซ็ดบ้าน ภูเรือน หรือทำงานชนิดที่สกปรก จะซักผ้า หรือจะทำงานของสกปรกอะไรก็ตาม มันก็ไม่ได้มีความหมายเหมือนกัน, มันไม่ได้มีความหมายเป็นการทำงานหรือสกปรก. มันทำไปอย่างที่เราเรียกว่า อะไรก็ไม่รู้ : เป็นเครื่องจักรของสติปัญญาที่ทำอะไร เล่นสนุก, สนุกอยู่ตลอดเวลา. เหมือนว่าถ้าคนทั่วไปจะต้องลงไปโคลน โดยไม่ได้มีความหมายอะไร แล้วก็ร้องเกียจว่า สกปรก สะอิดสะเอียน, ปิดตัวแล้วปิดตัวอีก; แต่พอลงไปวิดเอาปลาใน โคลนนั้นมา มันกลับสมัครเต็มใจ แล้วก็สนุก.

นี่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เรื่องเดียวกัน ของอย่างเดียวกัน ลักษณะอาการอย่างเดียวกันนี้ มันไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกันเสมอไป; มันแล้วแต่จิตใจมีความยึดมั่นถือมั่น หรือไม่? ความอยากความหวงมีหรือไม่? ถ้ามีตัณหา อุปาทานมันก็มี ความหมายไปในทางตัณหา อุปาทาน; การงานก็เกิดขึ้น การได้ การเสียก็เกิดขึ้น การเหม็นการหอมก็เกิดขึ้น มันก็มีปัญหาเหมือน

ที่มีอยู่.

ถ้าตัดความหวังความอยาก อันนี้ออกไป โดยพิจารณา
สักว่าเป็นธาตุสภาพตามธรรมชาติ คือมีความรู้อันนี้เป็น
automatic ได้ลั่นากอยู่เสมอไป, ไม่ต้องท่งบ่น ไม่ต้องเจตนา
ที่จะระลึกระไรอยู่; ก็เรียกได้ว่ามีความว่าง, มีสุญญตา นี่เป็น
เหมือนอวรุชฌิตที่ว่าง; จั้ไปทีไหนก็ว่างทีนั้น, จั้ไปทีไหนก็ว่างที
นั้น. มันก็เลยไม่มีการงาน ไม่มีบุคคลผู้ทำการงาน หรือไม่มี
บุคคล ผู้จะรับผลงาน ก็เลยได้รับความสนุกสนานจากการ
เคลื่อนไหวล้วน ๆ.

นี่จริงหรือไม่จริง คุณไปค้นคว้าศึกษาเอาทางแขนงอื่น ว่า
ร่างกายนี้ยอมสลายหรือสนุกสนานเมื่อมีการเคลื่อนไหว; จิตใจ
ก็เหมือนกัน มันจะรู้สึกเป็นสุขสนุกสนาน เมื่อมีการเคลื่อนไหว.
เราทำให้มีการเคลื่อนไหวชนิดที่ปราศจากโทษ, มันอยู่หนึ่งไม่ได้
ต้องให้มีการเคลื่อนไหวที่ปราศจากโทษ คือไม่ถูกยึดมันถ้อมมัน
เป็นตัวกู-ของกู เป็นการทำงานขึ้นมา หรือเป็นอะไรขึ้นมา, มีได้มี
เสียขึ้นมา. พุทอีกทีเหมือนกับคนไม่มีหัวใจ.

คนไม่มีหัวใจเป็นผู้วิเศษนะ! แต่มันเป็นคำดำ อีกทางหนึ่ง
บางที่ได้ยินแต่ว่าคนไม่มีหัวใจนั้นมันแลดูเต็มที่. แต่ความเห็นของ
ผมนั้น คนไม่มีหัวใจนี้วิเศษที่สุด มันไม่มีอะไรจะเจ็บจะใช้ จะเป็น
จะตายจะทุกข์จะสุข ไม่มีหัวใจมันจะมีแต่ความว่าง; ไม่มีเรื่อง
เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีเรื่องได้-เรื่องเสีย ไม่มีอะไร; คงมีแต่
อวรุชฌิต spiritual judo, หันไปทางไหนมันว่างตลอดโล่งไป
ทางนั้น ทุกทิศทุกทาง ทั้งข้างบนข้างล่าง.

การเคลื่อนไหวนี้เป็นของสบายสำหรับนามรูป ร่างกาย
จิตใจ ที่ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ, อยู่หนึ่งไม่ได้ เพราะมันมีการ

ปรุงแต่ง. ที่นี้เมื่อมันปรุงแต่งอย่างที่ปราศจากกิเลส แล้วมันเป็นตามธรรมชาติ เหมือนกับต้นไม้มันงอกขึ้นมา มันก็สลายทั้งนั้น; ไม่ต้องมีกิเลส. ร่างกายเจริญขึ้นมา หรืออาหารกินเข้าไป ย่อยอาหารแล้วก็ถ่ายออกมา แล้วกินเข้าไป แล้วย่อย แล้วก็ถ่ายออกมา มันเป็นเมคานิสต์ตามธรรมชาติ ที่บริสุทธิ์ ที่ปราศจากการยึดมั่นถือมั่นว่า “เรา” ว่า “ของเรา”; ไม่เกี่ยวกับความหมายของคำว่าการทำงาน. ฉะนั้นมันจึงไม่มีการงาน เกิดมาที่ไม่มีการงานก็เลยไม่เหน็ดเหนื่อย; แล้วก็ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการรับผิดชอบ. แต่กลับจะทำให้เป็นที่พอใจต่อผู้ที่เกี่ยวข้องนั้น ยิ่งเสียกว่าคนอื่นที่เขารับผิดชอบ.

ด้งแดนตำข้าว ศิลปิน เจริญพร

ธรรมคือสิ่งทั้งปวง^{๑๑}

...สิ่งทั้งปวงนี้ไม่มีอะไรอื่นนอกจากสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม”.

ภาษาบาลีคือคำว่า *ธมฺม* ในภาษาสันสกฤตเขียนว่า *ธรรม* ในภาษาไทยเรียกว่า “ธรรม” เฉย ๆ สามเสียงนี้แม้จะออกเสียงต่างกันอย่างไร ก็หมายถึงธรรมะซึ่งแปลว่า “สิ่ง” เท่านั้นแหละ; “สัพเพ ธมฺมา” ก็แปลว่าสิ่งทั้งปวง.

ท่านต้องทำโนใจให้แจ่มแจ้ง เล็งถึงสิ่งทั้งปวงกันก่อน ว่า ถ้าเราพูดเป็นไทย ๆ ว่า “สิ่งทั้งปวง” แล้วมันหมายถึงอะไรบ้าง? มันต้องหมายถึงสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะไหนอะไรหมด จะเป็นเรื่องโลก หรือเรื่องธรรมะก็คือสิ่งทั้งปวง จะเป็นฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายจิตใจ ก็คือสิ่งทั้งปวง, หรือถ้าจะมีอะไรมากไปกว่านั้นอีก คือมากไปกว่าวัตถุหรือจิตใจ คือมีสิ่งที่สามชิ้นอีก ก็ยังเรียกว่าสิ่งทั้งปวง อยู่ในคำว่า “ธรรม” อยู่แน่นอน. เพราะฉะนั้นอาตมาจึงแนะนำให้ท่านทั้งหลายรู้จักสังเกตว่า :-

- ตัวโลกคือสิ่งทางวัตถุ กล่าวคือ ตัวโลกทั้งหมดในฝ่าย

วัตถุธรรม; นี่เป็นประเภทหนึ่ง ก็คือ ธรรม.

- แล้วตัวจิตใจที่จะรู้จักโลกทั้งหมดทั้งสิ้น ก็คือ ธรรม.
- ถ้าว่าใจกับโลกกระทบกัน การกระทบนั้นก็เป็น ธรรม.
- แล้วผลของการกระทบนั้นเกิดอะไรขึ้น เกิดเป็นความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ขึ้นก็ตาม หรือเกิดเป็นสติปัญญา รู้ยิ่งแจ่มแจ้ง ไปทางความเป็นจริง ก็ตาม มันก็เรียกว่า ธรรม ทั้งนั้น.
- จะเกิดถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว ก็เรียกว่า ธรรม ทั้งนั้น
- ที่นี้สติปัญญาก่อให้เกิดความรู้ เป็นระบบต่าง ๆ ขึ้นมา อันนี้ก็คือ ธรรม.
- ความรู้นี้เป็นเหตุให้เกิดการปฏิบัติ เป็นศีล สมาธิ ปัญญา หรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา การปฏิบัตินั้น ก็คือ ธรรม.
- ครั้นปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ลงไปแล้วผลย่อมเกิดขึ้น สรุปลงแล้วเรียกว่า มรรค ผล นิพพาน เหล่านี้เป็นผลที่เกิดขึ้น แม้ผลนี้ ก็คือ ธรรม.

สรุปแล้วมันเป็นคือธรรมทั้งนั้น กินความมาตั้งแต่เปลือกแท้ ๆ กล่าวคือโลกหรือวัตถุ, แล้วกินความจนถึงจิตใจ ถึงการกระทบระหว่างใจกับโลก ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการกระทบ เป็นความผิด ความถูก ความดี ความชั่ว, กระทั่งเป็นวิชาความรู้ชนิดที่ทำให้เกิดความรู้ทางธรรมะ การปฏิบัติธรรมะ และมรรค ผล ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมะ. นี่ถ้าเห็นหมดนี้แต่ละอย่าง ๆ ชัดเจนแล้ว ก็เรียกว่าเห็นสิ่งทั้งปวง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สิ่งทั้งปวงดังที่มานี้แหละ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นส่วนไหนเลย ว่าเป็นเรา หรือว่าเป็นของเรา; คือส่วน

ที่เป็นวัตถุหรือร่างกายนี้ก็ยึดถือไม่ได้ ส่วนที่เป็นจิตเป็นใจก็ยังยึดถือไม่ได้ เพราะมันยังเป็นมายา ยิ่งไปกว่าส่วนที่เป็นวัตถุเสียอีก. เพราะฉะนั้น จึงมีคำตรัสว่า ถ้าจะยึดถือตัวตนกันแล้ว น่าจะยึดถือที่วัตถุดีกว่า เพราะมันยังเปลี่ยนแปลงช้ากว่า ไม่มลายะหลอกลวงเหมือนจิตใจ อย่างที่เราเรียกกันว่านามธรรมนั้น.

จิตใจในที่นี้ไม่ได้หมายถึง “จิต” อันเป็นตัวเดียวกันกับความว่างอย่างที่กล่าวเมื่อตะกี้ แต่หมายถึงจิตที่เป็นความรู้สึกทางจิต หรือ mentality ต่าง ๆ อันเป็นจิตที่คนธรรมดารู้จัก.

ที่นี่ การกระทบระหว่างโลกกับจิตใจ มีผลเป็นความรู้สึกต่าง ๆ เป็นความรัก ความเกลียด ความโกรธ เหล่านี้ก็คือธรรมะ ซึ่งก็ยังยึดถือไม่ได้ เพราะมันเป็นมายาที่เกิดจากมายา ที่เป็นไปฝ่ายกิเลส แล้วยังเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ที่จะไปยึดถือเข้า.

แม้ว่าเป็นฝ่ายสติปัญญา ก็ยังสอนไม่ให้ยึดถือ ว่าเรา-ว่าของเรา เพราะว่าเป็นเพียงสักว่าธรรมชาติ. ถ้าไปยึดแล้วจะเกิดความหลงผิดขึ้นมาใหม่ จะมีตัวเราและมีของเรา คือมีเราผู้มีสติปัญญา และมีสติปัญญาของเรา; เป็นความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมากี่เป็นความหนัก เนื่องด้วยการยึดถือนั้น จะเกิดความรวนเรไป ตามความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านั้น แล้วก็ในทุกข์.

แม้มาถึงความรู้ ก็ให้ถือว่าเป็นสักแต่ว่าความรู้. อย่าเข้าไปหลงยึดมั่นถือมั่น จะเกิดอาการของสัลลพพตปราชิตต่าง ๆ ขึ้นมา แล้วก็ต้องเป็นทุกข์ โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวเพราะเหตุนั้น.

การปฏิบัติธรรมะนั้นก็เหมือนกัน มันเป็นสักว่าการปฏิบัติเป็นความจริงของธรรมชาติ ทำลงไปอย่างไรผลย่อมเกิดขึ้นอย่างนั้น โดยสมส่วนกันเสมอ; จะไปเอามาเป็นเรา เป็นของเรา ไม่ได้. เพราะถ้าเกิดไปยึดมั่นถือมั่นก็คือหลงผิดขึ้นมาอีก เป็น

การสร้างตัวตนที่กลม ๆ แล้ง ๆ ขึ้นมาอีก แล้วมันก็ต้องทุกข์เหมือน กับที่ไม่ยึดในเรื่องกามารมณ์ ยึดในเรื่องผิด ๆ อย่างอื่นเหมือนกัน.

พอมมาถึงมรรค ผล นิพพาน นั่นก็คือธรรมะหรือธรรมชาติ ที่เป็นอย่างนั้นเอง. หรือแม้ที่สุดตัวความว่างเองก็ลักแต่ว่า ธรรมชาติ, พระนิพพานเอง ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันกับความว่าง ก็เป็น ลักแต่ว่าธรรมชาติ. ถ้าไปยึดถือเข้าก็เป็นผิดนิพพาน หรือผิด ความว่าง ผิดตัวนิพพาน; เพราะว่ามันนิพพาน หรือว่าความว่าง จริง ไม่ใช่วิสัยที่จะถูกยึดมั่น-ถือมั่น ว่าตัวหรือว่าของตัวได้.

เป็นอันกล่าวได้ว่า ถ้ามีผู้ใดยึดมั่นลงไปที่นิพพาน หรือความ ว่าง ย่อมจะผิดตัวความว่าง; หรือผิดตัวนิพพานทันที.

นี่คือการบอกให้ทราบ ว่า ทุกอย่างไม่มีอะไรเลยนอกจาก ธรรมะ ไม่ได้เป็นอะไรเลยนอกจากธรรมะ.

คำว่า ธรรมะนี้ หมายความว่า ธรรมชาติ, ธรรมชาติเท่านั้นเอง.

ที่ว่าธรรมะล้วน ๆ ไม่มีอะไรเจื่อนี่คือธรรมชาติ ถือเอา หลักให้ตรงตัวปัญหณะว่าธรรมะได้เลย; กล่าวคือ คำว่า ธรรมะ นี้ แปลว่าสิ่งที่ทรงตัวมันอยู่ ถ้าสิ่งใดมีการทรงตัวอยู่แล้ว สิ่งนั้นเรียกว่าธรรมะ และต้องแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท : สิ่ง ที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง นี่ประเภทหนึ่ง, สิ่งที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรปรุงแต่งนี่อีกประเภทหนึ่ง. ท่านไปดูเอาเองจะ พบว่ามันมีเพียงสองสิ่งเท่านั้น.

สิ่งที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะมีอะไรปรุงแต่งนั่นมันมี การทรงตัวมันเอง อยู่ ที่ความไหลเวียนเปลี่ยนแปลงนั่นเอง หรือ ว่า กระแสความไหลเวียนเปลี่ยนแปลงนั่นแหละคือตัวมันเอง.

นี่คือความหมายของคำว่าธรรมะ คือทรงตัวอยู่.

ส่วนสิ่งใดที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย; สิ่งนี้หมายถึงพระนิพพาน หรือความว่างอย่างเดียวเท่านั้น. สิ่งนี้มันก็มีทรงตัวมันเองอยู่ได้ ด้วยการไม่เปลี่ยนแปลง คือภาวะแห่งการไม่เปลี่ยนแปลง นั่นแหละคือตัวมันเองในที่นี้ มันจึงเป็นธรรมชาติที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง.

แต่ทั้งประเภทที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงก็ตาม และไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงเลยก็ตาม มันก็ลักแต่ว่า ธรรมะ คือสิ่งที่ทรงตัวมันเองอยู่ได้โดยภาวะอย่างหนึ่ง ๆ. ฉะนั้น จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าธรรมชาติ, จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าที่จะเป็นเพียงธรรมชาติ, จึงว่าธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีอะไร มีแต่ธรรมะ เท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

เมื่อเป็นธรรมะเท่านั้นแล้ว จะไปยึดถือว่าเรา-ว่าของเราได้อย่างไร? หมายความว่า เป็นเพียงธรรมชาติ ซึ่งในภาษาบาลีเรียกว่าธรรมะ. คำว่าธรรมะในกรณีอย่างนี้แปลว่าธรรมชาติ หรือธรรมดา ซึ่งหมายความว่า เป็น ตถตา คือมันเป็นอย่างนั้นเอง เป็นอย่างอื่นไม่ได้. เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นเพียงธรรมะ. สิ่งทั้งปวงจึงไม่มีอะไรนอกจากธรรมะ หรือธรรมะก็ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งทั้งปวง. ดังนั้นก็แปลว่าสิ่งทั้งปวงคือธรรมะ.

ธรรมะแท้จะต้องว่างจากตัวตนหมด. ไม่ว่าธรรมะส่วนไหน ข้อไหน ชั้นไหน ประเภทไหน ธรรมะจะต้องเป็นอันเดียวกับความว่าง คือว่างจากตัวตนนั่นเอง. เพราะฉะนั้น เราต้องหาให้พบความว่างในสิ่งทั้งปวง หรือว่าจะศึกษาความว่างก็ต้องศึกษาที่สิ่งทั้งปวง ซึ่งรวมเรียกสั้น ๆ ว่าธรรมะ. หรือจะพูดเป็น logic ว่า สิ่งทั้งปวงก็ลักแต่เท่ากับธรรมะ, ธรรมะเท่ากับสิ่งทั้งปวง,

หรือสิ่งทั้งปวงเท่ากับความว่าง; เพราะฉะนั้น ความว่างก็เท่ากับ ธรรมะ แล้วแต่จะพูด. แต่ให้ความจริงว่ามันไม่มีอะไรนอกจาก ธรรมชาติ ที่เป็นความว่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่นเลย ว่าเรา หรือว่า ของเราก็ตาม.

ในที่นี้จะเห็นได้ชัดว่า ความว่างนี้ หรือของว่างนี้ก็คือ ความจริงของสิ่งทั้งปวง. ต้องหมดความหลงโดยประการทั้งปวง เท่านั้นจึงจะเห็นความว่าง; หรือถ้าเห็นความว่างนั้น ก็คือปัญญา ที่ไม่หลง ปัญญาแท้ที่บริสุทธิ์ที่ไม่หลง.

แต่ที่นี้มันมี ธรรมอีกประเภทหนึ่ง คือธรรมประเภทอวิชชา หรือความหลงผิด; เป็น reaction ที่เกิดมาจากการที่จิตใจกระทบ กันกับวัตถุหรือโลก. เพราะดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เมื่อ จิตใจหรือธรรมะประเภทจิตใจกระทบกันกับธรรมะประเภทวัตถุนี้ ย่อมมี reaction เป็นความรู้สึก; ในความรู้สึกนี้เดินไปทางอวิชชา ก็ได้ เดินไปทางวิชา คือรู้แจ้งก็ได้ มันแล้วแต่สิ่งแวดล้อม แล้วแต่สภาพตามที่เป็นอยู่จริงของสังขารกลุ่มนั้น หรือของธรรมะ กลุ่มนั้น มันจะเป็นไปในรูปไหน. เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมะอีก ไม่ใช่อื่น แต่เป็นธรรมะฝ่ายอวิชชา ทำให้เกิดความรู้สึกยึดมั่น ถือมั่นไปในทางที่มีตัวมีตนหรือของของตน. แต่อย่าลืมนี่ก็คือ ลักแต่ธรรมะ เนื้อแท้ของมันก็คือความว่าง.

อย่าลืม อวิชชาก็คือความว่างเท่ากันกับวิชา หรือเท่ากัน กับนิพพานมันเป็นธรรมะเท่านั้น.

ถ้าเรามองมันเป็นแต่ธรรมะเท่านั้นแล้ว เราจะเห็นว่าว่างจาก ตัวตนอยู่เรื่อย; แต่ธรรมะในขั้นนี้ แม้จะเป็นสิ่งเดียวกันกับความ ว่างอย่างนี้ มันก็มีผลไปอีกทางหนึ่งตามแบบของอวิชชา คือให้ เกิดเป็นมายา ว่าตัวว่าตนขึ้นมาได้ในความรู้สึก หรือในความ

ยึดถือ. เพราะฉะนั้น จึงต้องระวังให้ดีในธรรมชาติที่เป็นความ
ยึดมั่นถือมั่นหรือเป็นประภคาวิชชา และมันก็รวมอยู่ในสิ่งทั้งปวง
รวมอยู่ในคำว่าสิ่งทั้งปวงคำเดียวกันด้วย.

ถ้าเรารู้สิ่งทั้งปวงจริง ๆ แล้ว ความรู้สึกที่ยึดมั่นถือมั่นนี้
เป็นอวิชชาที่ไม่อาจเกิด; ที่นี้หากว่าเราไม่รู้ธรรมะ หรือไม่รู้สิ่ง
ทั้งปวง ปล่อยไปตามอำนาจของสัญชาตญาณของสัตว์ที่ยังง
ยังหลงอยู่ มันจึงได้ช่องได้โอกาสแก่กรรมะฝ่ายอวิชชาหรือฝ่าย
ยึดมั่นถือมั่นไปเสียตะพึด; ฉะนั้นคนเราจึงมีแต่ความยึดมั่นถือมั่น
กันอยู่ คล้ายกับว่าเป็นมรดกที่ตกทอดมาตั้งแต่ไม่รู้ว่ครั้งไหน.

เราจะเห็นได้ว่า พอเกิดมาก็ได้รับการอบรม แวดล้อมโดย
เจตนาบ้างไม่เจตนาบ้าง ให้เป็นไปตามแนวทางกรรมะฝ่ายที่ไม่รู้
คือเป็นแต่ในทางยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนว่าของตนทั้งนั้น การอบรม
ให้รู้ในทางไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนนี้ ไม่ได้ทำกันเลย.

เด็ก ๆ เกิดมาไม่ได้รับการอบรมเรื่องไม่ใช่ตัวตนอย่างนี้กัน
เลย มีแต่ได้รับการอบรมไปในทางมีตัวมีตนทั้งนั้น. แต่อย่าลื
มว่าเด็ก ๆ เกิดมานั้น จิตอันเดิมของเด็ก ๆ นั้นยังไม่มีตัวมีตนอะไร
มากมาย; แล้วมาได้รับการแวดล้อมให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัว
เป็นตน. พอรู้สึกอะไรได้ก็ต้องมีการแวดล้อมให้ยึดถือ
ว่า พ่อของตน แม่ของตน ที่อยู่อาศัยของตน อาหารของตน;
แม้แต่จานสำหรับจะกินข้าวก็ต้องเป็นของตน คนอื่นมากิน
ไม่ได้.

อาการที่เป็นไปเองโดยไม่ตั้งใจ autonomy อย่างนี้เกิดขึ้น
เรื่อย คือความรู้สึกว่าตัวตนนี้เกิดขึ้นมา แล้วเจริญงอกงามขึ้น
เรื่อย. ส่วนความรู้สึกที่ตรงกันข้าม ไม่เป็นไปในทางตัวตนนั้น
ไม่มีเลย; แล้วมันจะเป็นอย่างไร กว่าจะเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็น

คนแก่คนเฒ่านี้. มันก็หนีไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น หรือกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเป็นตน.

นี่แหละ เราจึงมีตัวตนเป็นชีวิต, มีชีวิตเป็นตัวตน; คือมีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั้นแหละเป็นชีวิต. หรือชีวิตตามธรรมดาก็คือสัญญาตาตณแห่งการยึดมั่นว่าตัวตน; แล้วเรื่องมันจึงเป็นไปในทางที่มีแต่จะเป็นทุกข์, เป็นความหนัก กดทับ บีบคั้น ร้อยรัด พัวพัน ทุ่มห่อ เสียบแทง เผลอน ซึ่งเป็นอาการของความทุกข์ทั้งนั้น.

เป็นอันว่า ถ้าลงยึดมั่นถือมั่นแล้ว แม้ในฝ่ายดีในด้านดีก็เป็นความทุกข์. ที่นี้โลกมาสมมุติฝ่ายดีหรือด้านดี กันแบบนี้ มันจึงหมายถึง ความผิด หรือความชั่ว หรือความทุกข์ตามแบบของพระอริยเจ้า เพราะว่ามันยังไม่ว่าง มันยังวุ่นไปเหมือนกัน; ต่อเมื่อมีความว่างอยู่เหนือมันจึงจะไม่ทุกข์.

หลักใหญ่ของพุทธศาสนาจึงไม่มีอะไรมากไปกว่า การกำจัดสิ่งนี้เสียเพียงคำเดียวเท่านั้น กล่าวคือ กำจัดความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน หรือของตนนี้เสีย; โดยอาศัยบทที่ว่า สัพเพ ธมมา นาลอภินิเวสยา นั่นเอง ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้.

ที่นี้เมื่อตัวเรามาเป็นตัวเดียวกันกับความยึดมั่นถือมั่น อย่างเป็นตัวเดียวกันแต่ตั้งนี้แล้ว เราจะทำอย่างไร? ใครจะช่วยเรา? หรือว่าถ้าจิตมันเป็นอย่างนี้เสียเองแล้ว ใครจะไปช่วยจิต? อย่างนี้ได้.

ลองตั้งปัญหาขึ้นมาอย่างนี้. มันก็ไม่มีอะไรอีก มันก็คือจิตนั่นเอิกนั้นแหละ. เพราะได้กล่าวมาแล้วว่า ไม่มีอะไรนอกจาก ธรรมะ : ความผิดก็ธรรมะ ความถูกก็ธรรมะ ความทุกข์ก็ธรรมะ ความดับทุกข์ก็ธรรมะ เครื่องมือแก้ไขดับทุกข์ก็ธรรมะ

ตัวเนื้อหนังร่างกายก็ธรรมะ ตัวจิตใจก็ธรรมะ; เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอะไรนอกจากที่ธรรมะจะต้องเป็นไปในตัวมันเอง โดยอาศัยกลไกที่เป็นไปได้ในตัวมันเอง. อย่างนี้เราจะเรียกว่าเป็นบุญหรือเป็นบาปก็สุดแท้.

ถ้าใครคนใดคนหนึ่ง เมื่อได้กระทบโลกนี้มากเข้า เกิดเป็นไปในทางสติปัญญา อย่างนี้ก็บุญ. ที่นี้ใครคนหนึ่ง เมื่อได้กระทบกับโลกนี้มากเข้า เป็นไปในทางความโง่ ความหลงมากขึ้น อย่างนี้มันก็เป็นบาป.

เราสังเกตดูจะเห็นได้ว่า ไม่มีใครเสียเปรียบใคร. เราเกิดมาก็อย่างนี้ด้วยกันทุกคน คือเราก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ อยู่ด้วยกันทุกคน; แล้วข้างนอกก็มีรูป มีเสียง มีกลิ่น มีรส มีสัมผัส มีวิมลมารมณ ให้ตัวด้วยกันทุกคน; แล้วก็มีโอกาสที่จะกระทบกับสิ่งเหล่านี้ได้ด้วยกันทุกคน, และกระทบเหมือน ๆ กันทุกคน. แต่แล้วทำไมมันจึงแยกเดินไปในทางโง่บ้าง ฉลาดบ้าง? เพราะฉะนั้น ที่แยกเดินไปในทางฉลาดก็นับว่าเป็นกุศลหรือเป็นบุญ, ที่มันแยกเดินไปในทางโง่ก็เป็นบาปเป็นอกุศล.

แต่มันยังติดอยู่ว่า ธรรมะนี้ ดูช่างจะเป็นเครื่องคุ้มครองคนเสียจริง ๆ โดยที่มีหลักอยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าถูกความทุกข์เข้าแล้ว ย่อมรู้จักหลบ รู้จักจำ. เหมือนอย่างว่าเด็ก ๆ เขามือไปจับขยาเข้าที่ไฟอย่างนี้ มันก็คงไม่ยอมขยาก็ เพราะมันรู้จักหลบ รู้จักจำ. แต่ว่ามันเป็นเรื่องทางวัตถุ มันง่าย. ส่วนเรื่องที่เขาเอาไฟคือ ความยึดมั่นถือมั่น หรือความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้านี้ โดยมากมันกลับไม่รู้สึกรู้ว่าเราขยาไฟ มันก็เลยไม่มีอาการที่ว่า รู้จักหลบ รู้จักจำ มันกลับเห็นไปด้วยความหลงนั้นว่า เป็นของน่ารัก น่าปรารถนาไปเสีย.

การที่จะแก้ไขได้ก็มีอยู่ทางเดียวคือว่า รู้จักมันอย่างถูกต้องว่า ธรรมะนี่คืออะไร จินรู้ว่าธรรมะนี่คือไฟ คือยึดมันถือมันไม่ได้ มันก็จักเป็นไปในทางสติปัญญา รู้จักหลาบ รู้จักจำต่อการที่จะไปเที่ยวยึดมันถือมันอะไรว่าเป็นตัวเราเป็นของเราแล้วเกิดไฟขึ้นมา. สิ่งนั้นมันเป็นไฟเผาใจไม่ใช่ไฟไหม้มือ แต่บางทีมันเผาถึงเกินไปจนไม่รู้สีกว่าเป็นไฟหรือเป็นความเร่าร้อน; ฉะนั้นคนจึงจมอยู่ในกองไฟ หรือในวัฏฏสงสาร อันเป็นกองไฟที่ร้อนอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าเตาหลอมเหล็กอย่างนี้.

ถ้าเรามองเห็นเช่นเดียวกับที่เด็กขยำไฟ และไม่ยอมจับไฟต่อไปแล้ว มันก็ไปตามทางนั้นได้. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงได้ตรัสอธิบายข้อนี้ไว้ว่า เมื่อเห็นโทษของความยึดมันถือมันเมื่อใด จิตก็จะคลายจากความยึดมันถือมันเมื่อนั้น.

นี่แหละปัญหาหมั่นเมื่ออยู่ว่า เราเห็นโทษของการยึดมันถือมันหรือยัง ถ้ายังก็ยังไม่คลาย ถ้าไม่คลายก็ไม่ว่าง ภาสิตในมัทธมิกนิกายมีอยู่อย่างนี้ เป็นรูปพุทธภาษิต. และยังตรัสไว้ในที่อีกแห่งหนึ่งว่า เมื่อใดเห็นความว่าง เมื่อนั้นจึงจะพอใจนิพพาน. ย้อนไปดูอีกทีหนึ่งว่า “เมื่อใดเห็นโทษของความยึดมันถือมัน เมื่อนั้นจิตจึงจะคลายจากความยึดมันถือมัน” เมื่อคลายจากความยึดมันถือมัน เมื่อนั้นจะมีโอกาสมองเห็นสิ่งที่เราเรียกกันว่าความว่าง คือว่างจากตัวตน.

พอเริ่มเห็นความว่างจากตัวตนเท่านั้น จิตจะเหไปพอใจในอายตนะนั่นคือ นิพพาน. อายตนะนั่นคือนิพพาน ก็หมายความว่า นิพพานก็เป็นเพียงสิ่ง ๆ หนึ่งที่เรารู้จักได้เท่านั้น สิ่งใดที่อยู่ในวิสัยที่เรารู้จักมันได้ โดยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจแล้ว สิ่งนั้น ๆ เรียกว่า “อายตนะ” ทั้งนั้น.

ท่านได้ลดเอานิพพานนี้ลงมาให้เป็นอายตนะอันหนึ่ง เหมือน
กับอายตนะทั้งหลาย แล้วเรายังจะโง่จนถึงกับไม่รู้จักอายตนะนี้
ได้อย่างไร มันมีอยู่ได้ต่อเมื่อเห็นว่างจากตัวตน เพราะคลาย
ความยึดมั่นถือมั่น จึงจะพอใจในอายตนะคือนิพพาน.

ภาพ โดย จู ต้า สมัยราชวงศ์ชิง

นกคุงปลาคุง^{๑๒}

ว่าหนึ่งผมนั่งดูต้นกระจุต ในกระถางเลี้ยงปลา ความคิดมันก็เกิดขึ้นมา. เห็นความรู้สึกของคนสมัยโบราณโน้น ที่ว่าทำไมจึงรู้จักเอาต้นกระจุตมาสานเป็นลือเป็นกระสอบ. คุณก็ลองคิดดูบ้างว่าคนสมัยหิน หรือถัดจากคนสมัยหินต่อกับสมัยหินนี้ รู้จักนุ่งผ้าอะไรขึ้นมาได้อย่างไร? เขาก็รู้จักได้โดยไม่ต้องมีใครสอน เพราะมันไม่มีตัวอย่าง. เดิมก็ที่นุ่งเปลือกไม้ นุ่งหนังสัตว์ แล้วก็นุ่งผ้าที่ทำขึ้นด้วยเส้นด้ายเส้นใยต่าง ๆ. เอาละเราคิดว่านุ่งหนังสัตว์มันก็คิดไม่ยาก เพราะว่าหนังสัตว์นั้นก็มีอยู่ทั่วไป ขำแกงกินก็มี แต่ที่จะเปลี่ยนมาเป็นเส้นด้าย ทอถักนี้มันก็ยาก คงเป็นของยากหรือวิเศษแปลกประหลาดก็เหมือนที่คนสมัยนี้จะเห็นว่าวิทยุโทรทัศน์ เหล่านี้เป็นของแปลกประหลาด.

การที่เอาต้นกระจุตนั้นมาสานเป็นลือเป็นกระสอบเสียอีก มันยากขึ้นเพราะไม่เคยมีตัวอย่าง. เพราะฉะนั้นความยากความ

ลำบากหรือความก้าวหน้าของเขา ก็มากเท่าที่ว่าคนสมัยนี้กำลังมีความคิด หรือสามารถที่จะไปโลกพระจันทร์.

ขอให้คิดดูว่าความยากลำบาก หรือความน่าชมเชยหรือความมีสมรรถภาพ อะไรก็ตามของคนป่า ยุคที่จะเอาต้นกระจุตมาสานกระสอบได้นั้น มันมีน้ำหนัก มีความหมายเท่ากับที่คนสมัยนี้จะไปโลกพระจันทร์เท่ากันเลย; แล้วต่อไปข้างหน้าการไปโลกพระจันทร์ ก็จะกลายเป็นของง่าย จนมีของอื่นยากไปกว่ามาแทน.

ขอให้หัดพิจารณาอย่าให้กฎของความหลอกลวงนี้ มันหลอกลวงเรา; relativity หรือความสัมพันธ์กันตามสัดส่วนเฉพาะสิ่งเฉพาะยุคเฉพาะสมัย นี้มันจะหลอกลวงเราให้กลายเป็นคนโง่; สำหรับผมรู้สึกอย่างนี้.

แล้วการที่คน ๆ แรกจะเอาต้นกกต้นกระจุตมาสานเป็นเส้นเป็นกระสอบได้นั้น มีความยากลำบากเท่าที่คนสมัยนี้จะไปโลกพระจันทร์; จงดูส่วนของเรโซ* ของ relativity อันนี้ให้ถี่ ๆ; เราก็จะเกิดความเข้าใจขึ้นมา ถึงเรื่องความยากความง่าย ในการที่จะเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือว่าจะไปนิพพานก็ตาม.

เรื่องที่ว่ายากหรือใหญ่หลวงนั้น บางทีกลายเป็นเรื่องน่าหัวเราะ มากขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง.

ที่มันน่าหัวเราะชั้นหนึ่งแล้ว ก็คือว่ามันง่าย หรือว่ามันดี้น หรือว่ามันไม่มีอะไร เท่ากับเรื่องที่เราคิดว่าเล็กน้อย; อย่างคนสมัยนี้ไปเอาต้นกระจุตมาสานเส้น มันก็ง่ายจนรู้สึกว่าได้เด็ก ๆ

---

* ratio = ส่วนลัด, อัตราส่วน, ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนสองจำนวน.

อมมือก็ยังทำได้. แต่ว่าการไปโลกพระจันทร์นั้นเด็ก ๆ แม้แต่จะนึกก็ยังนึกไม่ถึง นึกไปไม่ได้ ทั้งที่เห็นอยู่หรืออะไรอยู่; ยิ่งสำหรับชาวบ้านชาวณาชาวไร่ ที่ไม่มีการศึกษาแล้ว ก็ไม่เข้าใจว่า จะไปโลกพระจันทร์ได้อย่างไร; แม่เตี้ยนี้ทั้งที่อ่าน หรือว่าเห็นภาพอะไรอยู่บ้าง. นี่ชั้นหนึ่งแล้ว; อีกชั้นหนึ่ง ก็คือผลของมัน นี้อันไหนมันจะมีมากกว่ากัน.

ผมว่า รู้จักเอาระจูดมาसानกระสอบ นี่มีประโยชน์มากกว่าไปโลกพระจันทร์ ตามที่มันเป็นจริงอยู่เตี้ยนี้ เพราะว่าได้ใช้สอยกันอยู่ทุกคน ทุกบ้านทุกเรือนทั่วทั้งโลก. การไปโลกพระจันทร์นี้ยังไม่มีความประโยชน์ ยังไม่พิสูจน์ให้เห็นประโยชน์อะไรไปอยู่ก็ไม่ได้ จะเอาอะไรมาใช้ให้เป็นประโยชน์จากโลกพระจันทร์ก็ไม่ได้ หรืออาจจะไม่มีอะไรเป็นประโยชน์ก็ได้.

นักวิทยาศาสตร์ หรือ นักค้นคว้าคนหนึ่งบอกว่า ไปค้นใต้ทะเลดีกว่า; ใต้มหาสมุทรนี้ยังมีอะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ มากกว่าไปโลกพระจันทร์หลายร้อยเท่าหลายพันเท่าหลายแสนเท่า, อยู่ในวิสัยที่ทำได้ด้วยกันทั้งนั้น. เช่นจะเอาทองคำก็ไปเอาใต้มหาสมุทรดีกว่า; แต่แล้วคนก็ไม่ทำ เพราะว่าการไปโลกพระจันทร์นั้นมันเชิดชูตัวกู-ของกู มากกว่าที่จะไปค้นใต้ทะเล. นี่เรื่องมันกลับกันเสียอย่างนี้. พวกจีนก็เคยคิดเรื่องนี้กันมาก.

นิทานของจวงจื๊อก็เป็นเรื่องที่น่าเอามาคิด.

จวงจื๊อนี้เป็นลูกศิษย์หลานศิษย์อะไรของเหลาจื๊อ เขาสอนโดยวิธีเล่านิทาน. นิทานตามแบบของจวงจื๊อ ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเรื่องหนึ่ง ก็คือ เรื่อง นกคุงปลาคุง.

เรื่องมีว่านกยักษ์ตัวนั้น มันใหญ่ขนาดที่เรียกว่าใหญ่อย่าง

ที่มนุษย์จะคำนวณพุดกันมาได้ ว่าปีกมันยาวตั้งเท่าหมื่นโยชน์หรืออะไรทำนองนั้น. ลองเทียบกับโลกนี้ซิ โลกเราเนี่ย นกตัวนี้พอมันขยับปีกไปทางทิศนี้ ไปทางทิศตะวันออก ปีกก็กางจากทิศตะวันตกไปตะวันออก แล้วก็จากทิศเหนือไปถึงทิศใต้ ด้วยการขยับปีกทีเดียว หรือขยับปีกสองสามทีมันก็บินจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ของโลก หรือจากทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตกของโลก ตามประสาคนสมัยนั้นซึ่งถือว่าโลกแบน.

ปลาชิวตัวเล็ก ๆ ตัวหนึ่ง มันก็หัวเราะก๊าก ๆ ขึ้นมา. ว่าถ้าเราไปเป็นนกกระเจิบตัวนิด ๆ แล้วก็ไปเที่ยวบินเล่นอยู่ตามระหว่างต้นไม้ในสวน ในอุทยานอะไรนี่ก็จะดีกว่า เป็นสุขกว่ามีประโยชน์กว่า อย่างที่จะเทียบกันไม่ได้ กับนกตัวที่มันมีปีกตั้งเท่าหมื่นโยชน์ พอกวักปีกทีเดียวก็ถึงสุดโลกฝ่ายนี้ ถึงสุดโลกฝ่ายโน้น มันจะมีประโยชน์อะไร มันบ้า.

คุณก็คำนวณดูความยากง่าย หรือประโยชน์ของความยากง่าย การที่จะบินหรือว่าเป็นนกใหญ่ขนาดนั้นขึ้นมาได้มันก็ยาก. ประโยชน์ของมันคืออะไร? ก็ดูจะไม่มีอะไร; เพราะกาวักปีกทีเดียวก็ถึงมุมโลกฝ่ายนี้ กวักปีกทีเดียวก็ถึงมุมโลกฝ่ายโน้น. ส่วนนกกระเจิบตัวเล็ก ๆ นี่ มันมีที่เที่ยวมาก. เฉพาะในสวนโมกข์ของเราเนี่ย นกกระเจิบตัวน้อย ๆ นี่ก็เที่ยวหาความสบายความเพลิดเพลินได้ไม่รู้รู้จักจบจักสิ้น ยังไม่ทั่วสวนโมกข์. มันก็ได้รับความสุขความสบายใจอะไรมากมาย และยังไม่หมด; แล้วความยากลำบากก็ไม่มี เหมือนกับที่จะไปทำให้มีปีกยาวใหญ่ขนาดนั้น แล้วก็บินไปบินมาโดยไม่มีประโยชน์อะไร.

นี่ความสัมพันธ์ระหว่าง time กับ space คือเวลาและอวกาศ มันหลอกได้มากอย่างนี้; แล้วเราก็เป็นทาสของความ

หลอกลวงอันนี้, แล้วก็ไปหวังอะไรมากเกินขอบเขต เหมือนกับนกตัวนั้น เลยไม่ได้อะไร. นกตัวนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร นกอินทรียักษ์ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากการเป็นนกอินทรียักษ์; แต่ว่านกกระजิบได้อะไรมาก เกินกว่าที่จะเรียกว่ามาก.

เรื่องธรรมะนี้ก็เหมือนกัน ระวังอย่าให้กลายเป็นของยากอย่างใหญ่หลวง ทำได้แล้วกลับไม่มีประโยชน์อะไร. ที่จริงธรรมะไม่ใช่เป็นของยากขนาดนั้น และก็มีความประโยชน์ มากกว่าความยากเล็กน้อยของมันมากมาย. ธรรมะมีประโยชน์มากกว่าความยากอันเล็กน้อยของมันเสมอ. แต่มนุษย์ก็มองไม่เห็น ไม่รู้จักปมอันนี้; แล้วก็ไปเที่ยวความหาอะไรอีกก็ไม่รู้ เหมือนกับนกตัวนั้น มันยังอยากจะมีปีกยาวกว่านั้นอีก. ถ้ามันมีปีกยาวใหญ่กว่าโลกแล้วมันจะไปไหน? มันจะไปโลกพระจันทร์เหมือนกับคนสมัยนี้หรืออย่างไร. มันเป็นเรื่องบ้ามากขึ้นไปอีกเท่านั้นเอง ขอภัยที่พูดหยาบ ๆ. สุนัขกระจิบตัวเล็กนั้นก็ได้.

เราต้องรู้จักถือเอาประโยชน์จากพระศาสนา จากพระธรรมนี้ให้ถูกต้องให้สบายอกสบายใจ เหมือนนกกระจิบตัวนั้น. อย่าไปบ้าตามพวกบ้า ซึ่งมันจะไม่มีอะไรจบ แล้วไม่ได้อะไรในที่สุด.

ในพระสูตรในพระไตรปิฎก ก็มีพูดคล้าย ๆ กับว่าท่านจำพวกนี้ไว้เหมือนกัน โดยเรียกว่าพวกแบกกระได มีวิชาความรู้ความเฉลียวฉลาดมาก กำหนดแล้วขนาดไปโลกพระจันทร์หรือโลกไหนก็ได้. นี่มีความรู้ขนาดนี้; แต่แล้วก็ไม่รู้ว่าจะใช้ความรู้นั้นอย่างไร ก็เคืองคว้างอยู่อย่างนี้ เขาเรียกว่าพวกแบกกระได. มันมีกระไดเที่ยวแบกอยู่ ไม่รู้ว่าจะเอาไปจดเข้าที่ไหน? และใช้ประโยชน์อะไร? ไปเที่ยวแบกกระไดอยู่ ตามท้องถนนเมืองนั้น เมืองนี้, ไปนั่นไปนี่ เที่ยวแบกกระได อวดกระได; เหมือนคน

ไปเรียนเมืองนอกเมืองนาได้ปริญญาว่าเป็นหาง แล้วก็เที่ยว
แบกกระไดอยู่อย่างนั้น ไม่รู้จะไปจดเข้าที่ไหน ที่จะได้ประโยชน์
น่าชมชื่นใจ ทนออกทนใจ.

ในโลกนี้มีแต่คนแบกกระได หรือว่าคนที่เตรียมจะ
แบกกระไดอยู่เรื่อยไป; อุตสาห์เล่าเรียนจัดการศึกษาขึ้นมาในโลก
นี้มันกลายเป็นเรื่องแบกกระได, หรือเตรียมที่จะแบกกระไดกัน
อยู่เรื่อย. ไม่รู้ว่าจะใช้สติปัญญาอย่างไร ที่ไหน; ใช้กับอะไรที่
ไหน อย่างไรนี้ไม่รู้; มีแต่กระไดทั้งนั้น. เด็กก็จะแบกกระไดอัน
เล็ก ๆ, โต ๆ ก็แบกกระไดใหญ่ ๆ ยาว ๆ; กระไดก็ยาวไป
ทุกที แล้วก็ไม่รู้จะไปจดกันที่ไหน จะดับทุกข์ของโลกนี้ได้
อย่างไร.

เรื่องการแบกกระได นี่เรียกว่าเป็นของมนุษย์โดยส่วนรวม
ดังว่าไปโลกพระจันทร์ได้แล้ว แต่ในโลกนี้ก็ยังไม่มีความ
ไม่รู้หนังสือ ยังฆ่ากันตายกันวันละหลายหมื่นหลายพันอยู่
อย่างนี้; นี่คือผลของการแบกกระได ไม่รู้ว่าจะเอาไปใช้ที่
ไหนอย่างไรเพื่อสันติภาพ.

นี่ พูดเตลิดเปิดเปิงมาอย่างไม่เสียเวลา ถึงเรื่องความ
ยากความง่ายที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งที่มนุษย์จะต้องทำ; แล้ว
ก็มีความเข้าใจผิดครอบงำอยู่อย่างไม่รู้สีกตัว รู้สีกว่ายาก
ในการที่จะปฏิบัติธรรม ทั้งที่แท้ก็ไม่ได้ยากอะไรมากมาย
ถึงขนาดนั้น; แต่ไม่สนใจ. ส่วนเรื่องไปโลกพระจันทร์
ซึ่งดูจะไม่มีความเป็นไปได้สักอย่าง; กลายเป็นเรื่องยาก
แล้วก็มีสาระ แล้วก็ตื่นเหมือนกับตื่นตูมนี้
อย่างตื่นตูมกันทีเดียว ในเรื่องไปโลกพระ
จันทร์. แต่เรื่องธรรมะซึ่งมันมีประโยชน์กว่า หรือว่าถ้ายาก ก็ยาก
พอ ๆ กัน ไม่ยากกว่า ก็ไม่มีใครสนใจ; ศาสนาในโลกจึงเป็น

หมั่น

ธรรมะเป็นหมั่นอยู่เพราะความถูกมองไปในแง่ที่ว่ายาก แล้วก็ไม่มีประโยชน์คุ้มกัน ไม่มีประโยชน์อย่างคุ้มค่า.

นี่ผมพูดอย่างนี้คนก็มักจะมองผม ว่าพูดเข้าข้างตัว เพราะว่ามีหน้าที่เผยแพร่ธรรมะก็เข้าข้างตัว, พูดประณามวิชาความรู้ฝ่ายอื่น; แต่ความจริงไม่ได้เป็นเรื่องเข้าข้างตัว หรือประณามวิชาความรู้ฝ่ายอื่น.

ต้องไปช่วยกันคิดให้ดีๆ ต้องการที่จะชี้ข้อเท็จจริง หรือความจริงเกี่ยวกับความยากความง่าย ความที่มนุษย์จะต้องทำอะไรก่อน; เรื่องความเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง นี่ก็ไม่ได้เป็นเรื่องที่ยากเหมือนที่เข้าใจกัน. ถ้ามันยากก็ยากอยู่ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงค้นพบเป็นคนแรก นั่นส่วนหนึ่ง, และอีกส่วนหนึ่งมันยากหรือง่ายอยู่ที่อยากทำหรือไม่อยากทำ สนใจหรือไม่สนใจ ต้องการหรือไม่ต้องการ.

ในอินเดียครั้งกระโน้นการปฏิบัติธรรม ไม่ใช่เป็นเรื่องยาก เป็นเรื่องที่มีผู้บรรลุตามพระพุทธเจ้าได้ เป็นจำนวนมากมาย, และเป็นเรื่องที่ถูกฝาดูถูกตัว. เดียวนี้มันยากตรงที่พยายามกันไปคนละทาง ไม่ถูกฝาดูถูกตัว; เดินกันไปคนละทาง แยกทางกันเดิน.

นี่เป็นอันว่ายุติได้ในเรื่องความยาก หรือความง่าย อย่าเอามาเป็นข้อแก้ตัวที่จะปฏิบัติธรรมหรือบรรลุธรรม; เอาเป็นว่าทุกคนสนใจและต้องการจะใช้กำลังความคิดสติปัญญาทั้งหมดของตนในเรื่องนี้.

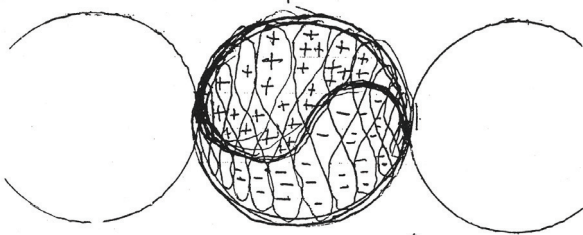
ว่าง

เห็นความว่างในความเป็น

ว่าง

ก้น

ว่าง

ภาว=แห่ง อื่นนอก
ชุดแห่ง สกลสรรพ
" ชาติทางยศ
" ชาติทางยศ (กรณีหนึ่ง)
" ฐานะ [แห่ง] กิ่ง กิ่ง กิ่ง
ภาว=แห่ง คำว่า ทั้งหมด=ทั้งหมด กิ่ง

ตั้งต้นจากว่างเป็นก้น ว่าง นีรันดร
แล้ว ฟ.ล.ก้น ความว่างก็มีได้หายไปไหน อยู่หลังก้น
ใดจริงในความเป็นความว่างแท้ ?
๖๗๑ ก็จะมีให้ ฟ.ล.ก้นในวัฏสงสาร ซึ่งเป็นเพียง
ของมันตร-แท้จริง-นิรันดร คือความว่าง!

อย่าหลงบอกหลงลบ! :

จีนเอเซีย ชูตักขึ้นมาเป็นพันธมิตร!
คือไปเป็นขี้ข้า

- ๑ ในเอเชียนี้ ส่วนมากสุด วิชาพูด จิตใจปรักปรำ
อยู่ในไมเอต. ส่วน ออกสจ (จีน)
เวลาจ้อ ก็บอกว่า อย่าถือฉันไว้เลย
ตอนกลางคืนฉันได้บ๊อง บ๊อง ก็บอก
ว่า เลิกบ่น/บ่น เร็ว ไม่เป็นปรมาจารย์
พูดก็ว่า อู่ออ ออกสจแล้ว ก็ไม่ฟัง.

- ๑ โลกปัจจุบันนี้ ก็เหมือนนกขี้ถ่าย Pos. & Neg.
ก็ฉะปะกันอยู่ตลอดเวลา; แต่โลกก็ยังมี Pos.
กันมากจีน จนเป็นขี้ข้ากันทั้งโลก
แล้ว Neg. กัน จนจะฆ่ากันทั้งแผ่นดิน

၂၁၄၄၂၂

สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง*

ที่นี่ก็จะได้กล่าวถึง สิ่งที่เป็นหัวข้อสำหรับการบรรยายในภาคนี้ คือสิ่งที่เรียกว่า “ไควล์ยธรรม”; สิ่งที่มีชื่อแปลกประหลาดนี้ ที่จริงมันก็ไม่ควรจะแปลกประหลาด, ไม่ควรจะเป็นสิ่งที่แปลกประหลาด เพราะว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ตลอดเวลา และมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง และก็ต้องมีอยู่หลังสิ่งทั้งปวงด้วย; นี่เรียกว่าพูดภาษาธรรมดาสัมฤทธิ์ที่สุดแล้ว.

ท่านทั้งหลายลองนึกเอาเอง ว่าถ้ามันมีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหมด ก่อนสิ่งใดทั้งหมด แล้วมันก็ยังมิได้อยู่จนกระทั่งบัดนี้ แล้วมันก็จะมิเหลืออยู่ หลังสิ่งทั้งปวงหมดอีกเหมือนกัน แล้วมันควรจะเป็นอะไร? ตามที่ได้ยินได้ฟังมาแล้ว ในพระพุทธรศาสนา นี้ ควรจะได้แก่สิ่งใด? คือว่ามีสิ่งหนึ่งซึ่งไม่รู้จักเปลี่ยนแปลงไป ไม่รู้จักสิ้น ไม่รู้จักหมด มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวงแล้วจะอยู่หลังสิ่งทั้งปวง จนกว่าสิ่งทั้งปวงจะกลับมาอีก มันก็ยังอยู่.

สิ่งทั้งปวงจะเปลี่ยนแปลงสูญหายไป มันก็ยังเหลืออยู่, ให้สิ่งทั้งปวงกลับมาอีก มันก็ยังอยู่ และอยู่อย่างที่ไม่เปลี่ยนแปลง. ลองทายเดาดูเอาเองว่า ควรจะเรียกว่าอะไร? หรือเคยได้ยินได้ฟังมาว่า เรียกว่าอะไร?

ถ้าผู้ที่เคยฟังเรื่องปฏิจจสมุปบาทเข้าใจ คงจะเดาออก, ว่าสิ่งนั้นเรียกในท่อนว่าอะไร? แต่ถ้าฟังเรื่องปฏิจจสมุปบาทแล้วลืมหมดแล้ว มันก็เลิกกันเพราะว่าเรื่องปฏิจจสมุปบาทนั้น ได้

บรรยายแล้วตั้งแต่ปีกลายโดยละเอียด. เอาละ, ที่นี้เป็นอันว่า เราจะต้องกันใหม่ก็ได้ เพื่อเข้าใจสิ่งที่ชื่อแปลกประหลาดนี้ว่า “ไควล์ยธรรม”.

ในชั้นแรก มานึกถึงคำว่า “ไควล์ยธรรม” พอได้ใจความ ก่อน. คนที่อ่านหนังสือหรือกาพย์กลอนมาก คงจะอ่านพบ ลักครั้งหนึ่งกระมังว่า ไควล์ย, ทัวไควล์ย นั่นแหละคือคำว่า ไควล์ยะ; แต่คำว่าไควล์ยในภาษาไทยชนิดนั้น มันมีเนื้อความ ไม่หมด มันแคบนิดเดียว. ทัวไควล์ย คล้ายๆ กับว่าทัวประเทศ ทุกหนทุกแห่ง ไม่ยกเว้นที่ไหน; แต่แท้จริงคำว่าไควล์ยนั้น มันมากกว่านั้น จนไม่มีคำพูดให้ครบถ้วนได้เหมือนกัน จึงต้อง ค่อยๆ ศึกษาไป, และเราอาจจะต้องพูดกันถึง ๑๓ ครั้ง ด้วย คำๆ นี้เพียงคำเดียว คือคำว่าไควล์ยนี้ มันจะหมายถึงอะไร?

ถ้าเป็นภาษาบาลี ก็ขึ้นกันอยู่กับคำคำนี้ว่า เก-ว-ละ; เก ะ ละ แปลว่าสิ้นเชิง ก็มีความหมายแต่เพียงว่า สิ้นเชิงหรือ หมดสิ้นไม่มีอะไรเหลือ, ก็มีความหมายที่แคบนิดเดียว. คำว่า เก ะ ละ มันมีความหมายมากกว่านั้น ซึ่งก็ต้องพูดพร้อม กันไป เพราะมันเป็นคำเดียวกันกับคำว่า ไควล์ย ไควล์ยะหรือ เก ะ ละ ก็ตาม เป็นคำคำเดียวกัน เราเคยได้ยินแต่คำว่า ทั้งหมด ทั้งสิ้น หรือสิ้นเชิง หรือทั่วไป นั่นเป็นภาษาธรรมดา, ภาษาพูด ตามธรรมดา; ถ้าภาษาธรรมะ มันมีความหมายกว้างขวางมาก.

ที่นี้จะบอกว่า ในปทานุกรม คำว่า เก ะ ละ หรือ ไควล์- ยะ นั้นยะที่แรกเช่นที่มานี้ คาคาที่ ๘ ของอภิธานปิฎก เป็นต้น ก็หมายถึงนิพพาน. คำว่า เก ะ ละ แปลว่าสิ้นเชิง หรืออย่างเดียวนั้น มันหมายถึงนิพพาน.

ส่วนที่มานี้คาคาอื่น ที่แสดงความหมายไม่จำกัดนั้น มัน

แปลได้หลายอย่าง : เกะลัง ลิ่นเชิงหรือทั้งหมดทั้งลิ่นนี้ แปลว่าความเต็มไปหมด ไม่มีที่ว่าง อย่างนี้ก็มี, แล้วแปลว่าความเดี่ยวโดดที่สุด อย่างนี้ก็มี, แปลว่าความแบ่งแยก ซอยถี่ยิบ ละเอียดออกไปเลยก็มี, แล้วความแข็ง เป็นต้น เป็นก้อนก้อนเดียวก็มี, ความไม่รู้จักพอ คือจะเอาอะไรมาใส่ให้เท่าไร มันก็ ไม่รู้จักเต็มไม่รู้จักพออย่างนี้ก็มี. นี่ลองคิดว่า มันจะยุ่งหัวลักเท่าไร ถ้าจะพูดไปตามตัวหนังสือเหล่านี้; แต่เราก็ต้องค่อย หนฟัง คิดนึก ศึกษากันไป ในวันหลังๆ.

ในวันนี้ต้องการแต่จะให้รู้เพียงข้อเดียว ว่า “สิ่งที่มีอยู่ก่อน สิ่งทั้งปวง”; หมายความว่า การบรรยายในครั้งนี้, ตลอดทั้ง ครั้งนี้จะพูดกันถึงความหมายของคำว่า “สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง” เป็นชื่อของการบรรยายตอนนี้.

แต่แล้วก็อย่าลืมนะ ถ้ามันมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง แล้วมัน ต้องเก่งขนาดที่มีอยู่ตลอดไป แล้วอยู่หลังสิ่งทั้งปวง แล้ว สิ่งทั้งปวงกลับมาอีก มันก็อยู่ก่อนสิ่งทั้งปวงอีก กระทั่งมันอยู่ ตลอดไป จนกระทั่งเหลืออยู่หลังสุดท้ายของสิ่งทั้งปวงอีก; จะเป็น อย่างนี้เรื่อยไป. เก-วะ-ลัง นั้น คือสายที่ยืดยาวที่ไม่เปลี่ยนแปลง เรียกว่าไกวล์ยะ ภาษาสันสกฤต, เรียกว่า เก ะ ละ เป็นภาษา บาลี. ท้าวไกวล์ยนั้น มันต้องท้าวอย่างนี้; แต่หนังสือคำกลอน ของคนที่ไม่รู้จักสิ่งนี้แท้แล้วมันก็หมายแค่ไกวล์ยใกล้ๆ นี้เอง ว่า ทัวแผ่นดินทั่วโลก ทัวอะไรทำนองนี้.

ส่วนคำว่า “ไกวล์ย” นั้น มันไม่รู้จะตั้งต้นอย่างไร ที่ตรง ไหน? มันมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ไม่รู้ว่ามาตั้งแต่เมื่อไร? มันไม่มี จุดตั้งต้น ว่าก่อนสิ่งทั้งปวงนั้นก่อนเมื่อไร? แล้วมันอยู่หลัง สิ่งทั้งปวงก็อีก; มันก็ไม่รู้จุดตั้งต้นว่า มันอยู่หลังได้อย่างไร?

เพราะสิ่งทั้งปวงมัวแต่เวียนไปเวียนมา : เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป, เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป, ในสิ่งที่เรียกว่า ไกวัลยะนั้น

ขอให้เข้าใจ ความหมายโดยสังเขปของสิ่งนี้ ไว้อย่างนี้ก่อน แล้วก็จะค่อย ๆ เห็นว่า มันเป็นอย่างอะไร, จนมันเป็นอะไรกันแน่, จะบัญญัติความหมายอย่างไร? ท่านจึงบัญญัติความหมายไว้มากมาย จนตีกันเองยุ่งไปหมด; เช่นความหมายคู่แรกว่า ความเต็ม ทัวไปหมด ไม่มีที่ว่างเว้น, แล้วก็ความโดดเดี่ยวเต็มไปหมด ไม่มีที่ว่างเว้น มันก็เป็นลักษณะหนึ่งของไกวัลย์; แล้วความโดดเดี่ยวก็หมายความว่า มันอยู่อย่างโดดเดี่ยว เพราะว่ามันไม่มีอะไรเปรียบเทียบ ไม่มีอะไรจะต้องได้.

แล้วก็ความแยกได้ละเอียดแหลกไปหมด มันก็แยกได้; แต่แล้วความเป็นก้อนเดียว ดุ่นเดียว แข็งเป็กนี้มันก็เรียกได้.

แล้วความไม่รู้จักเต็ม เอาอะไรมาใส่ให้ ก็ไม่เต็ม ไม่รู้จักพอ; เหมือนกับเอาอะไรมาให้กินมันก็กินหมด อย่างกับไฟอย่างนี้ เอาเชื้อเพลิงมาใส่เท่าไร มันก็กินหมด ไม่รู้จักอิ่มด้วยเชื้อเพลิง. สิ่งที่เราเรียกว่าไกวัลย์นี้ก็เหมือนกัน จะเอาสิ่งทั้งปวงมาใส่ลงไปเท่าไรมันก็ไม่รู้จักพอ มันก็ไม่รู้จักเต็ม; ความเป็นอย่างนี้เรียกว่า “ไกวัลยธรรม” คือเรื่องที่จะพูดกันวันนี้.

ศึกษาในข้อที่ว่า “มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง”.

ที่นี้พูดในแง่แรกที่จะศึกษา ก็คือว่า สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง มันเป็นเรื่องที่มีอยู่จริง ไม่ใช่มีอยู่อย่างสิ่งทั้งปวง. สิ่งทั้งปวงมิได้มีอยู่จริง เพราะเดี๋ยวมันเกิดขึ้นแล้ว มันตั้งอยู่แล้ว มันหายไป, มันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ หายไป, นี้เรียกว่าสิ่งทั้งปวง หรือสังขารทั้งปวง. แต่สิ่งที่เรียกว่า “ไกวัลย์” นั้น ไม่เป็นอย่างนั้น; การมี

อยู่ของมัน จึงไม่เหมือนกับการมีอยู่ของสิ่งทั้งปวง หรือสังขารทั้งปวง. นี่เราเตรียมที่จะศึกษา เข้าใจ รู้จัก สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง; นี่คือหัวข้อย่อ ๆ ของเรื่องที่เราจะพูดกันตลอดภาควิชานี้.

ที่นี้ก็คงจะมีผู้สงสัย หรืออยากจะทราบบ้างว่า ทำไมจะต้องไปรู้จักสิ่งนี้ให้มันเสียเวลา ให้มันยุ่งยาก, หรือว่ามันจะมีประโยชน์อะไร?

ข้อนี้เป็นเรื่องที่ตอบยาก บางคนก็ไม่อาจจะรู้อะไรมากไปกว่าแต่ที่จารู้ว่าเบิบข้าวเข้าปากอย่างไร; นี่รู้เท่านี้ก็พอ. แต่บางคนต้องการจะรู้มาก ไม่มีที่สิ้นสุด กระทั่งไปรู้ว่ามีสิ่งหนึ่งซึ่งมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ในฐานะเป็นสิ่งที่เหมือนกับเป็นรากฐานพื้นฐานของสิ่งทั้งปวง. สิ่งทั้งปวงออกมาจากสิ่งนั้นได้ ไม่ทำให้อสิ่งนั้นหมดสิ้นไป, หรือว่าสิ่งทั้งปวง จะแตกสลายลงไปเป็นสิ่งนั้น สิ่งนั้นก็จะไม่รู้จักเต็ม มันพร่องก็ไม่ใช่ มันเต็มก็ไม่ได้; มันมีลักษณะอย่างนี้จะมีความประโยชน์อะไร?

ยกตัวอย่างว่า สิ่งนี้มันมีอยู่ตลอดเวลา กระทั่งบัดนี้ แล้วมันก็อยู่หลังเขาทั้งหมด. เดียวนี้เรากำลังร้อน แล้วก็บ่นว่าร้อน อากาศมันร้อน; ถ้าใครสามารถจะเอาความร้อนออกไปเสียได้, ถ้ามีอะไรเหลืออยู่เอาออกไปเสียอีก, ต้นเหตุแห่งความร้อนก็เอาออกไปเสียอีก; ที่สุดมันก็จะเหลือแต่ไควล์ที่ว๊านนี้แล้วเราก็หายร้อน. นี่ใครสามารถเอาความร้อน และเหตุของความร้อน ซึ่งเป็นเพียงสิ่งทั้งปวง ที่เป็นสังขารออกไปเสีย, ออกไปเสียให้ได้, แล้วจะมีอะไรเหลืออยู่? มันก็คือไม่ร้อน.

นี่ถ้าสิ่งทั้งปวงมันไม่เที่ยง เอาออกไปเสียได้ มันก็จะเหลือแต่สิ่งที่เที่ยง, ถ้าสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ มันก็เอาออกไปเสียได้ มัน

ก็เหลือแต่ไม่ทุกข์ ไม่มีความทุกข์.

ถ้าว่าสิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน เอาออกไปเสียได้ มันก็จะเหลือแต่สิ่งที่มีลักษณะเป็นตัวตน; แต่ข้อที่ใครจะเรียกว่าตัวตน; หรือไม่เรียกว่าตัวตนนั้นมันอีกปัญหาหนึ่ง. นี่กล่าวแต่ในแง่ที่ทำให้เห็นว่า สิ่งนั้นจะต้องตรงกันข้ามกับสิ่งทั้งปวงเสมอไป จึงควรจะรู้จักสิ่งนี้ ซึ่งมันตรงกันข้ามจากสิ่งที่มันรอบกวนบีบคั้น หรือทรมานเรา.

ท่านต้องนึกถึงสิ่งนี้ หรือต้องการจะศึกษาถึงสิ่งนี้ ในฐานะที่มันเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามจากสิ่งที่มันเป็นข้าศึกแก่เรา เช่นว่า ความทุกข์มันเป็นข้าศึกแก่เรา ก็มีสิ่งนี้เท่านั้น ที่จะไม่เป็นข้าศึกแก่เรา.

ฉะนั้นจึงถูกต้องแล้ว ที่ไปหาอนุกรมท่านบัญญัติคำแปลของคำว่า เก-วะ-ละ นี้ไว่ว่านิพพาน; แต่เมื่อสิ่งที่เรียกว่านิพพาน ก็ยังไม่รู้ว่าอะไรอีก ก็ยากที่จะเข้าใจความหมายต่อ ๆ กันไป กระทั่งถึงคำว่า ไกวัลยะ เป็นต้น. ที่จริงคำว่า นิพพาน, นิพพาน, นี่ก็แปลว่าดับหมดแห่งสิ่งที่ปรุงขึ้นมากหรือความร้อน มันก็เย็นอีกเหมือนกัน.

ที่นี้ไกวัลยะแท้จริงนั้น เมื่อเอาสิ่งทั้งหลายออกไปเสียหมด มันก็เหลือแต่สิ่งนี้ซึ่งก็ไม่ร้อนอีกเหมือนกัน. นี่ไป ๆ มา ๆ ก็จะไปเป็นสิ่งเดียวกัน ที่เรียกว่า อสังขตะ หรือ นิพพาน หรือ สุญญตา ก็แล้วแต่จะเรียก.

นี่จะนำศึกษาหรือไม่ศึกษา? ก็ขอให้ลองคิดดู. หรือว่าถ้าเรารู้เรื่องนี้ ความเป็นพุทธบริษัทของเราจะค่อนข้างดีขึ้นบ้างหรือไม่? ก็ไปคิดเอาเองก็แล้วกัน; ความเป็นพุทธบริษัทของเรา มันกำลังอยู่ในฐานะที่ตกต่ำคือมันหลับ; เมื่อพุทธะแปลว่า ตื่น

แล้วเราก็หลับอยู่เรื่อย; มันจะมีความเหมาะสมอย่างไร? เราจะ
ต้องทำให้มันตื่น จึงจะสมกับคำว่า “พุทธะ” คือ ตื่นไม่หลับ.

เอาละ, เราดูกันไป ทีละนิดละหน่อย จนกว่าจะรู้จักสิ่งนี้
ในแง่ที่กล่าวว่ามันมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง, และมันจะมีประโยชน์
ในข้อที่ว่า เราจะได้รู้จักสิ่งที่มีหรือที่เป็น อยู่ตลอดเวลา และ
ตลอดสถานที่ทั้งปวง.

มันมีอยู่ตลอดเวลา และมีอยู่ตลอดพื้นที่ คือ space
ทั้งปวง, แล้วมันยังเป็นตัวเวลา และเป็นตัว space ทั้งปวงที่นั่น
ด้วย; แต่เราไม่มอง หรือว่าไม่ศึกษากัน ในแง่ของวิทยาศาสตร์
ธรรมดาสามัญ จะมองกันในเรื่องของธรรมชาติ : ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์
ก็วิทยาศาสตร์อย่างธรรมชาติ อย่างพุทธบริษัท เพื่อให้รู้ว่ามันมี
สิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่หรือเป็นอยู่ตลอดเวลา และตลอดเนื้อที่
ทั้งปวง ไม่แยกวันอะไร.

คำว่า “เวลา” มันก็แสดงความจริงที่ไม่มีที่สิ้นสุดอยู่แล้ว นี่
เข้าใจง่าย. ถ้าว่า “เวลา” นี่เป็นสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด เราจะคาดคะเน
เอาด้วยความโง่ก็ได้ ว่า “เวลา” นี่ไม่มีที่สิ้นสุด, ถึงจะคาดคะเน
เอาด้วยปัญญา สติปัญญา มันก็เห็นได้ว่ามันไม่มีที่สิ้นสุด.

ทีนี้เมื่อพูดถึง พื้นที่ ถ้าเราเอากันแต่ “พื้นที่” ที่เรารู้สึกได้
มันก็จะสิ้นสุด; เช่นว่า โลกนี้, แล้วก็อยู่ในสุริยจักรวาลนี้,
แล้วก็สุริยจักรวาลอื่น; รวมกันหมดนั้นแล้ว เราออกไปไม่ได้
เราคำนวณไปไม่ถึง อย่างนี้เรียกว่ามันมีที่สิ้นสุด. ไกวัลย์ นั้นมัน
มากกว่านั้น จะเรียกว่า สามหมื่นโลกธาตุ คือสามหมื่นระบบ
สุริยจักรวาล หรือสามหมื่นอะไรก็สุดแท้ มันก็ยังไม่หมด มัน
ยังมากกว่านั้น.

นั่นแหละ ขอให้เข้าใจโดยประมาณ หรือโดยอนุมานว่า

มันมีสิ่งหนึ่งซึ่งมันมีอยู่ตลอดเวลาและตลอดพื้นที่ และมันเป็น
ตัวสิ่งนั้น ๆ อยู่ตลอดเวลาและตลอดพื้นที่.

ที่ว่า “สิ่งทั้งปวง” มันอาศัยสิ่งนี้ มันก็เพียงแต่ว่า ได้
มาปะทะเข้ากับสิ่งนี้ ก็เกิดปฏิกิริยาอะไรขึ้นมา แล้วก็
“สิ่งทั้งปวง”; แต่ว่าไม่ได้ทำให้สิ่งนั้นร่อยหรอไป. เรารู้จักแต่สิ่ง
ที่ไปกระทบแล้วเกิดขึ้น แล้วตั้งอยู่ แล้วดับไป แล้วร่อยหรอ
ไป แล้วก็ร้องให้ นิ่งหัวเราะอยู่ เฉพาะแต่อาการของสิ่ง
ใหม่ๆ นั้นนั้น; ฉะนั้นถ้าเรารู้จักสิ่งนี้กันบ้าง ก็เรียกว่าหุตุดอง
จะสว่างขึ้นบ้าง สัมกับความเป็นพุทธบริษัท.

มนุษย์จะเป็นมิตรกันหมด ถ้ารู้จัก “ไกววัลย์”.

ที่นี้อยากจะพูดเอาเปรียบหน่อย โดยพูดต่อไปว่า ถ้ามนุษย์
รู้จักสิ่งนี้เข้าถึงสิ่งนี้บ้าง ตามสัดส่วนแห่งสติปัญญาของตนแล้ว
มนุษย์นี้จะเปลี่ยนแปลงไปมากทีเดียว, คือมนุษย์จะเข้าใจซึ่งกัน
และกัน ในทางที่จะเป็นมิตร มีความเมตตาต่อกัน ไม่ข่มเหงกัน
ไม่มุ่งร้ายกัน เหมือนอย่างมนุษย์ในโลกเวลานี้ : แบ่งกันเป็น
พวก ๆ หมายมั่นแต่ที่จะทำลายกัน, แบ่งเป็นประเทศนั้น เป็น
ประเทศนี้ เป็นของเรา เป็นของเขา คอยแต่จะแสวงหาประโยชน์
ของตนเอง โดยไม่คิดถึงผู้อื่น, หรือว่าทำลายผู้อื่น ก็ยังเห็นว่า
เป็นการถูกต้องอยู่นั้น; เพราะมันไปเห็นของชนิดเดียว ว่ามีค่ามาก
มายสูงสุด. แต่ถ้ามันไปเห็นของที่ใหญ่โตกว่านั้นมากมายเหลือ
ประมาณ มีค่ามากมายเหลือประมาณแล้ว มันก็จะหายไป
ในสิ่งเล็กๆ น้อยๆ หรือว่ายึดมั่นในสิ่งเล็กๆ น้อยๆ นั้นได้. นี้
เรียกว่าจะทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงไปมากทีเดียว ถ้ามาเกิดรู้จักสิ่งที่
เรียกว่า “ไกววัลย์” นี้ขึ้นมา.

หรือว่าถ้าเกิดเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ไกวล์ยะ” นี้แล้ว ยังจะทำให้ศาสนาทุกศาสนาในโลกนี้ เข้าใจซึ่งกันและกัน และมองกันและกันด้วยมิตรภาพ คือด้วยสายตาของมิตรภาพ.

เดี๋ยวนี้แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า ศาสนา, ศาสนานั้นแหละ มองกันด้วยสายตาแห่งยักรัศมาร คัตรู ขำคึก มุ่งจะทำลายกันในระหว่างศาสนา; แม้แต่ศาสนาเดียวกัน ก็ยังมุ่งทำลายระหว่างนิกายกัน เป็นอย่างนั้นทุกศาสนา ยิ่งปรากฏชัดยิ่งขึ้นทุกที; ขออย่าให้ต้องออกชื่อเลย มันกระทบกระเทือน. แต่ก็จะเข้าใจมองเห็นได้ด้วยกันทุกคนว่า กำลังมุ่งมาดคิดร้ายกันระหว่างศาสนา แล้วในวันหนึ่งศาสนาที่แยกกันเป็นนิกายๆ ก็มุ่งมาดคิดร้ายกันในระหว่างนิกาย.

แต่ถ้าหากเป็นไปได้ว่า คนเหล่านั้นเกิดรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ไกวล์ยะ คือความเป็นอันเดียวกันทั้งหมดนี้จริง ๆ แล้ว ศาสนาก็จะเลิกเป็นขำคึกแก่กัน, หรือว่านิกายส่วนย่อยของศาสนา ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเข้าใจสิ่ง ๆ หนึ่งตรงกันหมด ระหว่างบุคคล ระหว่างนิกาย ระหว่างศาสนา, หรือว่าถ้าจะมีโลกอื่นอีกมันก็ระหว่างโลก ระหว่างทุกอย่างไปเลย ในบรรดาสิ่งทั้งหลาย ที่มันอาศัยอยู่บนสิ่งที่เรียกว่า สิ่งเดียว คือ ไกวล์ยะ นี้.

หรือจะพูดกันอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าเกิดเข้าถึงไกวล์ยะนี้แล้ว คำพูดอื่น ๆ จะไม่เป็นหมัน เหมือนที่พูดกันอยู่เดี๋ยวนี้แล้ว เป็นหมัน; เช่นว่าเข้าถึงธรรมอย่างนี้ ถ้าไม่เข้าถึงไกวล์ยะนี้แล้ว ป่วยการที่จะพูดว่า “เข้าถึงธรรม” หรือว่าจะพูดว่า “เข้าถึงพระเจ้า เป็นอยู่กับพระเจ้า” อย่างนี้ป่วยการ, ถ้าไม่เข้าถึงสิ่งสิ่งนี้ ไม่มีเวลาที่อยู่กับพระเจ้า หรือเป็นอันเดียวกับพระเจ้า ถ้าไม่เข้าถึงสิ่งเหล่านี้. หรือบางพวกที่เขาถือ อัตตา ตัวตน มี

อาตมฉัน มีปรมาตมฉัน ก็อย่างเดียวกันอีก; ถ้าไม่เข้าถึงสิ่ง ๆ นี้ ก็ไม่มีทางที่จะเรียกว่าเข้าถึงปรมาตมฉัน เป็นต้น.

นี่มันจะทำให้ความมุ่งหมายของศาสนาทุกศาสนา หรือทุกลัทธิของมนุษย์ ที่จะถือหลักเกณฑ์ของตนอย่างไรนั้น ได้เป็นความมุ่งหมายที่มีความจริง มีประโยชน์. พุทธบริษัทเราเมื่อรู้จักสิ่งนี้ ก็คือ รู้จักพุทธศาสนาจริง; ถ้าพุทธบริษัทรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ไกวัลยธรรมนี้ ก็คือ จะรู้จักพุทธศาสนาจริง, จะไม่ยกหูชูหางอีกต่อไป.

เดี๋ยวนี้มีพุทธบริษัท ที่ตั้งตัวเป็นนักปราชญ์เป็นผู้รู้เนี่ย เทียวยกหูชูหางว่าศาสนาพุทธเท่านั้นถูก ศาสนาอื่นผิด หรือว่าศาสนาอื่นไปได้แค่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ อยู่ทีไหนโคนต้นไม้ หรือตีนเขา ศาสนาพุทธเท่านั้นไปได้สุดยอด; อย่างนี้มันก็พูดได้ ถ้ามองกันในวงจำกัด. แต่ถ้ามองให้ลึกซึ้ง ถึงสิ่งที่เรียกว่า ไกวัลย์ นี้แล้วมันก็ไม่มีทางที่ว่า จะไปดูถูกคนอื่น อย่างนั้นได้; เพราะสิ่งนี้มันจะมีอยู่ทั่วไป ในที่ทุกแห่ง ในทุกเวลา คือในทุกศาสนานั่นเอง.

เพราะฉะนั้น ถ้าพุทธบริษัทเข้าใจ สิ่งที่เราเรียกว่า **เกาะละ หรือ ไกวัลย์**นี้แล้วก็จะง่ายขึ้นมากทีเดียว ที่จะ **เข้าถึงสุญญตา หรือจะเข้าถึงนิพพาน หรือจะเข้าถึงอสังขตธรรมอย่างนี้เป็นต้น.**

นี่เป็นเหตุผลตัวอย่าง หรือตัวอย่างแห่งเหตุผล ว่าเราควรจะสนใจกับสิ่ง ๆ นี้ในฐานะที่ว่า มันเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ได้เอง ตลอดอนันตกาล แล้วอนันตเทศ. อนันตกาลคือเวลาอันไม่สิ้นสุด, อนันตเทศคือพื้นที่อันไม่สิ้นสุด, หรือราวกับว่า มันเป็นมารดาแห่งสิ่งทั้งปวง. สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นลูก เป็นหลาน เป็นเหลน ที่ออกมาจากสิ่งที่เรียกว่า ไกวัลย์นี้ เรียกว่ามันเป็นแม่; ถ้าเป็น

ธรรมะก็เป็นธรรมะแม่ นอกนั้นมันเป็นสิ่งที้ออกมาจากแม่ แล้วก็ไม่มีโอกาสจะใหญ่โตเป็นแม่ได้; เพราะว่าแม่นั้นเป็นแม่เสียเองคนเดียวเรื่อย คือไถลยธรรม; นอกนั้นก็เพียงเหมือนกับว่า ฟองน้ำที่เกิดจากผิวหนัง เมื่อลมมากระทบ มันจะเกิดขึ้นชั่วคราว แล้วมันก็ดับไป มันจะกลายเป็นตัวน้ำไปไม่ได้.

ถ้าจะเรียกสิ่งนี้ว่าธรรม ก็เรียกว่าไถลยธรรม แล้วก็เหมือนเหมือนกับธรรมแม่, ธรรมะแม่ เป็นที่ออกมาแห่งธรรมะลูกทั้งหลาย แล้วก็ดับหายไป-ดับหายไป-ดับหายไป; ส่วนธรรมะแม่นี้ ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง.

ถ้าจะเรียกว่า พระเจ้า ก็ต้องเล็งถึงสิ่งนี้ เพราะว่า เป็นสิ่งที่มิอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง; สิ่งทั้งปวงออกมากลางสิ่งนี้ อาศัยสิ่งนี้ตั้งอยู่. นี่ถ้าว่าพวกฮินดูเขาเรียกของเขาวาปรมาตมัน; มันก็คือตัวใหญ่ตัวเดียวทั้งหมด ในเวลาอันไม่สิ้นสุด ในพื้นที่อันไม่สิ้นสุด.

ถ้าใครเข้าถึง ก็เรียกว่าเข้าถึงพระเจ้าจริง ๆ, เข้าถึงธรรมะจริง ๆ. ถ้ามนุษย์รู้จักสิ่งนี้แล้ว มนุษย์จะแก้ปัญหามนุษย์ได้หมด. เดิวนั้นมนุษย์ไม่รู้จักสิ่งนี้ จึงได้เต็มไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น เห็นแก่ตัว สร้างปัญหาขึ้นมาในโลกนี้ไม่มีที่สิ้นสุด, แล้วก็คิดว่าจะแก้ แล้วแก้ได้แค่ ไม่รู้จะเปรียบด้วยอะไรดี แค่วิพาทก็ยุ่งมากไป. มนุษย์แก้ปัญหามนุษย์ได้แค่วิพาทนั้นก็ยุ่งมากไป; มันเหมือนกับไม่ได้ทำอะไร แล้วบางทีก็จะเป็นโรคมากขึ้นอีก เพราะว่ามนุษย์เดิวนั้นยิ่งเห็นแก่ตัวมากขึ้นไปอีก.

ขอให้ฟังให้ดี ไม่มีทางจะแก้ได้ เว้นไว้แต่จะมารู้จักสิ่งนี้กันเสียเท่านั้น คือ รู้จักธรรมะให้จริง ให้ถูก ให้ตรง ให้ถึงที่สุด แล้วจิตใจมันจะเปลี่ยนไปเองจากการที่จะเป็นผู้เห็นแก่ตัว แล้วสร้างปัญหามานานชนิดขึ้นมา.

เดี๋ยวนี้ที่เรียกว่ามนุษย์นั้น มันยังไม่ใช่มนุษย์ อย่างมากก็เป็นเพียงสักว่าคน มีความรู้สึกเอร็ดอร่อยทางเนื้อ ทางหนัง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เป็นต้น; แล้วมันก็สาละวนอยู่แต่เพียงเท่านั้น มันไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. มนุษย์อุตสาหะเรียน ก็เพื่อจะได้เงิน หรือได้กำลังปัจจัยแห่งการซื้อที่เรียกว่าเงิน, แล้วมันก็มาสร้าง มาหา มาสะสมสิ่งที่จะให้ความเอร็ดอร่อยแก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็มีเท่านั้น, มันมีเพียงเท่านั้น; แล้วมนุษย์จะแก้ปัญหามนุษย์ได้อย่างไร.

ยิ่งโหลมาก ก็ยิ่งมีความทุกข์มาก, ยิ่งยึดถือมาก มันก็ยิ่งมีความทุกข์มาก. เดี่ยวนี้มันแสวงหามา เก็บรักษาไว้ บริโภคอยู่ด้วยความยึดถือทั้งนั้น; ดังนั้นจึงเป็นความทุกข์. นี่ก็เป็นปัญหาส่วนตัว แล้วมันก็ขยายออกไป เป็นปัญหาส่วนของสังคม คือระหว่างบุคคลกับบุคคลเรื่อยออกไป; อย่างที่ทะเลาะวิวาทกันอยู่ในระหว่างสังคม หรือว่ารวมกันเป็นหมู่ใหญ่ ๆ เป็นประเทศชาติ เป็นค่ายประชาธิปไตย หรือค่ายคอมมิวนิสต์ อะไรที่สุดแท้ก็ล้วนแต่ยื้อแย่ง สิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น เพราะว่าเราไม่รู้จัก สิ่งที่เราเรียกว่า “ธรรม” ในที่นี้ ซึ่งเราจะเรียกว่า ไกวัลยธรรม คือธรรมที่จะเป็นทั้งหมดของทุกสิ่ง ที่จะแก้ปัญหามาได้สำหรับมนุษย์.

พระศาสดาทรงทราบเรื่องนี้ทั้งหมด แต่ทรงเอามาสอนเฉพาะที่จำเป็นอย่างที่เราเปรียบเทียบได้ด้วยอุปมา ว่ามาสอนนี้เท่ากับใบไม้กำมือเดียว ที่รู้แล้วไม่ได้สอน ไม่ได้เอามาบอกนั้นเท่ากับใบไม้ทั้งหมดที่มีอยู่ทั่วไปในป่า; ฉะนั้นจึงมีคำกล่าวไว้ชัดว่า พระองค์ทรงสอนอะไรบ้าง ซึ่งเราจะได้พูดกันต่อไป. เดี่ยวนี้พูดพอให้เห็นว่า มันมีความสมควรแล้ว มีความจำเป็นแล้วที่จะ

รู้เรื่องนี้ คือเรื่องไกวัลยธรรมนี้.

ความหมายของคำ “ไกวัลยธรรม”.

ต่อไปนี้จะได้พูดถึง “ตัวสิ่งนั้น” ให้โดยเจาะจงยิ่งขึ้นไปอีก ว่ามันคืออะไร? บางคนอาจจะปิดหูปิดตาเสียแล้วก็ได้ว่า คำว่า “ไกวัลยธรรม” นี้ภาษาอะไรก็ไม่รู้, ในพุทธศาสนาที่ไม่ค่อยจะได้ยินได้ฟัง, ได้ยินบ้างก็แต่ว่าเกวลงหรือเกวละ. ไกวัลยะนั้นมันเป็นภาษาสันสกฤต แล้วจะเป็นพุทธศาสนาได้อย่างไร.

เรื่องภาษานี้ มันไม่สำคัญ ความหมายนั้นแหละสำคัญ. พุทธศาสนานี้ก็มีทั้งอย่างบาลีและสันสกฤต; ฉะนั้นใครจะชอบคำว่าไกวัลยก็ได้ชอบคำว่าเกวละก็ได้. แต่โดยเหตุที่ภาษาไทยเราทั้งหมดอิงภาษาสันสกฤต ถ้าอย่าล้าเอียงและอย่าหลบลี้หลบตาเกินไป ขอให้ไปทดสอบดูคำแต่ละคำทุกคำ ในพจนานุกรมแห่งภาษาไทยแท้ จะเห็นว่าอิงภาษาสันสกฤตทั้งนั้น; เช่นธรรม ร. หัน ไม่ใช้ ธัมม มม เป็นต้น. ภาษาที่ปรุงแต่งขึ้นใช้ในภาษาวรรณคดีชั้นสูงเป็นภาษาสันสกฤตทั้งนั้น; เดียวนี้ก็ใช้รูปสันสกฤตว่า ไกวัลยะ แทนคำว่าเกวละมันก็คืออยู่แล้ว.

ที่นี่จะดูต่อไปว่า มันมีอยู่ตรงไหน? ร่องรอยของสิ่งที่เรียกว่า ไกวัลยธรรมนี้ มันมีอยู่ที่ตรงไหน ในพระไตรปิฎก เป็นต้น?

นี่ก็ต้องขอย้อน กลับไปถึงคำที่กล่าวเมื่อตะกี้ที่ว่า ถ้าไม่ลืมเรื่องอิทัปปัจจยตาเสียแล้ว ก็จะมีใจได้ว่าตรงไหน เป็นต้น. ในพระไตรปิฎกนั้น ถ้าจะสำรวจดูก็จะพบว่า พระพุทธภาษิตที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตานุ อุนุปาทา วา ตถาคตานุ อย่างนี้แล้ว จะพบว่า มีอยู่ ๒ ชุด : ชุดหนึ่งก็ถึงถึงไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ชุดหนึ่งก็ถึงถึงอิทัป-

ปัจจัยตา คือ ปฏิจสุมุปาทา. อย่างเมื่อตะกั๊น พระสงฆ์ทั้งหลายก็
ได้สวดนำเรื่องนั้ไปแล้่วฟังหรือไม่ฟังกัน, แล้่วก็เข้าใจคำนั้นหรือ
ไม่? นั้ก็เอามาพูดกันอีกทีหนึ่ง ให้เข้าใจ.

เมื่อเข้าใจข้อความ แห่งพระพุทธานิเทศนี้แล้่ว ก็จ้ะพบ
ร่องรอย ของสิ่งที้เรียกว่า ไก่วัลยธรรม ที้มีอยู่ในพระพุทธานิเทศ
และในคัมภีร์ของพระพุทธานิเทศนา. ขอให้คอยสังเกตุให้ดี
พระบาลีนั้นว่า อุปาทา วา ภิกขเว ตถาคตาณั้ ออนุปาทา วา
ตถาคตาณั้ ซึ่งแปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เพราะพระตถาคต
ทั้งหลายจะเกิดขึ้นก็ตาม พระตถาคตทั้งหลายจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม;
จิตา ว สา ธาตุ - ธรรมชาตินั้นตั้งอยู่แล้่วนั้นเทียว, ธมมัญจิตตา
ธมมนิยามตา - ตั้งอยู่ในฐานะเป็นธรรมดาแห่งธรรม เป็นกฎตาย
ตัวแห่งธรรม. สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา ตี ว่าสังขารทั้งหลาย
ทั้งปวงไม่เที่ยงดังนั้นเป็นต้น นั้อย่างหนึ่ง.

ที้นั้ก็อย่างหนึ่งก็ว่า อุปาทา วา ภิกขเว ตถาคตาณั้,
ออนุปาทา วา ตถาคตาณั้ - ภิกษุทั้งหลาย, เพราะเหตุที้ตถาคต
ทั้งหลายจะเกิดขึ้นก็ตาม ตถาคตทั้งหลายจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม, จิตา
ว สา ธาตุ - ธรรมชาตินั้นตั้งอยู่แล้่วนั้นเทียว, ธมมัญจิตตา -
เป็นความตั้งอยู่แห่งธรรมดา, ธมมนิยามตา - เป็นกฎตายตัวแห่ง
ธรรมดา. อิทัปปัจจยตา คือความเป็นอิทัปปัจจยตา - ได้แก่
ความที้เมื่อสิ่งนี้ สิ่งนี้ปัจจย สิ่งนี้ สิ่งนี้ยอมเกิดขึ้น, อวิชฺชา
ปจฺจยา สงฺขารา ตี - ว่าเพราะอวิชชาเป็นปัจจย สังขารทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้น, ดังนั้นเป็นต้น.

ที้นั้สำหรับคำนี้ ก็มีความหมายไปไกลออกไป ที้พูดว่าเป็น
การตั้งอยู่แห่งธรรมดา เป็นกฎตายตัวแห่งธรรมดา, เป็นอิทัป-
ปัจจยตา คือกฎที้ว่าเมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ยอมมี. นั้เรียกสรุปเสียใหม่

ว่า ตถตา คือความเป็นอย่างนั้น, อวิตถตา คือ ความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนนฺยถตา - ความไม่เป็นไปตามประการอื่น, อิทัปฺปจฺยตา - แต่จะเป็นไปตามอิทัปฺปจฺยตา คือ ความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จะเกิดขึ้น.

นี่คือ ร่องรอยของสิ่งที่เรียกว่า “ไควล์ธรรม” ที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา. ขอให้นึกทบทวนไปถึงข้อความตอนต้นที่ว่า พระพุทธเจ้าหรือพระตถาคตทั้งหลาย จะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม, จิตา ว สฺวา ธาตุ - ธรรมชาตินั้น ตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว. ตัวพระบาลีแท้ๆ ใช้คำว่า ธา-ตุ เฉยๆ ว่า ธาตุ, ธา-ตุ หรือธาตุ ธาตุนั้นตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว, พระพุทธเจ้าจะได้เกิดขึ้นก็ตาม จะไม่ได้เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว. นี่เป็นเครื่องแสดงว่าก่อนพระพุทธเจ้าเกิด หรือพระพุทธเจ้าจะเกิดแล้ว หรืออะไรก็สุดแท้ ธาตุนั้นตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว; ธาตุนั้นเรียกเต็มความหมายหน่อย ก็ว่าธรรมธาตุ หรือธรรมธา-ตุ แล้วขยายออกไปจนเป็นธัมมัญญิตตา, ธัมม-นิยามตา, อิทัปฺปจฺยตา, ตถตา, อวิตถตา, อนนฺยถตา เป็นต้น; ล้วนแต่เล็งถึงความที่มีสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่อย่างเป็นกฎตายตัว เป็นของตายตัว เปลี่ยนแปลงไม่ได้, แล้วก็มีอยู่โดยไม่คำนึงถึงว่า พระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น.

นี่คือความหมายที่ว่า “มีอยู่ก่อนสิ่งใด”. ถ้าพระพุทธเจ้ามิได้เกิดขึ้น ก็ไม่มีใครรู้เรื่องนี้ หรือรู้จักสิ่งนี้ ก็ไม่ได้เอามาพูดกัน; แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า สิ่งนั้นมิได้มี. เดียวนี้พอบุคคลประมาทพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ก็เป็นอันว่า ท่านรู้ลึกไปจนกระทั่งรู้จักสิ่งนี้ ท่านก็เอามาพูดมากล่าว มาสอน มาบอก มาบัญญัติ มาประกาศเปิดเผย ก็ทำให้เป็นของเข้าใจง่ายขึ้น.

นี่ก็เห็นชัดอยู่แล้วว่า ไม่ใช่ว่าพระตถาคตเหล่านั้นได้สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้น; เพราะท่านได้ยืนยันแล้วว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด นี่ไม่สำคัญ สิ่งนี้มีอยู่แล้วเทียว, พระบาลีมีอยู่ว่า ตถาคตทั้งหลายจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม อย่างนี้.

ที่นี้อาจจะให้คิดนึกให้กว้างออกไปอีกหน่อย ว่า คำว่า “ตถาคต” นั้นมิได้แปลว่า พระพุทธเจ้าอย่างเดียว คือรวมเอาพระพุทธเจ้าเข้าไว้ด้วย; ถือเอาตามความหมายแห่งตัวอักษรนี้เลย ว่า “มาอย่างไร ไปอย่างนั้น” หรือว่ามาอย่างนั้นไปอย่างนั้น; ฉะนั้นก็ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย. เมื่อสัตว์ทั้งหลายมันก็มี มาอย่างสัตว์ไปอย่างสัตว์ เกิดมาอย่างสัตว์ ตายไปอย่างสัตว์; เพราะฉะนั้นสัตว์ทั้งหลายชื่อว่า “ตถาคต” อย่างนี้ปทานุกรมภาษาบาลีก็ยอมรับ แปลคำว่า “ตถาคต” ว่า “สัตว์ทั้งหลาย” อย่างนี้ก็มิ, คือว่าไปเหมือนที่มา มาเหมือนที่ไป นี่คือสัตว์ทั้งหลาย.

นี่ ถ้าจะให้เลยเถิดออกไปกว่านั้น มันก็ว่าสิ่งใดมีความเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันเองแล้วก็เรียกว่าตถาคตได้ทั้งนั้น : ไปอย่างไร ไปอย่างนั้น, มาอย่างไร มาอย่างนั้น, ก็ได้ทั้งนั้น. นี่มันจะทำให้ได้ความไกลออกไปถึงกับว่า เมื่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมันจะเกิดดับอยู่อย่างใด ตามลักษณะของมันตามกฎเกณฑ์ของมัน, จิตตา ว สภา ธาตุ - ธาตุนั้นจะยังอยู่อย่างนั้น, จะตั้งอยู่อย่างนั้น; นี่แหละคือไถวัลยธรรม. มันจะตั้งอยู่อย่างนั้นอย่างไวดูหน้าใคร ไม่ฟังเสียงใคร ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามอะไร, ว่าให้ตถาคตทั้งหลาย คือสิ่งที่มีเหตุมีปัจจัย ให้เป็นไปอย่างนั้นอย่างนี้, ประดังกันไปเถอะ นี่มันก็จะอยู่แต่อย่างนี้. นี่คือความเป็นอย่างเดียวของมัน เป็นอย่างนี้.

ความมีลักษณะประหลาด ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้ว ถ้าจะ

แบ่งแยกชอยออกไปให้ละเอียดก็ได้, แล้วก็ป็นต้นเดียวแข็ง ไม่แบ่งออกได้, อย่างนี้ก็พูดได้; หรือว่าอยู่เต็มทีไปหมดในที่ ทุกหนทุกแห่งก็ได้, หรือว่าอยู่โดดเดี่ยวก็ได้, แล้วแต่จะเล็งกันในแง่ไหน.

ทีนี้เมื่อพูดถึงคำว่า จิตา ว สา ธาตุ มันก็ขยายความออกไป เป็นธรรม-ธา-ตุ คือธรรมธาตุ แล้วธรรมธาตุนี้ขยายความออกไปเป็น ธรรมภูจิตตา ธรรมนิยามตา กระทั่งสรุปกลับเข้ามา ให้สั้นที่สุดว่า ตถตา - ว่าอย่างนั้น, ความเป็นอย่างนั้น, หรือ อวิตถตา - ความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนนฺยตถตา - ความไม่เป็นอย่างอื่น คือ อิทัปปัจจยตา คือ กฎตายตัวที่ว่า อิทัปปัจจยตา - เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้ย่อมเกิดขึ้น.

ฉะนั้นขอให้เล็งดูว่า ท่านหมายถึงอะไร ที่เป็นตัวประธานของคำพูดเหล่านี้? ที่เป็นตัวประธานแห่งประโยคเหล่านี้ จะเห็นได้ทันทีว่าเป็นตัวกฎ คือสิ่งที่เรียกว่า กฎนั่นเอง มีความหมายสำคัญมาก. มันตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นกฎ ธรรมภูจิตตา ก็ดี ธรรมนิยามตา ก็ดี อิทัปป/จยตา ก็ดี ตถตา ก็ดี อะไรก็ดี ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นกฎ.

ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่ากฎนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องสนใจในกรณีนี้ โดยเฉพาะในคำพูดที่ได้เรียกว่าไกวล์ยธรรม. ไกวล์ยธรรมนี้คือ ธรรมที่เป็นตัวกฎ มันมีอยู่ก่อนสิ่งใดหมด, แล้วมันไม่เปลี่ยนแปลงตามสิ่งใด แล้วมันอยู่หลังสิ่งใด, จนสิ่งทั้งหลายหายไปหมด จนกว่าจะมีสิ่งมาใหม่. กฎนี้ก็จะอยู่อย่างนี้เรื่อยไป ที่พระพุทธเจ้า ท่านตรัสว่า จิตา ว สา ธาตุ - ธรรมธาตุนี้ตั้งอยู่แล้ว ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด; ก็เป็นอันว่าไม่มีที่สิ้นสุด ในการที่ตั้งอยู่. ตถาคตเสียอีกมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่, เกิดขึ้น ตั้งอยู่; หมายความว่า

พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเกิดขึ้นในโลก อีกเท่าไรก็ตามจะ
ปรินิพพานไป ลื่นไปเท่าไรก็ตาม จวณเวียนกันอยู่ก็ร้อยองค์
พันองค์ หมื่นองค์ แสนองค์ ล้านองค์ โกฏิองค์พระพุทธเจ้าก็
ตาม จิตว่า สา ธาตุนี้ ธาตุนี้ตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว. ฉะนั้นสิ่งนั้น
ไม่ใช่พระพุทธเจ้า หรือพระตถาคต; สิ่งนั้น เป็นลัทธิว่าธรรมดา
อันหนึ่ง, หรือกฎอันหนึ่งแห่งความเป็นอย่างนั้น ความต้องเป็น
อย่างนั้น เป็นอย่างอื่นไม่ได้ นั่นแหละจะคงอยู่ เรียกว่ากฎ.

ศึกษาสิ่งทั้งหลายในแง่วิทยาศาสตร์

ทีนี้เราไปศึกษา ในแง่ของวิทยาศาสตร์ธรรมดาสามัญ
ทั่ว ๆ ไปก็ได้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ปรากฏออกมาเรื่อย ๆ ก็เป็น
มาตามกฎนี้; อย่างว่าโลกนี้ไม่เคยมี แล้วเกิดมีขึ้นมา จะว่ามา
จากดวงอาทิตย์ หรือว่าจะมาจากหมอกเพลิง หรือว่าจะมาจาก
อะไรอีกก็ตามใจ นี่มันออกมาได้ด้วยอำนาจของอะไร? นี่คือ
ออกมาได้ด้วย อำนาจกฎของอิทัปปัจจยตาซึ่งตั้งอยู่ในฐานะเป็น
ไกวล์ยธรรม เป็นสิ่งเดียวเท่านั้น ไม่เปลี่ยนแปลงกับใครได้เลย
แล้วก็เป็นตัวผู้มีอำนาจสูงสุด ที่จะให้สิ่งทั้งหลายออกมา หายไป
ออกมาแล้วหายไป, ออกมาหน้าฉาก แล้วหายไปหลังฉาก, ออก
มาหน้าฉาก แล้วก็ให้หายไปหลังฉาก. บังคับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
ให้เป็นอย่างนี้ คือสิ่งที่เรียกว่ากฎ.

เมื่อพูดอย่างนี้แล้ว ไม่มีใครจะคัดค้าน, พุทธบริษัทก็
ไม่คัดค้าน, และพวกที่เขานับถือว่ามีพระเจ้า เขาก็ถือเอาสิ่งนี้เป็น
พระเจ้า; ฉะนั้นเราอย่าไปดูถูกเขาด้วยเรื่องพระเป็นเจ้า. เราก็ก
ยังต้องยอมรับสิ่งนี้ ว่ามีสิ่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ตลอดกาล แล้วก็กฎ
ตั้งอยู่ในฐานะเป็นกฎ ให้สิ่งทั้งหลายมันเล่นละครไปไม่มีที่สิ้นสุด;

แต่เราไม่เรียกว่าพระเจ้า เราเรียกว่ากฏ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ กฏอิทัปปัจจยตา หรือจะเรียกว่า กฏตถตา กฏอวิตถตา หรือ กฏอนันณุตถตา อะไรก็แล้วแต่จะเรียก, มันมีคำแทนชื่อกันได้มาก. แต่ถ้าเรียกให้เป็นสามัญนามที่สุดแล้วก็ต้องเรียกว่า ธรรมชาติ, ธรรม ธา-ตุ, ธรรมชาติ แปลว่า ความมีอยู่แห่ง ธรรม.

คำว่าธาตุ ธา-ตุ นี่ก็แปลว่าทรงตัวอยู่; รากศัพท์นี้ตรงกันหมดภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาละติน แปลว่าทรงตัว อยู่ทั้งนั้น คำว่าธาตุ; แล้วมันทรงตัวอยู่อย่างที่เราเรียกว่าประหลาด. พวกที่ทรงตัวอยู่จริง ก็ล้วนแต่เป็นไภวัญญธรรมนี้, นอกนั้นเป็น เพียงปฏิกิริยาที่ถูกปรุงขึ้นมา ถูกทำให้กระโดดออกมา แล้วกลับ หายไป; นั่นเป็นการทรงตัวอยู่ของความเปลี่ยนแปลง. ถ้าเป็น การทรงตัวอยู่ของความไม่เปลี่ยนแปลง แล้ว ต้องเป็นสิ่งที่เรียกว่าไภวัญญธรรม นี้ หรือว่าเป็นธรรมชาติ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่าน ตรัสว่า “ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด ธรรมชาตินั้นตั้งอยู่แล้วเที่ยง คือตั้งอยู่ตลอดกาลเทียว”.

เอาเป็นว่า ขอให้รู้จักสิ่งสักสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ก็แล้วกัน. วันนี้จะเสียเวลาสักชั่วโมง พูดเพื่อให้เข้าใจคำคำเดียวว่า “สิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง”

លើ ឧទាហរណ៍

លើ ឧទាហរណ៍ (តាមលំដាប់លេខ) :-

ដំបូងបំផុត គេបានឃើញ អំពី ប្រព័ន្ធស្ថាប័ន
ដែលបានកើតឡើង អំពី ការកើតឡើងនៃប្រព័ន្ធស្ថាប័ន
ដែលបានកើតឡើង អំពី ការកើតឡើងនៃប្រព័ន្ធស្ថាប័ន

ความหมายของคำว่า “ธรรม”^๒

ที่นี้มาพูดถึงคำว่า “ธรรม” ต่อไป. สำหรับคำว่าธรรมนี้ เคยพูดมาหลายครั้งหลายหนแล้ว ถ้ายังจำได้ก็ได้อยู่ ก็คงนึกได้ว่ามันมีความหมายที่เป็นหัวใจของคำคำนี้ว่าอย่างไร. คำว่า “ธรรม” แปลว่าทรงอยู่, สิ่งใดทรงอยู่ได้สิ่งนั้นเรียกว่าธรรม; ทรงอยู่ได้ชั่วคราว ก็เรียกว่าธรรมชั่วคราว, ทรงอยู่ได้ตลอดอนันตกาล ก็เรียกว่าธรรมแท้, หรือว่าธรรมเป็นอนันตะ, เป็นอมตะ.

สำหรับพวกรูปธรรมนามธรรมนี้ เป็นของชั่วประเดี๋ยว ประดำทั้งนั้น คือชั่วขณะทั้งนั้น แล้วก็เปลี่ยนแปลงเรื่อยไปไม่รู้รูปในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ได้นี่. รูปธรรมนามธรรมทั้งหลาย; ดูแต่ร่างกายเราสิ มันก็เปลี่ยนเรื่อย, จิตใจของเราก็เปลี่ยนเรื่อย, ความคิดนึกความรู้สึกสติปัญญาของเราเปลี่ยนแปลงเรื่อย, มันไม่มีอะไรที่คงที่ได้ ชั่วขณะน้อย ๆ ก็เปลี่ยนไปแล้ว. อย่างนี้จะเรียกว่าทรงตัวอยู่ได้ไหม? เราเรียกว่าได้ มันทรงตัวอยู่ได้ชั่วขณะน้อย ๆ เพราะเป็นธรรมชั่วคราว เรียกว่าสังขตธรรมหรือสังขาร, สังขารปรุงแต่ง. สังขารคือสิ่งที่มีการปรุงแต่ง มันก็ไหลเรื่อยไปตามอำนาจของการปรุงแต่ง.

ถ้าเกิดเอื้อมระอาขึ้นมา ก็จะนึกหาสิ่งที่มีมันไม่เป็นอย่างนั้น สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงสิ่งที่คงที่ สิ่งที่อยู่แล้วไม่น่าเสียวไส้; นี่ก็จะพบสิ่งที่ตรงกันข้ามคือว่าธรรมแท้. ธรรมะแท้ทรงตัวอยู่ได้แน่นอนที่สุด น่าดูที่สุด ไม่เคยหลอกลวงใคร; ถ้าว่าธรรมแท้ต้องเป็นอย่างนี้.

ธรรมที่ไม่แท้ ก็ต้องเป็นอย่างที่ว่าเป็น คือ สังฆตธรรม หรือ สังฆารธรรม สิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งอยู่เสมอ; นี่เป็นธรรมที่ไหลเรื่อยเป็นเกลียวไปเลย, ที่มันมีอยู่อย่างเป็นเกลียวไปเลย. นั่นแหละก็เรียกว่าทรงตัวอยู่ มันจึงเป็นการทรงตัวอย่างหลอกลวงที่สุด มายาที่สุด โภกที่ที่สุด มันเป็นธรรมโภก; ส่วนธรรมจริง ธรรมแท้ ต้องเป็นอสังฆตธรรม เป็นวิสังฆารธรรม ก็คือ ไก่วัยธรรมอย่างที่ว่า.

เรารู้ทั้งสองอย่าง อย่างนี้ มันมีทางออก; แล้วถ้ามันเบื่อหน่ายหรือว่าเกลียดกลัวพวกหลอกลวงมายนี้น มันก็จะรู้จักบากหน้า หันหน้าไปหาสิ่งที่ไม่เป็นอย่างนั้น คือสิ่งที่อาจจะทำความพอใจให้แก่เราได้ คือไม่เปลี่ยนแปลง ไม่หลอกลวง ไม่โภก ไม่อะไรต่าง ๆ.

แล้วถ้าเมื่อจิตมันเข้าถึงสิ่งนั้นเสียแล้ว จิตนั้นจะพลอยเป็นอย่างนั้น พลอยมีผลอย่างนั้นไปด้วย, ชั่วขณะหนึ่งก็ตามที; เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าจิตนี้ เป็นของชั่วขณะ ๆ เท่านั้น. แต่ถ้ามันเข้าถึงสิ่งชนิดนั้นแล้ว มันพลอยสงบ พลอยเย็น พลอยได้รับคุณลักษณะอะไรของสิ่งนั้นไปด้วย ที่เรียกว่า จิตสะอาด สว่าง สงบไป คือจิตไม่ถูกปรุงแต่งนี้ เพราะเห็นสิ่งที่แท้เป็นธรรมแท้ ที่ไม่เกิดขึ้น ไม่ตั้งอยู่ ไม่ดับไป; แต่กลับมืออยู่ตลอดอนันตกาล, มีอยู่อย่างความว่าง ว่างจากการปรุงแต่ง ว่างจากความโกลาหล วุ่นวายทุกอย่าง นั่นแหละกลับมืออยู่อย่างแท้จริง มีอยู่เป็นอนันตกาลเสียด้วย.

รู้จักธรรมะจริงแล้วจะหยุดหลง.

ที่นี้ขอให้สังเกตดูจะเห็นว่า มันอาจจะเป็นวิธีลัด หรือว่าดี

กว่าลัดหรือยิ่งกว่าลัด ก็สุดแต่อย่างหนึ่ง; อย่างหนึ่งที่จะให้เรา
นี้เข้าไปถึงธรรมะที่แท้จริง, ธรรมะจริง ธรรมะไม่หลอก จะเรียกว่า
อสังขตะ หรือเรียก นิพพาน หรือเรียกว่า วิสังขาร, เรียกอะไรก็
สุดแต่แต่จะเรียก มันมีอยู่ที่จริงที่ไม่หลอก; จะได้หายขาดจาก
สิ่งที่มันหลอก ๆ นั้นก็เร็วเข้าหน่อย แล้วก็ไปหาสิ่งที่มันไม่หลอก
เร็วเข้าหน่อย.

เดี๋ยวนี้มาหลงรักอยู่แต่สิ่งที่มันหลอก เป็นที่ตั้งแห่งความ
ยึดมั่นถือมั่น เป็นประกายของธรรม, ออกมาในฐานะเป็นของ
หลอก เป็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ชัมมารมณที่นารัก
น่าพอใจ, แล้วออกมาเป็นจิตที่โง่ ที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา ทำให้
เกิดตัณหา อุปาทาน ก็เลยถูกผูกมัดตัวกันพอดี. จิตชนิดนี้มัน
ก็ต้องไปหลงกับวัตถุอารมณ์ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลงก็อย่างนี้
เป็น ๆ อยู่ นี่ ใครยังรู้สึกสนุกอยู่กับเขา หลงกันต่อไป; ใครรู้สึก
เอือมก็หยุดหลงกันบ้างก็ได้.

อาตมาเห็นว่า จะหยุดหลงกันบ้าง ก็ต้องเห็นสิ่งที่มัน
ไม่หลอกให้หลงกันเสียบ้าง สิ่งที่ไม่หลอกให้หลงก็มีแต่
ไถวัลยธรรมนี้เท่านั้น; ฉะนั้นจึงถือว่า สิ่งนี้เท่านั้นที่ควรแก่นาม
ว่าธรรมแท้ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ยกเคารพ.

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ท่านว่าจะเคารพอะไรดี
ไป ๆ มาก็คือเคารพธรรม. นี่ยังเกิดความคิดกว้างขวางขึ้นไปจนถึง
กับ เขาเขียนไว้ในพระไตรปิฎกว่าทำรสหัมบดีพรหม มาทูลรับรอง
ความคิดของพระพุทธเจ้าเองที่ว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต
ในปัจจุบันกระทั่งในอนาคต ทุกพระองค์ล้วนแต่เคารพธรรม”.
อย่างนั้นไม่น่าเชื่อ ที่พระพุทธเจ้าจะต้องมีคนรับรองอีกหรือ; แต่
ในคัมภีร์เขาเขียนไว้อย่างนั้นว่าทำรสหัมบดีพรหมมาทูลรับรอง

ในขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังปลงพระทัยว่า “เราจะเคารพธรรม” นี้
ต้องมีสัทัมบดีพรหมมาช่วยสนับสนุนอีก. ที่แท้มันก็เป็นความรู้สึก
ของพระพุทธเจ้าเอง.

เพราะฉะนั้นจึงถือเสียว่า ธรรมนี้ต้องเป็นสิ่งสูงสุดแน่ ถ้า
ไม่เช่นนั้นพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงถือว่า เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้า
ทุกพระองค์ก็เคารพธรรม. ในทุกแห่งที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า
ท่านรำพึงถึงจะเคารพใครก็ดี หรือในการที่จะประกาศว่า ตถาคต
เคารพใครก็ดี มีข้อความเขียนไว้ชัดว่า เคารพธรรมทั้งนั้น.

คำว่า ชาติ ในทางพระพุทธศาสนา

เอาละทีนี้ก็จะได้พูดกันต่อไปถึงคำว่า “ชาติ”; สำหรับคำนี้ เมื่อเป็นที่คุ้นหูแก่เรา ก็เรียกว่า ชาตินั้น ชาตินี้ กันอยู่มาอยู่แล้ว; แต่ก็ได้แต่พูดไปตาม ๆ กัน หรือเท่าที่เขารู้พูดกันอยู่ ที่ลึกซึ้งกว่า นั้นยังไม่มีรู้. เดียวนี้เราต้องการจะพูดธรรมะในทางพุทธศาสนา ต้องการจะพูดอย่างละเอียดลออ ก็ต้องพูดกันมากหน่อย แม้แต่สำหรับคำว่า “ชาติ” เพียงคำเดียว.

ขอให้ตั้งใจฟังให้เข้าใจ คำว่าชาติ. ถ้าคำอธิบายอันใดเป็นส่วนเกินสำหรับคนธรรมดาสามัญ ก็ต้องเห็นใจบ้าง เพราะคนที่อยากจะรู้อย่างละเอียดลอออย่างทั่วถึง นั้นก็มีอยู่; มันไม่เกินไปสำหรับผู้ที่มีสติปัญญา สามารถจะรู้ให้ละเอียดลออ. เพราะฉะนั้น อาตมาจะขอโอกาสพูดถึงคำว่าชาตินี้อย่างละเอียดลออ ลึกหน่อย เพื่อเป็นการพูดคราวเดียวเสร็จไปเลย ไม่ต้องพูดถึงอีก.

คำว่า ชาติ; ขอ ชง สระ อา ต่อ เต่า สระ อุ, ในบาลีออกเสียงว่า ชา-ตุ, ภาษาไทยว่า ชาติ. คำ ๆ นี้ เป็นคำที่ตรงกันทั้งบาลีและสันสกฤต; ฉะนั้น จึงพูดถึงนัยแห่งภาษาบาลีและสันสกฤต ก่อน.

คำว่า ชา-ตุ หรือ ชาติ นี้ มาจากธาตุศัพท์หรือรากศัพท์ว่า ทร คือ ขอ ชง ร่อ เรือ. ทร ชาติ มีความหมายว่า ธารณะ คือ ทรงไว้; มีความหมายว่า อวิหังสเน คือ ไม่สลายไป; มี

ความหมายว่า *อวตฏาเน* คือการ กำหนดได้ ทั้ง ๓ ความหมายนี้
เนื่องกัน : ถ้ามัน ทรงตัวอยู่ได้ มันจึงจะไม่สลาย; เมื่อมัน
ทรงตัวอยู่อย่าง ไม่สลายมันจึงเป็นสิ่งที่กำหนดได้ ว่าอะไรเป็น
อะไร. รวมความทั้ง ๓ ความหมาย มันก็เป็นคำว่า ธาตุ : คือ
สิ่งที่ทรงตัวอยู่ได้ ไม่สลายไป, มีลักษณะที่อาจจะกำหนดได้ว่า
เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

ถ้าจะตอบให้ สั้นที่สุด คำว่า ธาตุ ธาตุนี้ “แปลว่า
ทรงไว้”; แต่ถึงอย่างนั้น มันก็แยกความหมายออกไปได้หลาย
อย่าง : ทรงตัวเองไว้ก็มี ก็เรียกว่า ธาตุ, แล้วก็ทรงสิ่งอื่นไว้ก็
มี, และก็ถูกละทิ้งอื่นทรงไว้ก็หนึ่งก็มี. คำว่า “ทรง” เพียงคำเดียว
มันทรงตัวเองก็ได้ ทรงสิ่งอื่นก็ได้ และถูกละทิ้งอื่นทรงไว้ก็ได้;
ดังคำบาลีว่า นิพพานํ นิจุจฺ ฐรติ - พระนิพพานอันเป็นของเที่ยง
ย่อมทรงอยู่; แปลว่านิพพานนั้นทรงอยู่; นิพพานนั้นเป็นธาตุ
อันหนึ่งทรงตัวเองอยู่. แต่ถ้าพูดว่า ธาเรติ สตุฏฺ ฐาสณํ - ย่อม
ทรงไว้ซึ่งศาสนของพระศาสดา อย่างนี้. นี่มันทรงสิ่งอื่นอยู่ มัน
มีผู้ใดผู้หนึ่งทรงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่; สวากย่อมทรงไว้ ซึ่งศาสนา
ของพระศาสดา คือย่อมดำรงศาสนาของพระศาสดาให้ยังคงอยู่.
คำว่า ทรง ในรูปนี้ มันหมายถึงทรงสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้.

ทีนี้ อันสิ่งใดสิ่งหนึ่งทรงไว้ หรือทรงอยู่ เช่น ภูเขา เรียก
ว่า : ภูธโร - อันแผ่นดินทรงไว้ ภูธร แปลว่า อันแผ่นดินทรง
ไว้, ศัพท์เดิมหมายถึงภูเขา จะหมายถึงพระราชา หมายถึงอะไร
ก็ได้แล้วแต่ว่ามันจะเล็งถึงอะไร แต่ต้องมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดทรงไว้ เช่น
พระราชานี้ต้องมีราชภูธรทรงไว้, หรือพระเจ้าอย่างนี้เรียกว่า ภูธร
ก็ได้ แต่ต้องมีสวากหรือผู้รับถือทรงไว้. คำแรกทีเดียว ภูธร,
ภูธร ไน แปลว่าภูเขา : ภู แปลว่า แผ่นดิน, ธร ทรงไว้, ภูธระ

อันแผ่นดินทรงไว้. นี้ หมายถึงภูเขา, แต่แรกทีเดียวเขาให้หมายถึงภูเขามากกว่าอย่างอื่น.

ยกตัวอย่างทางธรรม ทางภาษามาให้ฟัง คงจะลำบากสำหรับผู้ที่ไม่สนใจ. แต่ขอให้จับใจความให้ได้ว่า “คำว่า ชาติ นี้ มาจากรากศัพท์ว่า ทรง” ทรงตัวเอง ก็ได้, ทรงสิ่งอื่นก็ได้, ถูกสิ่งอื่นทรงไว้ ก็ได้, เรียกว่าชาติทั้งนั้น. ชาติจึงมีมาก มีครบทุกอย่าง ทุกสิ่ง ทุกอย่าง เรียกว่า ชาติ.

ที่นี่จะต้องไม่ลืมก็คือว่า ชาติ กับคำว่า ธรรมะ นี้มูลชาติเป็นชาติเดียวกัน ชาติ ทรงไว้ ทรงสิ่งอื่น หรือถูกสิ่งอื่นทรงก็ตาม.

คำว่า ชาติ หรือ ธรรม ตามภาษาบาลี

คำว่า ธรรม ที่เราเรียกกันว่า พระธรรมนี้ก็มาจากชาติ ที่ว่าทรงเหมือนกัน, ธรรมะคือ สิ่งที่ทรงตัวไว้หรือว่า สิ่งที่ทรงผู้ปฏิบัติไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว อย่างนี้เป็นต้น. ธา-ตุ กับ ธมฺม นั้น เป็นชาติเดียวกัน คือชาติทรงด้วยกัน. ธรรมที่มานี้หมวด จุ ชาตินี้ แจกได้รูปเป็นธมฺม, ธรรม ชาติที่มานี้หมวด ภู ชาติแจกรูปได้เป็นชาติ. นี่มันยุ่งทางไวยากรณ์ ไม่ต้องพูดถึงได้; เอาความหมายว่า :- ชาติก็ดี ธรรมะนี้ก็ดี มีคำแปลว่า ทรง, ทรงตัวเองด้วย, ทรงสิ่งอื่นด้วย ถูกสิ่งอื่นทรงไว้ด้วย นี่เป็นภาษาบาลี. มองดูสิ่งที่เรียกว่าชาติ ตามหลักเกณฑ์แห่งภาษาบาลีจะได้ความอย่างนี้ : ว่ามันเป็นสิ่งที่มีอยู่, หรือทรงอยู่โดยตัวมันเอง แล้วมันก็ทรงสิ่งอื่นด้วยก็ได้, หรือว่ามันถูกสิ่งอื่นทรงด้วยก็ได้, เป็น ๓ ความหมายอยู่ดังนี้.

คำว่าธาตุตามความหมายภาษาอังกฤษ

ถ้าสำหรับภาษาอังกฤษ แปลคำว่าธาตุ ธาตุ นี้ เป็นภาษาอังกฤษว่า element แปลว่าส่วนที่เป็นรากฐาน. ถ้าจะให้คำนิยามให้มันชัดๆ ต้องพูดว่า “ส่วนประกอบ, ส่วนสุดท้ายที่เป็นขั้นรากฐาน ที่ถูกต้องและจำเป็น เพื่อประกอบเป็นสิ่งสมบูรณ์ขึ้นมาสิ่งหนึ่งๆ”. ความหมายของคำว่า element ในภาษาอังกฤษ คือส่วนประกอบส่วนสุดท้าย; หมายความว่าเราแยกส่วนประกอบ แยกออกไป จนแยกออกไปไม่ได้อีก.

ส่วนประกอบส่วนสุดท้าย ที่เป็นขั้นรากฐาน ที่ถูกต้อง; หมายความว่า ถูกต้องสำหรับจะเป็นอย่างนั้น, ที่จำเป็นที่จะเป็นอย่างนั้น, เพื่อประกอบให้เป็นสิ่งสมบูรณ์ขึ้นมาสักสิ่งหนึ่ง. นี่ก็หมายความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งสำเร็จรูปมาได้แล้วนี้แหละจะต้องประกอบอยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่าธาตุ หรือ element เป็นส่วนสุดท้าย ขั้นพื้นฐานที่ถูกต้อง และจำเป็น ให้คำนิยามสั้นๆ ว่า Ultimate constituent of a whole - ส่วนประกอบที่จำเป็นอย่างเด็ดขาด สำหรับสิ่งทั้งหมด เรียกว่า element หรือตรงกับคำว่าธาตุ.

ถ้าเราดู เราก็จะเห็นว่า เป็นความถูกต้องอย่างนั้น, มีความหมายถูกต้องอย่างนั้น. สิ่งใดสิ่งหนึ่งแยกออกไปเป็นส่วนๆ, แยกออกไปอีกเป็นส่วนๆ จึงถึงส่วนสุดท้าย; แต่ละส่วนละส่วนที่จำเป็นจะต้องมี, จะต้องมีอย่างถูกต้อง, สำหรับจะประกอบกันขึ้นมาเป็นสิ่งนี้.

ยกตัวอย่างเช่น คนๆ หนึ่ง แยกออกไปดู มันก็จะเป็นธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ; ก็เลยถือว่าส่วนนั้นแต่ละส่วนละส่วนนั้น คือส่วนประกอบขั้น

สุดท้าย ในชั้นลึกที่เป็นรากฐานที่จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมี; และจะต้องมีอย่างถูกต้อง; แล้วคนๆ หนึ่งจึงจะมีขึ้นมาได้. ภาษาบาลีมีอยู่เป็นหลักเดิมอย่างนี้, ถ้าย่อออกไปเป็นภาษาอื่นโดยความหมายเดิม. ในภาษาอังกฤษ ผู้รู้ภาษาก็ใช้คำว่า element คือรากฐานเบื้องต้น ที่ถูกต้อง และจำเป็น สำหรับสิ่งสมบูรณ์สิ่งหนึ่ง.

คำว่าธาตุตามความหมายในภาษาละติน

มีนักศึกษาบางคน ที่คงแก่เรียนหาสอบสวนแล้ว; เขาบอกว่า คำว่า ธา-ตุ นี้ มันตรงกับภาษาละตินว่า conditor, คำ conditor นี้ ตรงกับคำว่า “ธรรมาธาตุ” ในภาษาบาลี. คำนี้แปลว่า เนืองกันอยู่ และทรงกันไว้; แสดงความหมายเด่นขึ้นไปอีก ว่า มันแยกกันไม่ได้, มันต้องเนืองกันอยู่ มันเนืองกันอยู่ผูกพันกันอยู่, มันจึงทรงตัวกันได้. อย่างว่าคนเราประกอบไปด้วยธาตุ ๖; ธาตุทั้ง ๖ ต้องเนืองๆ กันอยู่ ต้องสัมพันธ์กันอยู่. ถ้ามันเกิดแยกกัน มันก็สลาย, มันต้องเนืองกันอยู่ มันจึงจะทรงตัวไว้ได้ ก็เป็นความหมายว่ามันทรงไว้แน่นอน, คือ “ทรงอยู่” นั่นเอง.

นี่เรียกว่า “ธาตุ” ตามตัวหนังสือ ตามความหมาย ตามตัวหนังสือของภาษาต่างๆ, ขึ้นพูดไปมันก็ไม่รู้จักจบจักสิ้น. แต่สรุปความได้ว่า ทุกชาติทุกภาษา จะมีความหมายที่ตรงกันสำหรับคำๆ หนึ่ง คือคำว่า ธาตุ ซึ่งเป็นส่วนประกอบ, ส่วนรากฐานที่สุดของสิ่งทั้งปวง; มีด้วยกันทุกชาติ ทุกภาษา ทุกลัทธิ ทุกศาสนา มันต้องมีสิ่งๆ นี้. พูดไปทางภาษามันก็เป็นเรื่องเวียนหัว แต่เมื่อถือเอาความหมายมันก็ยังได้ชัดเจนขึ้น ว่าถ้ามีสิ่งที่ยึดตัวเองได้ และสัมพันธ์กันอยู่ ก็ทรงหมู่หรือทรงกลุ่มนั้น

ไว้ได้ นี่ก็คือคำว่าธาตุ.

ธาตุในภาษาวัตถุ

ถ้าว่าจะดูสิ่งที่เรียกว่าธาตุให้ชัดเจนอีก ก็จะต้องดูกันในแง่ที่ว่า เป็นภาษาวัตถุหรือว่าเป็นภาษานามธรรม; ถ้าเป็นภาษาวัตถุ มันก็หมายถึงตัววัตถุ อย่างภาษาเคมีหรือแม้แต่ภาษาฟิสิกส์. คำว่า element หรือธาตุ มันหมายถึงวัตถุ, หมายถึงตัววัตถุ. พวกที่เรียนวิทยาศาสตร์มาแล้ว ก็จะรู้ว่าเคมีนี้แหละเขาเล็งถึงตัวธาตุต่าง ๆ ที่เป็นธาตุแท้ เช่น : ไฮโดรเจน ไนโตรเจน อะไรทำนองนี้. มันก็เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นวัตถุแล้วก็ไม่มีอะไรปนเรียกว่าธาตุแท้หนึ่ง ๆ ซึ่งเดี๋ยวนี้เขาวัดตั้ง ๑๐๘ : ธาตุทางเคมี ธาตุแท้หลาย ๆ ธาตุมาผสมกันเข้า จนกระทั่งสำเร็จเป็นวัตถุหนึ่ง วัตถุนี้, เป็นยาขนานนั้นเป็นยาขนานนี้ อันนี้มันเป็นวัตถุธาตุ. พุทธศาสนาไม่ได้พูดถึงสิ่งนี้; อย่าเข้าใจว่าพุทธศาสนามุ่งจะพูดถึงวัตถุธาตุอย่างนี้ นั่นเป็นเรื่องทางวัตถุทางชาวบ้านที่เขาค้นพบเขาปรับปรุง เขาอะไรต่ออะไรกันไป แต่ก็เรียกว่าธาตุได้อยู่นั้นเอง.

ถ้าพูดทางฟิสิกส์ แม้แต่ แสงสว่าง ก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง, เสียงที่ได้ยินก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง, ความร้อนก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง; เพราะมันระบุอยู่แล้วว่า : มันมีรูปธาตุ นั่นแหละคือแสง มีสีทธาตุนั่นแหละคือเสียง, มีเตโชธาตุเป็นต้น นั่นแหละความร้อน. วัตถุล้วน ๆ ก็เป็นธาตุ แล้วยังจะหมายถึงตัววัตถุก็ได้, ตัวกิริยาอาการแห่งวัตถุก็ได้, ตัวปฏิกิริยาอาการที่เกิดขึ้นก็ได้, เรียกว่าธาตุทั้งนั้น จึงเป็นรูปธาตุได้ทั้งนั้น. อย่างน้อยที่สุดก็เพราะมันแสดงให้เห็นได้ สัมผัสได้ ทางตา ทางหู ทางลิ้น ทางกาย นี่ก็เรียกว่าวัตถุธาตุ. พุทธศาสนาไม่ต้องการจะสอน

ไม่ต้องการจะพูดถึง, ถ้าพูดถึงก็พูดถึงในฐานะไว้เป็นธาตุทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

ธาตุในภาษานามธรรม

ในทางพุทธศาสนา ต้องการจะพูดถึงธาตุ ในภาษานามธรรม ไม่ใช่ภาษาวัตถุ, เป็นภาษาจิตใจ; แม้จะเรียกว่ารูปธาตุ ก็หมายถึงนามธรรม คือคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุ :

ธาตุดิน, ปรวิธาตุ วัตถุนี้มีลักษณะแข็ง คำว่าแข็งคือมันไม่ยอมให้สิ่งอื่นมากินเนื้อของมัน. มันกินเนื้อที่อยู่รอบๆ, ของแข็ง-มันกินเนื้อที่, มีความหมายสำคัญว่า มันกินเนื้อที่ นั่นแหละคือของแข็ง. ของแข็ง เรียกว่าธาตุดิน แต่ไม่ได้หมายถึงตัวดิน; หมายถึงคุณสมบัติที่มีอยู่ในดิน เป็นต้น ที่มันเป็นของแข็ง และกินเนื้อที่. ต้องพูดว่าความที่มันแข็ง และกินเนื้อที่ นั่นแหละคือธาตุดิน; มิได้ไปถึงตัวดิน. เข้าใจกันเสียอย่างนี้ก่อนว่า พุทธศาสนาไม่ได้เรียกดินว่าธาตุดิน; แต่เรียกคุณสมบัติที่มีอยู่ในธาตุดินนั้นว่าดิน.

ทีนี้ มาถึงธาตุน้ำ อาโปธาตุ นี้ มิได้ไปถึงน้ำ แต่ไปถึงคุณสมบัติของน้ำ คืออ่อนตัวได้; แต่เกาะกุมกันอยู่ มันจึงไหลไปได้ มันเกาะกันอยู่ มันตึงกันได้ มันจึงไหลไปได้. มันกุมเกาะกันอยู่ มันหมายความว่ามันจะรวมกันอยู่ มันไม่ยอมแยกกันจนกว่าจะเห็ดสุตวิสัย, อาการนี้เรียกว่าธาตุน้ำ; แต่ไม่ได้หมายถึงตัวน้ำ. คุณสมบัติอันนั้นเรียกว่าธาตุน้ำ

ธาตุไฟก็เหมือนกัน หมายถึงคุณสมบัติที่ร้อนที่เผาไหม้, ที่ทำให้สิ่งอื่นไหม้ไปได้ นั่นแหละธาตุไฟ; แต่ไม่ได้หมายถึงตัวเปลวไฟ.

ธาตุลม ก็หมายถึงคุณสมบัติ ที่มันระเหยได้ เคลื่อนได้ ลอยได้ นี่แหละธาตุลม; แต่ไม่ได้หมายถึงตัวลม; หมายถึงคุณสมบัติที่เป็นอย่างนั้นๆ.

การพูดถึงคุณสมบัติอย่างนี้เรียกว่าพูดถูกกว่าหรือพูดสูงกว่า คือไม่ได้หมายถึงตัววัตถุ แต่หมายถึงคุณสมบัติในวัตถุ; เช่นว่า ดินก้อนหนึ่ง ส่วนที่มันเป็นของแข็งกินเนื้อที่นั้น เป็นคุณสมบัติของธาตุดิน; ที่ในดินไม่ว่าดินชนิดไหน มันมีน้ำ มันมีความชื้น รวมอยู่ในนั้นด้วย, และดินไม่ว่าดินชนิดไหนมันมีธาตุไฟ มีอุณหภูมิต่ำหรือระดับหนึ่งรวมอยู่ด้วย, แล้วดินไม่ว่าดินชนิดไหน มันก็มีแก๊ส ซึ่งกำลังระเหยอยู่ตลอดเวลา.

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราหยิบดินมาก้อนหนึ่งแล้วบอกว่านี่ ธาตุดิน อย่างนั้นไม่ถูก; เพราะในดินก้อนหนึ่งมีทั้งธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมด้วย. แต่ถ้าระบุธาตุดินนั้นคือคุณสมบัติ หรืออำนาจ หรืออะไรก็ตาม ที่มันกินเนื้อที่ เป็นของแข็ง, ของแข็งที่กินเนื้อที่; นั่นแหละคือธาตุดิน. ฉะนั้น ในน้ำก็มีธาตุดิน เพราะน้ำก็มีของแข็งที่ละเอียด ที่มันกินเนื้อที่; ในน้ำก็มีธาตุไฟ เพราะน้ำก็มีอุณหภูมิระดับใดระดับหนึ่ง; ในน้ำก็มีธาตุลม เพราะน้ำมีคุณสมบัติที่กำลังระเหยอยู่ตลอดเวลา.

คุณสมบัติ ที่ทรงไว้ในตัวมัน และทรงสิ่งอื่นไว้ในฐานะเป็นรูปธาตุ

ขอให้เข้าใจกันเสียใหม่ว่า คำว่า ธาตุในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้เล็งถึงตัววัตถุ; แม้จะเรียกว่ารูปธาตุ ธาตุที่มีรูป ก็เถอะ ไม่ได้เล็งถึงเนื้อวัตถุนั้นๆ; แต่เล็งถึงคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุ นั้นๆ. วัตถุบางอย่าง ส่วนมากมีครบทั้งสี่ธาตุ อย่างก้อนหิน

อย่างนี้ มันก็มีธาตุดินเป็นส่วนใหญ่. จะเห็นได้ง่าย แต่มันก็มีธาตุน้ำ มีธาตุไฟ ธาตุลม อะไรรู้อยู่ในก้อนหินนั้นด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้น เราจะต้องระบุไปที่คุณสมบัติของมัน แล้วก็เรียกว่าธาตุนั้นๆ.

ที่นี้ อียากจะพูดกันเสียเลยว่า ที่สอนกันอยู่ในโรงเรียน นิกธรรมนั้น ใช้คำผิด เช่น : จะพูดว่า ปฐวีธาตุ, ธาตุดิน มีลักษณะแค้นแข็ง มีอยู่ในกายนี้ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น นี้เรียกว่าธาตุดิน. ได้แก่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เรียกว่า ธาตุดินนี้ อย่างนี้พูดชนิดที่ไม่เป็น logic, มันเป็น ill-logical คือว่ามันขัดต่อเหตุผล เพราะว่าในผม เส้นหนึ่งนั้น ส่วนที่เป็น ธาตุดินคือแข็งนั้นก็มี, ในผมเส้นหนึ่งนั้นเมื่มน้ำ, มีน้ำมัน, เส้นผมก็มีอุณหภูมิคือธาตุไฟ ระดับใดระดับหนึ่ง, ผมก็มีส่วนที่จะระเหยเป็นแก๊ส หายไปอยู่ตลอดเวลา; ดังนั้นในเส้นผมเส้นหนึ่งมีทั้ง ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. ในขนเส้นหนึ่งในส่วนอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ในเล็บ ฟัน ในหนัง ก็เหมือนกัน. ถ้าพูดว่าธาตุดิน ได้แก่ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง นี้ไม่ถูก.

ควรจะพูดเสียใหม่ว่าธาตุดิน ในร่างกายเรา นี้จะสังเกต เห็นได้ง่าย ที่ “ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง” อย่างนี้ ไม่มีทางค้าน. ปฐวีธาตุ - ธาตุดิน เป็นของแข็งในร่างกายนี้จะสังเกตเห็นได้ที่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เพราะเอาสิ่งที่มีลักษณะแข็งเห็นได้ง่ายมาเป็นตัวอย่าง แต่ต้องไม่ใช่คำว่า “ได้แก่” เพราะเราเคยสังเกต เห็นได้แต่ที่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เราก็เอาแต่ส่วนเหล่านี้ เพราะมันแข็ง เห็นง่าย.

เอาไปธาตุ ธาตุน้ำ เป็นของเหลว, ไหลได้. ในร่างกายเรานี้เห็นได้ง่ายที่เลือด หนอง น้ำลาย น้ำมูก น้ำตา อย่างนี้ได้. แต่

ถ้าจะพูดว่า อาโปธาตุ ธาตุน้ำ ได้แก่ เลือด หนอง น้ำมูก น้ำตา; นี่มันผิดไปแล้ว เพราะในเลือด ในหนอง น้ำมูก น้ำตา นั้นมันมีธาตุดินอยู่ด้วย, มีธาตุไฟอยู่ด้วย, มีธาตุลมอยู่ด้วย. ควรจะไปพูดกันเสียใหม่ให้ใช้คำว่า “เห็นได้ง่ายในร่างกายนี้ก็ได้แก่” ผมชน เล็บ ฟัน หนัง, ได้แก่ น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำมูก น้ำหนอง ก็เพราะว่าส่วนที่มันเห็นได้ง่ายเท่านั้นเอง.

นี่คือรูปธาตุในทางพุทธศาสนา ไม่ใช่วัตถุธาตุ; วัตถุธาตุเป็นภาษาชาวบ้าน ภาษานักวิทยาศาสตร์ และปัจจุบันที่เป็นชาวบ้าน; เขาเรียกว่าวัตถุธาตุ หมายถึงไฮโดรเจน ออกซิเจน ธาตุเหล็ก ธาตุทอง ธาตุกำมะถัน คาร์บอน เป็นส่วนมาก.

ธาตุหนึ่ง ๆ ในภาษานักวิทยาศาสตร์นั้นเป็นวัตถุธาตุ แต่ในทางธรรมะในทางศาสนาจะเรียกเสียว่ารูปธาตุ แล้วไม่ได้หมายถึงสิ่งเหล่านั้น; แต่หมายถึงคุณสมบัติ หรือค่า หรืออำนาจอะไรก็แล้วแต่ ที่มีอยู่ในสิ่งเหล่านั้น, ที่มีอยู่ในธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟอะไรอย่างนี้, หรือแม้มีอยู่ในธาตุต่าง ๆ ตามภาษาปัจจุบันนี้. รูปธาตุมีคุณสมบัติอย่างนี้ มันทรงตัวเองไว้ก็ได้; ดังนั้น จึงเรียกว่าธาตุ, รูปธาตุ ที่มีคุณลักษณะอย่างนี้ มันทรงดำรงสิ่งอื่นไว้ด้วยก็ได้ นั่นก็คงเรียกว่าธาตุ.

ธาตุที่มีความเป็นตัวเองโดยเด็ดขาด เรียกว่า อสังขตธาตุ

ถ้าว่ามันเป็นตัวมันเองโดยเด็ดขาด ไม่มีอะไรมากระทำแก่มันได้; นี่ก็เลยเรียกเป็นพวกที่ตรงกันข้ามอีกพวกหนึ่ง ก็เรียกว่า อสังขตธาตุ. ในเมื่อเรียกสิ่งนอกนั้นว่า สังขตธาตุ เราก็เรียกสิ่งที่ตรงกันข้ามนี้ว่า อสังขตธาตุ, หรือ สุธัญญธาตุ - ความว่าง,

หรือ นิพพานธาตุ นิโรธธาตุ ก็แล้วแต่; มีความหมายในทางนามธรรมทั้งนั้น. สิ่งที่เราเรียกว่าธาตุในพุทธศาสนา มิได้หมายเอาก้อนเนื้อ หรือวัตถุชิ้นเป็นัตถาตุ; แต่หมายเอาคุณสมบัติ, และยังหมายเอาคุณสมบัตินี้ที่ถุกยึดถือว่า เป็นตัวกู-ของกู นั้นเป็นส่วนสำคัญ; มันยังเป็นนามธาตุมากขึ้น.

ขอให้ศึกษาไว้เรื่อย ๆ เกี่ยวกับคำว่า “ธาตุ” โดยละเอียด-ลออให้เข้าใจอย่างนี้ :-

ข้อที่ ๑ ความหมายของคำว่า “ธาตุ” คืออะไร?

สรุปความทั้งที่ว่ามันจะเป็นความหมายทางตัวหนังสือก็ดี, จะเป็นตัวหนังสือก็ดี, จะเป็นความหมายของตัวหนังสือ ของคำพูดก็ดี; มันหมายถึงสิ่งที่มันทรงตัวเองไว้ได้, และทรงสิ่งอื่นไว้ด้วย, หรือถุกสิ่งอื่นทรงด้วย. นี่คือการหมายของคำว่าธาตุอยู่ในรูปที่เป็นวัตถุก็ได้, ในคุณสมบัติที่อยู่ในวัตถุก็ได้, เป็นนามธรรมก็ได้; สูงสุดอยู่เพียงนิพพาน คือเป็นอสังขตธาตุที่แท้จริง ไม่หลอกลวง และทรงตัวเองโดยไม่มีสิ่งใดมาช่วยทรง. นี่คือการอธิบายของคำว่า ธาตุ มันคืออะไร; แล้วก็ตามว่ามันจะเป็นอย่างไร เป็นส่วนใหญ่ คือลักษณะของมัน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จะเป็นอสังขตธาตุ หรือสังขตธาตุก็ตามใจ ยังคงเป็นอนัตตา. เราจะศึกษากันให้รู้ว่าธาตุนี้คืออะไร? คืออย่างนี้เป็นข้อที่ ๑

ข้อที่ ๒ ธาตุมาจากอะไร?

ธาตุนี้มันมาจากอะไร? ถ้าเป็นสังขตธาตุ คือธาตุที่มันมีปัจจัยปรุงแต่งมันก็มาจากปัจจัยบวกกับวิวัฒนาการตามกฎแห่งอนิจจัง

มันก็มีเหตุมีปัจจัย มันบวกกันกับวิวัฒนาการ; คือปัจจัยนั้นมันได้อยู่นิ่ง มันเปลี่ยนแปลง. ความเปลี่ยนแปลงนั้นมันต้องบวกกันเท่ากับกฎแห่งการเปลี่ยนแปลง เช่นกฎแห่งอนิจจัง เป็นต้น. นี่มันเป็นตัวต่อที่มาจากธาตุทั้งหลาย ที่เป็นสังขตธาตุ : มีเหตุปัจจัยของมัน, แล้วก็มีวิวัฒนาการ, แล้วก็กฎแห่งวิวัฒนาการ เช่นกฎอนิจจัง เป็นต้น; รวมกันได้แล้วมันจึงจะปรากฏเป็นธาตุประเภทสังขตะ อย่างใดอย่างหนึ่งออกมา. แต่ที่มันเป็นประเภทอสังขตธาตุ นี่ไม่ต้องมีเหตุ ไม่ต้องมีปัจจัย; นั่นแหละ คือความหมายที่แท้จริงของคำว่าธาตุ คือทรงตัวอยู่ได้เอง แล้วก็เป็นที่นิรันดร์ เป็นอนันตกาล ไม่เกี่ยวกับเวลา. แต่ถ้ามันเป็นสังขตธาตุ มันต้องเกี่ยวกับปัจจัย เกี่ยวกับเวลา แล้วก็ชั่วเวลา ระยะเวลาไม่เป็นนิรันดร์.

ถ้าใครจะถามว่า ธาตุมาจากอะไร? เราตอบเขาได้เลยว่า ถ้าเป็นสังขตธาตุก็มาจากปัจจัยนั้นๆ. ถ้าเป็นอสังขตธาตุ มันมีอยู่ในตัวมันเอง โดยไม่ต้องมาจากอะไร. โดยอย่าลืमเสียว่าได้บอกแล้วแต่ที่แรกว่า ความหมายของคำว่า “ธาตุ” นี้แปลว่า ทรงไว้ : ทรงตัวเองก็ได้ โดยไม่ต้องมีอะไรมาช่วย คือพวกอสังขตธาตุ. ที่ว่า ทรงสิ่งอื่นไว้ หรือถูกสิ่งอื่นทรงนี้ คือพวกสังขตธาตุ.

ข้อที่ ๓ ธาตุมี เพื่อประโยชน์อะไร?

ตามหลัก logic เราจะพูดว่ามันเพื่อประโยชน์อะไรกันธาตุทั้งหลายนี้? ตอบได้ว่า มีไว้เพื่อให้มนุษย์เอาชนะให้ได้ ให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ มนุษย์จะต้องชนะธาตุทั้งหลาย, ถ้ามนุษย์พ่ายแพ้แก่ธาตุทั้งหลาย เป็นปาว เป็นทาส เป็นข้าของธาตุ

ทั้งหลายแล้ว มนุษย์ก็ไม่เป็นมนุษย์ ไม่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้.

ขอให้ยอมรับว่า ชาติทั้งหลายนี้มีมันมีไว้เพื่อให้มนุษย์เอาชนะให้ได้, หรือชนะได้แม้มันเป็นสิ่งชดชด อย่ายไปหลงไปไ่กับมัน; หรือมันเป็นอสังขตธาตุ เช่น นิพพาน เป็นต้น ก็ต้องเอามาให้ได้ ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. ดังนั้นเราจึงถือว่า ชาติทั้งหลายมีไว้เพื่อให้มนุษย์ชนะ, และให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้. นี่เราควรจะคิดดูสักหน่อย ว่าเรากำลังพ่ายแพ้หรือเรากำลังชนะ หรือว่าเรากำลังได้อะไร ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. ดูยังจะเหลวอยู่ทั้งนั้นยังจะไม่ได้อะไร ก็ได้ จึงต้องศึกษามัน ให้รู้จักมัน เอาชนะมันให้ได้; เพราะว่าชาติทั้งหลาย มีมาเพื่อให้มนุษย์เอาชนะให้ได้ มนุษย์จะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ ไม่เสียชาติเกิดมาเป็นมนุษย์ นั้นเอง.

ข้อที่ ๔ ชาตินี้เอาชนะมันได้โดยวิธีใด?

พูดอย่าง logic ข้อที่ ๔ นี้อยากจะพูดเสียเลย ว่าโดยวิธีใด จะได้มาโดยวิธีใด? ก็ตอบว่า โดยสัมมาทิฐิ, มีสัมมาทิฐิเท่านั้นแหละพอ; เพราะว่าสัมมาทิฐิจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง คือมันรู้ว่า ชาตินี้คืออะไร, ชาตินี้มาจากอะไร, ชาตินี้เพื่อประโยชน์อะไร. สัมมาทิฐิมันรู้ มันเห็น มันเข้าใจ อย่างถูกต้อง แล้วมันยังรู้ว่าควรทำอะไร มันก็ทำ เท่านั้นแหละ; ฉะนั้นเราจึงใช้สัมมาทิฐินี้แหละให้เป็นเครื่องบันดาล ให้ชนะสิ่งทั้งปวง ให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่ควรจะได้. พูดอย่างตรงไปตรงมา ก็ว่าอย่าไปยึดมันถือมัน “อย่าไปยึดมันถือมันจนตกไปเป็นทาสของชาติ นะโว้ย”

คำว่า เป็นทาสของชาติ^{นี้}ฟังให้ดี; เป็นทาสก็คือเป็นข้าของ
 ชาติทั้งหลาย. สัมมาทิฏฐิจะช่วยให้ ไม่ไปยึดมั่นถือมั่น นั่นนี้
 จนตไปเป็นทาสของชาติทั้งหลาย; เช่นตกไปเป็นทาสของกามชาติ
 ก็ไปบ้ากามอยู่อย่าง^{นี้}; เรียกว่า มัณยึดมั่นถือมั่น, ตกไปเป็น
 ทาสของชาติ ที่เรียกว่ากามชาติ. หรือแม้แต่ฤาษีมุนี บางพวกก็
 ตกไปเป็นทาสของรูปชาติ หลงใหลในความสุขเกิดแต่รูป เรียก
 ว่า “จำศีลกินวาตา เป็นผาสูกทุกคืนวัน” นี่ก็เพราะว่าหลงใหล
 เหมือนกัน. แม้จะไปในชั้นนอรูป มันก็อย่างเดียวกันนั่นแหละ;
 ถ้านิพพานไม่ได้ มันก็ยังใช้ไม่ได้ เพราะมันต้องไปจนถึงนิพพาน.

สัมมาทิฏฐิจะช่วยให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด จากการมีธาตุ

เราจะต้องมีสัมมาทิฏฐิรู้ว่า : ชาติคืออะไร? มาจากอะไร?
 เพื่อประโยชน์อะไร? แล้วก็โดยวิธีใด? จึงจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่
 มนุษย์ควรจะได้รับจากการที่มีธาตุอยู่ในโลกนี้. เมื่อดูให้ดีแล้ว
 ก็จับใจความให้ได้ว่า; ในตัวเราก็คือธาตุ, นอกตัวเราก็คือธาตุ,
 แล้วมาพบกันเกิดปฏิกิริยามีผลอะไรขึ้นมา นั่นมันก็คือธาตุ, เช่น
 เวทนาธาตุ เป็นต้น; มันหลีกไม่พ้น. เนื้อตัวของเราเป็นธาตุ
 ภายใน; ของต่าง ๆ อยู่ข้างนอกเป็นธาตุภายนอก พอมาสัมผัส
 กระแทกกันเข้า มาสัมผัสกันเข้า มันก็มีการปรุงแต่ง ก็เกิดธาตุที่
 สาม : เช่นเวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ เป็นต้น. ถ้าวิชา
 ธาตุ เข้ามาครอบงำด้วยก็เป็นทุกข์; แต่ถ้าวิชาธาตุเข้ามา
 เกี่ยวข้องด้วยก็ไม่เป็นทุกข์.

มันยังมีวิชาธาตุ-ธาตุวิชา, วิชาธาตุ-ธาตุวิชา, อยู่
 เป็นสองแผนก. ถ้าพูดว่า สัมมาทิฏฐิก็ต้องหมายถึงมีวิชาธาตุ;

เพราะฉะนั้นวิชาธาตุเข้าไม่จุ, เข้าไม่จุในสัมมาทิฐิ. เดียวนี้เรามีสัมมาทิฐิ ความรู้ก็ดำเนินไป ๆ จนกระทั่งเอาชนะธาตุทั้งหลายได้ ชนะธาตุสุดท้ายก็คือชนะนิพพานธาตุ ทำนิพพานธาตุให้ปรากฏแก่เรา ก็ได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้.

นี่แหละปัญหาที่เราจะต้องสะสาง หรือแก้ไข เกี่ยวกับธาตุ; ก็คือให้รู้กันเสียให้แน่นอนว่า : ธาตุนั้นคืออะไร? ธาตุนั้นมาจากไหน? ธาตุนั้นเพื่อประโยชน์อันใด? แล้วก็ธาตุนั้นจะสำเร็จได้โดยวิธีใด? ก็เรียกว่ามีความรู้พอสมควรแล้วเกี่ยวกับธาตุ. ถ้ารู้เท่านี้ก็พอแล้ว มันก็โดยนัยะอันเดียวกับการรู้ปริยสัจจ์. ปริยสัจจ์ทั้ง ๔ เราต้องรู้ คืออะไร? มาจากอะไร? เพื่อประโยชน์อะไร? แล้วก็โดยวิธีใด? ถ้ารู้และปฏิบัติได้ตามที่รู้นี้ ก็เป็นอันว่า หมดปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์.

ธาตุแท้ ๆ นั้นมันคืออะไร

ที่นี่ จะได้พูดกันต่อไปตามลำดับ อยากจะพูดเน้นถึงตัวสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้นให้ชัดยิ่งขึ้นไปอีก โดยจะตั้งหัวข้อว่า ตัวธาตุแท้ ๆ นั้นมันคืออะไร.

จะพูดกันตามหลักธรรมในฝ่ายพุทธศาสนา แล้วจะไม่พูดถึงเรื่องชาวบ้านไม่พูดถึงเรื่องของฝรั่งมังค่าที่หมายถึงวัตถุทั้งนั้น. ถ้าเมื่อถามว่าตัวธาตุแท้ ๆ นั้นมันคืออะไร ก็ต้องบอกว่า คุณสมบัติหนึ่ง ๆ, หรือว่าค่า, คุณค่าอย่างหนึ่ง ๆ, ที่แสดงออกมาจากวัตถุหนึ่ง ๆ. ไม่ใช่ตัววัตถุ ไม่ใช่เนื้อวัตถุนั้น; แต่ว่าเป็นคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งที่มันแสดงออกมาจากวัตถุนั้น; นั่นแหละคือธาตุ.

ถ้าเอาธาตุอย่างธรรมดาสามัญมา ก็ต้องรู้ให้ได้ว่า เช่นว่า

ธาตุอ็อกซิเจนมีคุณค่าอย่างไร, ไฮโดรเจนมีคุณค่าอย่างไร, คาร์บอนมีคุณค่าอย่างไร หรือธาตุพวกประเภทโลหะมีคุณค่าอย่างไร, ธาตุประเภทอโลหะมีคุณค่าอย่างไร? คุณค่านั้น ๆ คือตัวธาตุ; มิได้หมายถึงตัววัตถุ คุณค่าทางธรรมต่างกันอย่างนี้ ไม่ใช่อย่างชาวบ้าน; มันเป็นคุณค่าอันหนึ่งที่มีอยู่ในวัตถุหนึ่ง ๆ, คิดดูเถิดว่ามันมีปรากฏการณ์ หรือมีวัตถุนั้น ๆ เหละเป็นเครื่องแสดง.

คุณค่าทั้งหลายเป็นนามธรรม; ที่นั่นไม่รู้ว่าจะแสดงออกมาทางไหน. มันก็ต้องแสดงมาทางวัตถุนั้น; คือทางปรากฏการณ์ที่เราเห็นได้จากวัตถุนั้น ๆ เช่น :-

ความร้อนเป็นคุณสมบัติอันหนึ่ง เป็นนามธรรม มันแสดงออกมาทางไม้ฟืนหรือถ่านไฟ, หรือปรากฏการณ์ที่ไฟกำลังลุกอยู่ที่ไม้ฟืนหรือถ่านไฟ; ไม้ฟืนหรือถ่านไฟ หรือแม้แต่เปลวไฟก็มีเชื้อธาตุไฟโดยตรง. ธาตุไฟโดยตรงก็คือคุณสมบัติที่เผาไหม้สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้, ทั้งที่มันไม่ต้องแสดงเปลวไฟ, ทั้งที่มันไม่ต้องการถ่านและฟืน, มันก็ร้อนได้และเผาได้; จึงต้องกล่าวว่ามันมีปรากฏการณ์.

วัตถุมีคุณค่าที่แสดงออกมาทางปรากฏการณ์ของวัตถุนั้น ๆ; เช่นวัตถุใดที่เรียกว่าธาตุนี้แหละ; มันก็มีคุณสมบัติแข็ง อย่างธาตุดิน, คุณสมบัติเหลวอย่างธาตุน้ำ, คุณสมบัติไหม้เผาอย่างธาตุไฟ, คุณสมบัติลอยระเหยอย่างธาตุลม; นี่เป็นรูปธาตุ.

การแสดงออกของนามธาตุ

ถ้าว่ามันเป็นนามธาตุ มันมีจิตเป็นที่แสดงออก; ส่วนว่ารูปธาตุ ธาตุไฟอย่างนี้ มันมีคุณสมบัติของไม้ฟืน มีถ่าน มี

เปลวไฟลง ๆ เป็นเครื่องแสดงออก. แต่ถ้าเป็นนามธาตุเช่น ความรู้สึกความคิดความนึก ความจำ สติปัญญา อย่างนี้เป็นนามธาตุ; นี้เรียกว่ามันมีสิ่งที่เรียกว่า จิตเป็นที่แสดงออก. ถ้าจะเปรียบ ก็เปรียบเหมือนไม้ฟืนหรือถ่านไฟ ใ้สิ่งที่เรียกว่านามธาตุในรูปของสติปัญญา ความคิด ความนึก ความจำอะไร แสดงออกมา; สิ่งทั้งหลายทั้งหมดนี้เป็นเรื่องธาตุที่มีเหตุมีปัจจัย.

การแสดงออก ของนิพพานธาตุ

ถ้าเป็นนิพพานธาตุ ตัวแท้ของนิพพานธาตุ มิได้ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย; มันก็เลยต้องมีการแสดงออกอีกแบบหนึ่ง คือทางขัณมรรณอันเป็นสิ่งที่รู้ได้ทางจิต รู้ได้แต่เพียงปรากฏการณ์หรือปฏิกิริยาที่แสดงออกมา. ตัวธาตุนิพพานแท้ ๆ ไม่มีทางจะทราบได้ ไม่มีทางจะสัมผัสได้; แต่ว่าปฏิกิริยาที่สิ่งนั้นกระทำแกจิตนี้ เมื่อจิตมันหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดแล้ว สิ่งนั้นสัมผัสกับจิตแล้ว มีความรู้สึกได้ทางจิตนั้น; มันก็ให้ความรู้สึกที่ไม่มีความทุกข์เลย. นี้เรียกว่านิพพานธาตุแสดงออกมาทางจิต; แต่ว่าจิตนั้นก็ไม่ใช่ นิพพาน หรือว่าความรู้สึกนั้นปรากฏการณ์นั้นก็ไม่ใช่ นิพพานธาตุ. แต่หากว่ามันมาจากนิพพานธาตุที่มันแสดงออกมาทางจิต, หรือทางปรากฏการณ์ทางจิต.

พูดไปเท่าไรก็ต้องสรุปความได้แต่เพียงแค่นี้ว่า : ตัวธาตุแท้ ๆ นั้น มันมีคุณสมบัติอันหนึ่ง แสดงมาทางวัตถุบ้าง ทางจิตบ้าง แล้วแต่ว่ามันเป็นธาตุชนิดไหน.

ธาตุ แบ่งกลุ่มได้เป็น ๓

ความหมายของคำว่า “ธาตุ” ถ้าจะจำแนกให้มันเป็นเค้า ๆ,

ก็จำแนกอย่างพระท่านสวดเมื่อตะกี้นี้ว่า : ชาติผู้มีอยู่ ๓ ชาติ
 ๑. **รูปชาติ** ชาติที่ทำให้ปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นมา. ๒. **อรูปชาติ**
 ชาติที่ทำให้ปรากฏเป็นอรูปธรรมขึ้นมา. ๓. **นิโรธชาติ** ชาติที่
 ทำให้ปรากฏความดับแห่งชาติทั้งหลายทั้งปวงขึ้นมา. มีอยู่ ๓ ชาติ
 เท่านั้น.

ชาติที่ ๑ รูปชาติ นี่เราค้นเคยกันมาก ทั้งในแง่ของวัตถุ
 และทั้งในแง่ของคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุนั้น; นี่เรียกว่า รูปชาติ
 หรือสังขตชาติ, หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่ารูปธรรมก็ได้.
 เมื่อตะกี้นี้ได้บอกแล้วว่า คำว่า ชาติ, ชาติ-ตุ กับคำว่า ธรรม นี
 มาจากรากศัพท์อันเดียวกันแท้เลย : คือคำว่า ฐ พุทว่า รูปชาติ
 ก็คือ รูปธรรม, พุทว่า รูปธรรม ก็คือ รูปชาติ. แต่เดี๋ยวนี้ เรา
 กำลังพูดกันด้วยคำว่า ชาติ, พุทด้วยคำว่ารูปชาติ. ชาติที่ ๑ คือ
 รูปชาติ ที่ทำให้เกิด รูปธรรมทั้งหลาย.

ชาติที่ ๒ เรียกว่า อรูปชาติ ที่ทำให้เกิดอรูปธรรมทั้งหลาย.
 ชาตินี้เรียกว่า สังขตชาติ.

ชาติที่ ๓ เรียกว่า นิโรธชาติ หรืออสังขตชาติ คือชาติที่จะ
 เป็นที่ดับเสียทั้งแก่รูปธรรม และอรูปธรรม. ชาติมีเท่านี้ ไม่มี
 มากไปกว่านี้; ตั้งแต่ขึ้นแผ่นดินหนึ่ง สูงขึ้นไปจนถึงเทวดา
 พระเจ้า จนกระทั่งถึงนิพพาน รวมได้เป็น สามอย่างเท่านั้นเอง
 คือรูป อรูป และนิโรธ.

การปรากฏแห่งชาติอันเป็นนามธรรม จะปรากฏอย่างไร

ทีนี้ จะดูกันในแง่ที่ว่ามันจะปรากฏอย่างไร? เพราะสิ่งที่
 เรียกว่า ชาตินี้มีมิใช่ตัววัตถุ; ในทางธรรมะในทางศาสนาถือว่า

คุณสมบัติแห่งวัตถุ แห่งสิ่งที่เรียกว่าธาตุนั้น มันเป็นนามธรรม; แล้วมันจะปรากฏอย่างไร?

การปรากฏแห่งธาตุ ที่เป็นสังขตะ คือมีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่ง นี่ มันปรากฏได้ต่อเมื่อมีเหตุ มีปัจจัย, แล้วก็มีโอกาสแห่งการปรุงแต่ง. ถ้ามีแต่ปัจจัยไม่มีโอกาส มันไม่มีทางจะปรุงแต่งได้; ต้องมีปัจจัยด้วย และมีโอกาสที่จะทำการปรุงแต่งนั้นด้วย. เหมือนว่าเรามีดินเหนียว มันเป็นหม้อไม่ได้; มันก็ต้องมีโอกาสรื้อหรือสามารถ ที่จะปั้นดินเหนียวให้กลายเป็นหม้อได้. บรรดาธาตุทั้งหลายที่เป็นสังขตะคือต้องอาศัยปัจจัยปรุงแต่งแล้ว, มันต้องมีปัจจัยด้วย, แล้วก็ต้องมีโอกาสรื้อปรุงแต่งนั้นด้วย.

การปรากฏของกามธาตุ

ยกตัวอย่างเช่น กามธาตุ คือธาตุอันหนึ่ง ซึ่งถ้าแสดงออกมาแล้ว ก็ทำให้เกิดความรู้สึกทางกามระหว่างเพศ. นี่เรียกว่ากามธาตุ ต้องมีปัจจัยแห่งกามธาตุเช่นเพศตรงกันข้าม พร้อมอยู่, แล้วต้องมีโอกาสแห่งการสัมผัสทางอายตนะ ระหว่างสิ่งทั้งสองนั้น, แล้วอีกด้วยอำนาจของอวิชชา; นั่นแหละเรียกว่าโอกาส, แล้วก็มีปรุงแต่งไปตามกฎเกณฑ์ของปัจจัยสมุปบาท; กามธาตุก็สำเร็จประโยชน์ตามความหมายของกามธาตุ : มีการบริโภคกาม หรือว่ามีปฏิกิริยา มีวิบากอะไรเกิดขึ้นมาจากกามนั้น ๆ.

นี่ส่วนที่เป็นกามธาตุ ต้องมีเหตุปัจจัยของกามธาตุ เช่น เพศตรงกันข้ามต้องมีโอกาสแห่งการสัมผัสทางอายตนะ เพราะความโง่; แล้วต้องมีการปรุงแต่งไปตามลำดับในลักษณะปัจจัยสมุปบาท เช่น กระทบ เกิดวิญญาน เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน อย่างนี้เป็นต้น เรียกว่าสมบุรณ์ นี่เป็น

ส่วนกามธาตุ.

การปรากฏของรูปธาตุ

ในส่วนนรูปธาตุ หรืออรุปธาตุ ก็เหมือนกันอีก; แต่มันไม่เกี่ยวกับการธาตุหรือเรื่องระหว่างเพศ. มันไม่ต้องมีกามตัณหาสำหรับรูปธาตุ; แต่มันก็ต้องมีภวตัณหา หรือวิภวตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามแต่จะไปพอใจในรูปล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับการ; หรือเกลียดกาม เช่นรูปฉาน และอรุปฉานอย่างนี้ มันก็ต้องมีภวตัณหา, หรือมีวิภวตัณหา คือความรัก หรือความเกลียด สิ่งตรงข้าม ด้วยความโง่ ความหลงในสิ่งนั้น. เหมือนว่าคนเราจะไปหลงนกเขา หลงปลากัด หลงต้นบอน หลงอะไรที่เป็นวัตถุล้วนๆ; นี่มันก็ต้องมีตัณหาชนิดหนึ่ง แม้ไม่ใช่กามตัณหา. นี่เป็นเรื่องของรูปธาตุ ที่มันจะแสดงตัวออกมา จะต้องมียปัจจัยนั้นๆ.

หรือว่า จะยกตัวอย่างด้วยเรื่อง เล่นต้นบอน หรือเล่นเครื่องแก้วเจียรในอย่างนี้ มันก็ต้องมีวัตถุอันเป็นอารมณ์, ก็ต้องมีโอกาสที่จะได้สัมผัส ที่จะได้เกี่ยวข้อง, แล้วก็มีการปรุงแต่งในจิตใจ จนกระทั่งเกิดความรักความหลง, รูปธาตุจึงจะแสดงตัวออกมา.

การปรากฏของอรุปธาตุ

จะยกตัวอย่าง เรื่องเกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งบ้า ซึ่งหลงใหลกันนัก ซึ่งเป็นของไม่มีรูป มันก็ต้องมีเหตุปัจจัย แม้ไม่มีรูป; ก็เอานามธรรมที่นึกเห็นมาเป็นปัจจัยและมีโอกาสที่จะได้รับ ได้รู้สึก ว่ามีเกียรติอะไรอย่างนี้ มันต้องมี; มันก็ต้องปรุงแต่งไปตามกฎเกณฑ์ของปฏิจจสมุปบาท จึงเกิดตัณหา อุปาทาน. นี่

เรียกว่าอรุณชาติมันแสดงออกมาแล้ว หรือมันทำพิษแล้ว.

ดังที่กล่าวมาแล้ว จะเรียกว่ากามธาตุ หรือรูปธาตุ อรูปธาตุ อย่างไรก็ดีอย่างไรก็ตามเถอะ การที่จะปรากฏออกมานี้ มันจะต้องมีลักษณะอย่างเดียวกัน : คือต้องมีปัจจัย แล้วก็มีโอกาส แล้วก็มีการปรุงแต่งตามกฎเกณฑ์. สามคำนี้จะต้องจำไว้ให้ดี จะต้องมียปัจจัย ต้องมีโอกาสนี้ แล้วต้องมีการปรุงแต่งตามกฎเกณฑ์; สิ่งที่เราเรียกว่ากาม ว่ารูป ว่าอรูป จะเกิดขึ้น

นี้ฝ่ายสังขตธาตุ มันเป็นอย่างนี้; ยกเว้นแต่ฝ่ายอสังขตธาตุ คือพระนิพพานหรืออนิโรธธาตุ ซึ่งไม่ต้องเป็นอย่างนี้.

การปรากฏของฝ่ายอสังขตธาตุ

ที่นี่สำหรับฝ่ายอสังขตธาตุ ที่จะปรากฏออกมาได้จะเป็นอย่างไร? เพราะว่าพระนิพพานไม่มีปัจจัย, พระนิพพานไม่อยู่ใต้อำนาจปัจจัย. มันก็ต้องโอนมาเป็นเรื่องของฝ่ายสังขตธาตุ โอนมาเป็นเรื่องของจิต, มันเป็นเรื่องของจิตที่เป็นฝ่ายสังขตธาตุ; ไม่ใช่เรื่องของนิพพานซึ่งเป็นอสังขตธาตุ. แต่ว่าเราจะสามารถได้ รับประโยชน์จากพระนิพพาน ด้วยการที่เราอบรมจิตให้ดี ให้ถูกต้อง ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า กิเลสและอาสวะทั้งหลาย มันจะสิ้นไปได้หรือไม่?

เมื่อกิเลสและอาสวะทั้งหลายออกไป มันก็นิพพานนั่นแหละ, หรืออย่างน้อยก็รสของพระนิพพาน คือความไม่มีทุกข์-เลย นั่นแหละ ก็ปรากฏแก่จิต. มันทำได้เพียงเท่านั้น; เพราะว่ากายและจิต นี่มันเป็นสังขตธาตุ. แต่สามารถจะปรับปรุงให้ได้ รับประโยชน์ ได้รับผลจากธาตุ ที่เป็นอสังขตธาตุ; ไม่ใช่ความหมดกิเลสโดยตรงจะเป็นตัวธาตุ. มันมีอะไรอีกอันหนึ่ง ซึ่งซ่อน

อยู่หลังนั้น ซึ่งอยู่หลังนั้นไปอีกทีหนึ่ง; คือว่าเมื่อหมดกิเลส ชาตินี้จึงจะปรากฏ แต่เวลาพูดถึงพูดไม่ได้ อย่างนั้น ก็ต้องพูดเอาไว้ว่า ความที่สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ นั้นเป็นอสังขตธาตุ นี่คำอธิบายในบาลี พบอย่างนี้; แม้ไม่ใช่พุทธภาษิตก็พบอย่างนี้; เพราะว่าเราไม่สามารถจะพูดอย่างอื่นได้.

ที่แท้จริงจะพูดว่าภาวะอะไรอันหนึ่ง ซึ่งปรากฏออกมาเมื่อสิ้นโลภะ โทสะ โมหะ แล้วนั้นแหละ เป็นอสังขตธาตุ; แต่ไม่เห็นท่านพูดอย่างนี้ ท่านพูดว่า สิ้นโลภะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ นั้นเป็นอสังขตธาตุ มันก็ต้องเอาความที่, หรือลักษณะ หรือภาวะ หรืออะไร ที่สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ นั้นแหละ เป็นอสังขตธาตุ; นี่การปรากฏแห่งธาตุเป็นอย่างนี้ ทั้งฝ่ายสังขตะและฝ่ายอสังขตะ.

ทุกสิ่งเป็นธาตุ

สรุปสั้นๆ ข้อความนี้ ก็จะได้ว่า ทุกสิ่งเป็นธาตุ; นี่แหละข้อแรก. จะต้องมองให้เห็น ให้เข้าใจชัดเลย ไม่ต้องเชื่อใครว่าทุกสิ่งไม่ว่าอะไร สังขตะหรืออสังขตะ หรืออะไรก็ตาม เป็นธาตุ; แต่ว่าธาตุนั้นๆ ไม่อาจจะแสดงคุณหรือค่าหรือคุณสมบัติออกมาจนกว่าจะถึงโอกาส. หมายความว่าธาตุนั้นๆ จะเป็นสังขตธาตุหรืออสังขตธาตุก็ตาม แต่ยังไม่แสดงคุณค่า หรือคุณสมบัติออกมาจนกว่าจะถึงโอกาส; เมื่อมันได้ปัจจัยเฉพาะ ได้โอกาสแห่งการปรุงแต่ง ปรุงปรุงถูกต้อง มันจึงจะแสดงคุณค่า อันแท้จริงออกมา.

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ก็เหมือนกัน โอกาสเหมาะ มันจึงแสดงคุณค่านั้นออกมาได้; ไม่ใช่ตัววัตถุนั้นๆ. ถึงแม้แต่นิพพานธาตุก็เหมือนกันต้องมีการปรับปรุง ภายวจา

ใจ ครบถ้วนถูกต้องพร้อมแล้ว มันจึงจะแหวกออกมาให้ “เห็น”; อย่างที่นิพพานธาตุแสดงออกมาเป็นความสุข นั่นไม่ใช่ตัวนิพพาน; มันเป็นเพียงปฏิกิริยาที่ออกมา จากการที่จิตสัมผัสกับนิพพานธาตุ หรือคุณค่าของนิพพานธาตุ. ผลคือความสุขนั้น มันก็เป็นธาตุ เรียกว่า เวทนาธาตุ.

เรื่องเกี่ยวกับพระนิพพานนี้ ขอให้ไปศึกษาเรื่องนิพพาน ธาตุสองอย่าง : สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ, อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ. อันสูงสุด เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ได้แก่ : “วิภังขณ์มี ราคะ โทสะ โมหะ ลื่นแล้ว, มีอาสวะลื่นแล้ว, มีกิจควรทำ ทำเสร็จ แล้ว, เวทนาทั้งหลายของเธอนั้น จักเป็นของเย็น”; นี่คือลักษณะ ของอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ มีความเย็นอะไรอันหนึ่งแสดงออกมาในเวทนาทั้งหลาย คือไม่มีเวทนาที่เป็นของร้อนอีกต่อไป. นี่เรียกว่าการปรากฏแห่งธาตุ ทั้งที่เป็นสังขตะและเป็นอสังขตะ.

จิตว่าง^๔

ให้ทำความเข้าใจเรื่องสุญญตา กับจิตว่าง

ทำไมจึงได้พูดเรื่องนี้ โดยหัวข้อนี้ ในวันนี้? ก็เพราะว่า บัดนี้เห็นว่า เป็นการสมควรแล้วที่จะพูดกันถึงเรื่องนี้ในตอนนี้ เพราะว่าส่วนมากยังมีความเข้าใจผิด : เข้าใจผิดมากบ้างน้อย บ้าง เข้าใจผิดอย่างสิ้นเชิงก็มี. โดยเฉพาะคำว่า “จิตว่าง” นี่เป็น คำที่ถูกเข้าใจผิดมากที่สุด ทั้งโดยจำนวนบุคคลและทั้งโดยเนื้อหาของเรื่อง.

บางคนเข้าใจว่าเรื่องสุญญตา กับเรื่องจิตว่างเป็นคนละเรื่อง อย่างนี้ก็มิ, บางคนถึงกับพูดว่าเรื่องจิตว่างไม่มีในพระบาลี ไม่มีในพุทธภาษิต อย่างนี้ก็มิ. นี่ก็เพราะไม่รู้ว่เรื่องสุญญตาที่มีในพระบาลี ในพุทธภาษิตนั้น ก็คือเรื่องจิตว่างนั่นเอง; เขาจึงแยกกันเป็นสองเรื่อง. เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอย่างลึกที่ไม่อาจจะแยกกันได้. ถ้าไปเกิดแยกกันเข้า เรื่องนี้ก็จะเป็นเรื่องที่ไม่มีประโยชน์อะไรแก่คนเรา; เพราะโดยเนื้อแท้มันก็แยกกันไม่ได้ คือมันเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะฉะนั้น เราจะได้พูดกันถึงเรื่องนี้ในวันนี้.

ขอให้ทบทวนถึงเรื่องที่ได้พูดมาแล้วในวันก่อน ๆ ว่าเรื่องสุญญตาเป็นเรื่องทั้งหมดของพุทธศาสนานี้ข้อหนึ่ง, แล้วเรื่องสุญญตาเป็นเรื่องเนื้อเดิมแท้ ไม่ใช่เนื้อพอกใหม่ ของพุทธศาสนานี้ประการหนึ่ง.

ทีนี้ เราก็จะได้พูดกันถึงเรื่อง สุญญตา ให้ชัดเจนออกไป

ยิ่งขึ้น ในฐานะที่ว่ามัน เป็นเนื้อเดิมแท้ของพุทธศาสนา อย่างไร, กระทั่งถึงว่าเรื่องนี้ มีประโยชน์มากจนเป็นที่น่าสนใจนั้น มันคืออะไร. ดังนั้น วันนี้จะพูดเฉพาะแต่ ลักษณะของเรื่องสุญญตา คือเรื่องความว่าง กันเรื่องจิตว่าง ในแง่ของจิตวิทยา คือในแง่ของปริยัติโดยเฉพาะ ส่วนเรื่องที่จะปฏิบัติอย่างไรนั้น ยังไม่ถึงเวลาที่จะพูด.

ถ้าจะตั้งปัญหาถามขึ้นว่า เรื่องสุญญตาเป็นเรื่องอะไร? เรา ก็ตอบว่า เรื่องสุญญตา คือเรื่องความว่างและจิตว่าง ในพระพุทธานุชาตที่ได้ยกมากล่าวให้ฟังก็ได้ออกชื่อเรื่องนี้ว่า *สุญญตปฏิกัสยุตตา สุตตนตา* คือเรื่องต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยสุญญตา เรื่องทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยสุญญตานี้ เราเรียกกันสั้น ๆ ในที่นี้ว่า เรื่องสุญญตา.

เรื่องสุญญตา คือเรื่องอะไร? ก็ตอบว่า คือเรื่อง ความว่าง และ จิตว่าง หรือจะใช้คำว่า เรื่องความว่างหรือจิตว่าง อย่างนี้ก็ได้.

ความว่างก็มีความหมายอย่างหนึ่ง, จิตว่างก็มีความหมายอย่างหนึ่งโดยพยัญชนะต่างกัน แต่โดยพฤตินัยนั้น เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้. ถ้าจะเอามาใช้เป็นประโยชน์แก่บุคคล หรือเป็นการปฏิบัติในพุทธศาสนานี้ ที่เอามาแยกเป็น ๒ เรื่อง เรื่องความว่างเรื่องหนึ่ง เรื่องจิตว่างเรื่องหนึ่ง นี่ก็เพื่อสะดวกแก่การพูดอธิบาย และการทำความเข้าใจแก่ผู้ฟังหรือของผู้ฟัง.

ความว่างคืออะไร อยู่ที่ไหน?

ในเรื่องแรกเราก็ต้องพูดถึงเรื่องความว่างก่อน แล้วมันก็จะไปถึงเรื่องจิตว่างเอง ถ้าถามว่า ความว่างคืออะไร? ต้องจำกัด

ความเสียก่อนว่า เราพูดกันในภาษาธรรมหรือพูดกันในภาษาชาวบ้าน. ชาวบ้านพูดกันในภาษาวัตถุรู้สึกว่ามีตัวตนปรากฏชัด ภาษาชาวบ้านนั้นก็เล็งถึงแต่ทางวัตถุ. ฉะนั้น ถ้าถามว่าความว่างคืออะไร? ภาษาชาวบ้านก็ตอบว่าคือ “ความไม่มีอะไร”.

ความไม่มีอะไรเลยนี้ เป็นความว่างภาษาชาวบ้าน; แต่ถ้าความว่างในภาษาธรรมนี่มันเป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะว่าภาษาธรรมไม่ได้เล็งถึงวัตถุ เล็งถึงตัวตนธรรม ที่เห็นยากที่ชาวบ้านมองไม่เห็น. ฉะนั้นคำว่าความว่างในภาษาธรรม ก็คือว่างจากความรู้สึกที่เป็นตัวกู-ของกู; อะไรทุกอย่างก็ยังมีไปตามเดิม ตัวจิตก็มีตัวความคิดนึกความรู้สึกของจิตก็มี มีทุกอย่างอยู่ตามธรรมชาติ ชาติไปอย่างเดียวแต่ความรู้สึกชนิดที่เป็นตัวกู-ของกูเท่านั้น หรือสิ่งที่เรียกว่า “อุปาทาน” ในภาษาบาลีนั่นเอง. ฉะนั้น ให้เข้าใจเสียว่า เมื่อเราพูดคำว่าความว่าง ในเรื่องธรรมะในเรื่องศาสนา คือเรื่องที่กำลังพูดกันอยู่นี้ ความว่างนั้น หมายถึง “ความว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู”.

ทีนี้ ก็ถามต่อไปว่า ความว่างชนิดนี้น้อยอยู่ที่ไหน? หาพบที่ไหน? คำตอบก็ต้องตอบว่า เปรียบเทียบดูกับความว่างทางวัตถุ เมื่อความว่างทางวัตถุหาพบที่ไหน? ความไม่มีอะไรหาพบที่ไหน? จะพูดว่า หาพบที่สิ่งต่าง ๆ นี้ มันก็ถูกเหมือนกันแต่ว่าฟังยาก. เมื่อสิ่งต่าง ๆ มีอยู่ ความว่างจากสิ่งต่าง ๆ มันก็ไม่ปรากฏ; ในเมื่อสิ่งต่าง ๆ ไม่มีอยู่ นี่จึงปรากฏแต่ความว่างซึ่งคนก็มองไม่เห็น นอกจากจะสมมติเอาว่า เป็นความว่างหรือความไม่มีอะไร แล้ว ก็ยากที่ว่า คนธรรมดาสามัญจะมองเห็นความว่าง แม้แต่ว่างทางวัตถุนี้.

ในเมื่อลืมหันไปทางไหน มันก็เห็นมีอะไรเต็มไปหมด มัน

ไม่ว่าง ถึงหลับตาก็ยังเห็นอะไรมืดๆ อยู่ นั่นเอง จะเป็นความว่างได้อย่างไร มันก็ไม่ใช่ความว่าง; เพราะฉะนั้น จะเห็นความว่างได้แม้ในทางวัตถุนี้ ต้องใช้คำนึงคำนวน ไปก่อน; เช่นคำนึงว่าถ้าเอาสิ่งเหล่านี้ออกไปเสียให้หมด เอาโลกทั้งโลกออกไปเสียให้หมด อะไรจะเหลืออยู่? ก็เป็นความว่างในการคำนึงคำนวน แม้แต่ความว่างชนิดที่เป็นเรื่องทางวัตถุก็ต้องอาศัยการคำนึงคำนวนอย่างนี้ จึงจะมองเห็นความว่าง แล้วก็มองเห็นได้จริง ๆ.

บางคนจะพูดอดตีว่ามองไปที่ที่ว่าง แล้วก็เห็นความว่างอย่างนี้ก็พูดอย่างสะเพร่า เพราะตาก็ยังเห็นอะไรอยู่นั่นเอง, แล้วจิตมันก็ยังบอกว่า ที่ว่าง ๆ นั้นมันก็มีอากาศ มีแก๊ส มีสิ่งต่าง ๆ ที่เรามองไม่เห็นด้วยตา ก็ยังมีอยู่ ยิ่งเรียนรัฐวิทยาศาสตร์ทางฟิสิกส์มากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งจะมองเห็น.

การเห็นความว่างจะต้องใช้การคำนึงคำนวนว่า ถ้าตัดสิ่งเหล่านี้ออกไปจึงจะมีความว่าง แล้วก็เคยตัดออกไปได้ ก็ต้องคำนวน; เช่นว่าก้อนหินก้อนนี้วางอยู่ที่ตรงนี้ ความไม่มีก้อนหินก้อนนี้ก็จะไม่มี ต่อเมื่อเอาก้อนหินก้อนนี้ออกไป. นี่เราคำนึงคำนวนดูได้ โดยที่ไม่ต้องเอาก้อนหินก้อนนี้ออกไป. มองดูโดยจะสมมุติว่ามันไม่มีก้อนหินก้อนนี้ ตรงนี้ก็ว่างจากก้อนหินก้อนนี้ เหล่านี้เป็นต้น.

นี่ขอให้เข้าใจว่า แม้แต่ความว่างทางวัตถุ ก็ต้องอาศัยสติปัญญาคำนึงคำนวนทอดสายตามองไปก็ไม่เห็น, ต้องทอดสายตาของปัญญาจักรออกไปเท่านั้น จึงจะเห็น. เรื่องทางวัตถุยังเป็นมากถึงขนาดนี้ เรื่องทางนามธรรม ทางจิตใจ ทางภาษาธรรม ก็ยังต้องอาศัยการคำนึงคำนวนของสติปัญญาที่ยิ่งไปกว่านี้อีก; ดังนั้นจึงต้องบอกกันในลักษณะที่ใช้การคำนึงคำนวน.

ที่ถามว่า ความว่างที่เราต้องการรู้อยู่ที่ไหน? จะหาพบได้ที่ไหน? คำตอบก็มีว่า จะหาพบได้ในจิตที่กำลังปราศจากอุปาทานว่าตัวกู. ขณะใดจิตปราศจากอุปาทานว่าตัวกู เมื่อนั้นก็ให้ดูที่จิตนั้น ก็จะพบความว่างที่เราต้องการ.

คำว่า “จิตปราศจากอุปาทาน” ในที่นี้จะให้ความหมายไว้อย่างกว้างๆ ว่าจิตปราศจากอุปาทานโดยสิ้นเชิง หรือตลอดกาลก็ได้, หรือว่าจิตยังว่างจากอุปาทานเพราะอุปาทานยังไม่เกิด. แม้ในชีวิตประจำวันตามธรรมดาของคนเรา ก็มิใช่ว่าอุปาทานจะเกิดอยู่เสมอไป มันเกิดต่อเมื่อมีเรื่องให้เกิด.

ขณะใดไม่มีเรื่องให้เกิด จิตปราศจากอุปาทานว่าตัวกูแล้ว ขณะนั้นสิ่งที่เรียกว่าความว่างจากตัวกูนั้น ก็พอจะมองเห็นว่ามีอยู่ในจิตนั้น. ถ้ามีปัญญาบ้างแล้วก็สามารถจะมองได้; ฉะนั้นจึงตอบว่า ความว่างนี้จะมองเห็นได้ ในจิตที่กำลังว่างจากอุปาทานว่า ตัวกูนั่นเอง.

จิตที่ว่างจาก “ตัวกู” เรียกว่า “จิตว่าง”

จิตที่กำลังว่างจากอุปาทาน ว่าตัวกู เป็นต้นนี้ จะเรียกว่าจิตอะไร? ก็ต้องเรียกว่าจิตว่าง จิตชนิดนั้นเราเรียกว่าจิตว่างในกรณีนี้ คือในกรณีของธรรมะเรื่องสุญญตานี้.

ถ้ามีใครถามว่า จิตว่างนั้น ว่างจากอะไร ทุกอย่างไปหมดดังนั้นหรือ? ก็ต้องตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น. ถ้าอย่างนั้นมันเป็นเรื่องความว่างทางวัตถุ ความว่างทางวัตถุคือไม่มีอะไรเลย ส่วนความว่างหรือสุญญตาในทางธรรมนี้ ก็ว่างเฉพาะอุปาทานว่าตัวกูเท่านั้น

ถ้าอย่างนั้นมันมีอะไรเหลืออยู่เล่า หรือมันไม่ว่างจากอะไร

เล่า? ก็ไม่ว่างจากสิ่งที่เหลืออยู่ สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือตัวจิตเอง คือความรู้สึกลึกคิดนึกของจิต ซึ่งในที่นี้ได้แก่สติปัญญาที่จริงแท้ที่บริสุทธิ์. ที่นั่นเหลืออยู่แต่จิตที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริงแต่ว่าเต็มอัดอยู่ด้วยสติปัญญาความรู้ว่าอะไรเป็นอะไร, สำหรับจะรู้ว่าจะไรเป็นอะไร.

ที่นั่นก็จะถามว่า ทำไมไปเรียกว่าจิตว่าง ถ้ายังเต็มอัดอยู่ด้วยสติปัญญา? นี่ก็ต้องตอบว่าพูดกันไม่รู้เรื่อง, พูดกันไม่รู้เรื่องแล้ว; ก็ได้บอกมาแล้วว่า ความว่างในเรื่องธรรมะนี้หมายแต่ ว่างจากตัวกูที่เป็นอุปาทาน เท่านั้น; ถึงจะเต็มอยู่ด้วยอะไร ถ้าว่างจากอุปาทานว่าตัวกู แล้วก็บัญญัติเรียกว่าจิตว่าง. ฉะนั้นจิตว่างจึงมีอะไรทุกอย่าง นอกจากสิ่งที่เรียกว่าตัวกูเท่านั้น, แล้วสิ่งที่เต็มอยู่ในจิตนั้น ในเวลานั้นที่สำคัญที่สุดก็คือ สติปัญญานั้นเอง; แม้ว่าจะเป็นสติปัญญาตามธรรมชาติเดิมของจิตไม่ใช่สติปัญญาพอกพูนใหม่อบรมใหม่ มันก็เป็นสติปัญญาอย่างเดียวกัน เป็นสติปัญญาที่จะให้รู้อะไรได้ว่าเป็นอะไร คือรู้ว่าคุณไม่มีทุกข์ นี่สำคัญที่สุด.

ขอให้อธิวว่า ถ้า “ว่างจากอุปาทานว่าตัวกู” แล้ว มันจะเต็มอยู่ด้วยอะไรก็ตามก็เรียกว่าจิตว่าง. ถ้าเข้าใจความข้อนี้ไม่ได้ ก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจเรื่องราวต่อไปอีกได้แล้วก็จะเข้าใจไปเสียว่า นี่พูดเล่นตลกกลับไปกลับมาไม่จริงที่ว่าง แต่ว่าเต็มอัดอยู่ด้วยสติปัญญานี้. เรื่องนั้นมันเป็นเรื่องบาปกรรมของคนนั้นเอง ที่เขาทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ผ่านไม่ได้; สำหรับทางธรรมะหรือทางภาษาธรรมนี้ ถ้าวางจากตัวกู- ของกูแล้วก็เรียกว่าว่าง ถึงมันจะเต็มอยู่ด้วยอะไรก็ตาม.

สิ่งที่เรียกว่า “ตัวกู” เป็นตัวเรื่องที่ทำให้เกิดทุกข์

ทีนี้เราก็จะถามว่า ถ้าอย่างนั้นถือเอาความรู้สึกว่ามีตัวกูนี้; ความรู้สึกที่ว่าตัวกูนี้เป็นเรื่องสำคัญ ของความไม่มีหรือความมี ในกรณีนี้ใช่ไหม? ข้อนี้ถูกต้องอย่างยิ่งถ้าจะพูดว่ามีหรือไม่มี, ว่างหรือไม่ว่างก็ตาม สิ่งสำคัญของเรื่องนั้นก็คือตัวกู ถ้ามีตัวกูก็คือมี ถ้าไม่มีตัวกูก็คือไม่มี มีตัวกูก็คือไม่ว่าง ไม่มีตัวกูก็คือว่าง นี่ขอบเขตมันจำกัดในทางภาษาศาสตร์ ซึ่งมีอยู่อย่างนี้.

ถ้าใครมาถามว่า ทำไมเป็นเช่นนั้นเล่า? ก็ตอบกำปั้นทุบดิน ว่า เพราะสิ่งที่เรียกว่าตัวกูนั้นแหละคือตัวเรื่อง อื่น ๆ ไม่ใช่ตัวเรื่อง, ตัวเรื่องมันอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่าตัวกู; ตัวกูนั้นแหละคือตัวเรื่อง หรือตัวที่ทำให้เกิดเรื่อง, หรือตัวปัญหาของเรื่อง, หรือตัวที่ทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากทุกประการ ที่เรียกว่าความทุกข์. ตัวการสำคัญตัวร้ายตัวนี้มันอยู่ที่ตัวกู; ฉะนั้นจึงเอาตัวกูนี้เป็นหลักที่จะพูด สำหรับการพูดว่ามีหรือไม่มี ว่างหรือไม่ว่างในกรณีนี้.

ตัวกู หมายถึง อุปาทานที่กำลังรู้สึก อย่างเข้มข้นอยู่ในจิต ถึงไม่ร้องตะโกนว่าตัวกู ๆ แต่มันชื่อว่า “ตัวกู” เพราะมันเป็นความรู้สึก ชนิดที่รู้สึกว่ามีตัวกูนี้คือ “ตัวเรื่อง”. นี่คือตัวทำให้เกิดเรื่อง, นี่คือตัวปัญหาของเรื่อง ตัวความยุ่งยากลำบากทุกอย่าง; เพราะเป็นตัวที่ทำให้จิตสงบอยู่ไม่ได้ ทำจิตให้เต็มอยู่ด้วยความทุกข์ทรมาน ไม่มีการพักผ่อนเลย.

นี่หลักตามองดูให้เห็นภาพนี้ ว่ามันวนวายอย่างยิ่ง บั่นป่วนอย่างยิ่ง เราเวียนแฉลวนอย่างยิ่ง ไม่ให้ความพักผ่อนแก่จิตหรือแก่ร่างกายนี้; เราเรียกว่าวุ่น เรียกว่าไม่ว่าง เพราะสิ่งที่เรียกว่าตัวกูนั้น. ต่อเมื่อปราศจากสิ่งที่เรียกว่าตัวกูนั้น จึงจะเรียกว่าความ

ว่าง มียอยู่แล้วในจิตนั้น, จิตนั้นเป็นจิตว่าง.

นี่ขอให้กำหนดไว้ให้ดีๆ เรา กำลังพูดกันในแง่ของจิตวิทยา เพื่อรู้ความหมายของคำๆ นี้ก่อน.

เหตุผลในการที่เรียกว่า “จิตว่าง”

ถ้ามีคนถามว่า ทำไมไม่เรียกว่าจิตว่าง ให้ยุ่งยากลำบาก แก่คนธรรมดา ยากที่จะเข้าใจ จะเรียกอย่างอื่นว่า “จิตบริสุทธิ์” หรือ “จิตสว่าง” ใช้คำอย่างนั้นไม่ดีกว่าหรือ? นี่ขอให้ฟังให้ดีๆ เรา กำลังพูดกันในเรื่องของจิตวิทยา พูดให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์; ก็ตอบว่า จำเป็นที่สุดที่ต้องเรียกว่า “จิตว่าง” หรือใช้คำว่า “จิตว่าง” ในกรณีอย่างนี้ เพราะว่าประกอบอยู่ด้วยความว่างหรือสุญญตา จึงต้องเรียกอย่างนั้น จึงจะถูกต้องและเต็มตามความหมาย, จึงจะเป็นการพูดที่ถูกต้อง คำพูดที่ถูกต้อง หรืออะไรที่ถูกต้องและเต็มตามความหมาย มากกว่าที่จะใช้คำอย่างอื่น.

ถ้าใช้คำว่า จิตสว่าง หรือจิตบริสุทธิ์ หรือจิตอะไรทำนองนี้ มันไม่ตรงจุดของเรื่อง, ไม่เต็มตามความหมายของเรื่อง ที่เรียกว่า ความว่าง หรือสุญญตา; เพราะเราจะไม่ทิ้งคำสำคัญ ของพระพุทธเจ้า ที่ตรัสว่า สุญญตาคือความว่าง ถ้าจิตใดมีความว่าง จิตนั้นต้องเรียกว่าจิตสุญญตา หรือสุญญจิตตะ คือจิตว่าง.

อย่าได้เข้าใจไปว่า เป็นเรื่องยากลำบากแก่การเข้าใจ. ถ้าหากได้ ทำความเข้าใจ ข้อนี้กัน ให้ถูกต้อง เสียแต่ต้นมือจริงๆ แล้ว จะไม่มีความยากลำบาก เกี่ยวกับการที่จะเข้าใจ คำว่า “จิตว่าง”, แล้วก็จะเห็นได้ด้วยตนเองว่า เป็นความถูกต้อง หรือว่ายุติธรรม หรือว่าอะไรหมด ในการที่จะเรียกว่า “จิตว่าง”

ซึ่งเติมตามความหมายของคำ ๆ นี้ คือคำว่า “จิตที่ประกอบอยู่ด้วยสัญญาเราเรียกว่าจิตว่าง”. ถ้าไปเรียกว่าจิตสว่าง ความหมายมันแคบไปแง่ใดแง่หนึ่ง, ถ้าจะเรียกว่า จิตบริสุทธิ์ ความหมายมันก็แคบไปตามความหมายของคำว่า บริสุทธิ์ แ่งใดแง่หนึ่ง.

ใช้คำว่า “ว่าง”

เพื่อเล็งถึงความหมายกว้างไม่มีขอบเขต

เดี๋ยวนี้ต้องการจะพูดว่า “ว่าง” อันเป็นความหมายที่กว้าง ไม่มีขอบเขตไม่มีประมาณ. ทุกคนลองคิดดูว่า อะไรจะมีขนาดใหญ่เท่าความว่าง? ดูจะไม่มี. สิ่งทั้งหลายล้วนมีขนาด มีขอบเขตของขนาด พอจะกำหนดลงไปได้เท่านั้นเท่านั้น; ความว่างอย่างเดียวนั้น ที่มีขนาดอันไม่มีขอบเขต จนใครวัดไม่ได้ คำนวณไม่ได้ : เป็นอมิตะ คือ ใคร ๆ คำนวณไม่ได้; เช่น *อมิตาภะ* - แสงสว่างคำนวณไม่ได้, *อมิตายุ* - อายุคำนวณไม่ได้; นั่นแหละคือลักษณะของความว่าง.

สิ่งที่จะมีแสงสว่างคำนวณไม่ได้ คือ “ความว่าง” นั่นเอง, มีอายุคำนวณไม่ได้ ก็คือความว่างนั่นเอง; เขาเอาไปเป็นชื่อเรียกพระพุทธเจ้าองค์นั้นองค์นี้ ก็ตามใจเขา แต่ตัวแท้ของสิ่งที่คำนวณไม่ได้ โดยขนาดหรือโดยอะไรก็ตาม นี่มันคือความว่าง. ฉะนั้น ถ้าเราจะไปเรียกในแง่ใดแง่หนึ่งว่าบริสุทธิ์ ว่าสว่าง ว่าอะไรอย่างนี้ มันก็ถูกจำกัดเขต; ถ้าเรา ต้องการความไม่ถูกจำกัดเขต หรือ คำนวณไม่ได้นี้ เราต้องใช้คำว่า “ความว่าง” ดีกว่า.

ขอให้ทุกคนตั้งอกตั้งใจกำหนดให้ดี ๆ ให้เข้าใจคำว่า “ความว่าง” นี้ถูกต้องไปเสียตั้งแต่ต้นมือ. อย่าฟังลวก ๆ แล้วชิงเข้าใจ

หรือ เตาความหมายเอาเสียเองโดยถือเอาผิด ไม่ฟังให้ถูก ซึ่งเป็นกันอยู่มากในเวลานี้; โดยเฉพาะเด็ก ๆ พอได้ยินว่าว่าวความคิดก็เล่นปราดเดียวไปตลอดเลยตามที่ตัวรู้ คือไม่มีอะไร ไม่คิดอะไร ไม่รู้สึกอะไร อย่างนี้ก็ต้องทำผิดใหญ่หลวง ไปเสียแล้วตั้งแต่ต้นมือ, มันก็ต้องเกิดความยากลำบากอย่างยิ่งอย่างที่สุดขึ้นมา ในการที่จะเข้าใจเรื่องนี้ หรือที่จะเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้.

ขอกำชับอีกครั้งหนึ่งว่า อย่าฟังลวก ๆ แล้วจึงเข้าใจเอาเอง. เตาความหมายเอาเองล่องหนไปเสียเลย โดยไม่ฟังให้ตลอดเรื่อง ซึ่งเป็นกันอยู่โดยมากในเวลานี้.

ตามที่ได้สังเกตมาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ ได้มองเห็นความจริงข้อนี้ : ถ้าได้พูดว่า สุธมฺมชฺชา หรือ จิตว่าง ความคิดของผู้ฟังก็เล่นไปยังความไม่มีอะไรเลย หรือความที่จิตไม่คิดนึก ไม่รู้สึกอะไรเลย ทำให้ตัวแข็งเป็นท่อนไม้ไปอย่างนี้; นั่นเขารู้เท่านั้น, แล้วเอามาวัดสุธมฺมชฺชาอันใหญ่หลวงลึกซึ้งของพระพุทธเจ้า. เขาโง่เอง ก็เข้าใจไม่ได้; ขึ้นเอาไปเข้าใจก็เข้าใจผิด, ขึ้นเอาไปใช้มันก็เกิดโทษ. เมื่อเข้าใจผิดแล้วก็เอาหลักเกณฑ์ที่ผิดนี้ไปใช้สำหรับจะไปปฏิบัติ เพื่อเอาอานิสงส์ของความว่างของจิตว่าง มันก็เลยกลายเป็นโทษเป็นอันตราย; แทนที่จะได้อานิสงส์ ยิ่งกลับได้สิ่งที่ตรงกันข้าม.

นี้มองดูให้ดี ก็จะเห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความว่างนี้ จะเรียกอย่างอื่นไม่ได้ต้องเรียกว่าความว่าง อยู่แน่แหละ; จิตที่ว่างชนิดนี้ก็เรียกอย่างอื่นไม่ได้ ต้องเรียกว่าจิตว่าง. เมื่อใดจิตมีความว่างชนิดนี้ จิตนั้นก็เป็จิตว่างชนิดนี้ คือ จิตว่างตามหลักของพระพุทธศาสนา. จิตที่ประกอบอยู่ด้วยความว่าง ตามหลักของ

พระพุทธศาสนานี้เท่านั้น จึงจะใช้เป็นประโยชน์ได้ คือเอาไปใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือ สำหรับทำการงานให้ไม่มีทุกข์ ไม่มีโทษนี้ก็ได้, หรือว่ามีความเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้ มันก็เป็นความสุขอยู่ในตัวมันเอง แม้ในขณะที่ทำงาน แม้ในขณะที่พักผ่อน.

ขอให้ฟังดูให้ดีให้รู้จักแยกคำว่า : ในขณะทำงานก็ดี, ในขณะที่ไม่ทำงานคือพักผ่อนก็ดี, จิตว่างนี้มีประโยชน์ถึงที่สุด.

เมื่อทำงานก็ทำให้งานสนุก ง่ายสะดวกตาย แล้วก็ได้ผลดี รู้สึกเป็นสุขในการทำงาน ไม่ต้องไปเที่ยวแสวงหาความสุขทางเนื้อหนังอย่างอื่น มาหลอกตัวเอง มาทำให้ตัวเองไม่ไป.

เมื่อไม่ทำงาน เมื่อมีการพักผ่อน ก็พักผ่อนอยู่ด้วยจิตว่าง หรือจิตที่ประกอบอยู่ด้วยความว่าง มันก็เป็นความพักผ่อนที่แท้จริง; ไม่เหมือนพวกคนโง่ ที่ไปพักผ่อนที่โรงแรม ไปพักผ่อนที่ไนท์คลับ ที่บาร์ ที่อะไร อย่างที่เขาพูดกัน ซึ่งไม่เป็นความพักผ่อน แต่ไปอัดอยู่ด้วยความบ้าอะไรชนิดหนึ่ง ที่หลอกตัวเอง แล้วเข้าใจว่าเป็นความพักผ่อน. นี่คือปัญญาคนที่หนาไปด้วยความโง่ หรือความอะไรก็ตามใจ ไม่มีทางที่จะเข้าใจ คำว่าความว่างของพระพุทธเจ้าได้ ไม่อาจจะเข้าใจคำว่าจิตว่าง ที่จะทำให้เกิดความสุข ทั้งในการทำงานและการพักผ่อนได้.

คุณค่าของการใช้คำก็เป็นเรื่องสำคัญ

ขอให้ระวังให้ดี ๆ อย่าให้เกิดเล่นตลกกันแม้ในทางถ้อยคำ หรือความคิดความเข้าใจอันเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุด. เรื่องสัญญาตาเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด; ซึ่งเราได้พูดมาแล้วในครั้งก่อน ๆ ว่าสัญญาตาเป็นเนื้อเดิมแท้ของพุทธศาสนา เป็นประโยชน์แก่อะลุอย่างยิ่งแม้แก่ฆราวาส. ถ้าเรื่องนี้ยังอยู่ เชื่อว่า

พุทธศาสนาเดิมแท้ยังอยู่ นี่คุณค่าของมันเป็นอย่างนี้.

คุณค่าในทางที่จะเป็นประโยชน์โดยตรง ก็เช่นว่า “ถ้าเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง คือ ด้วยจิตว่างอย่างนี้ ความตายจะไม่มี”, คาถาโฆรชาธณีสื่อเสียงก็มีอยู่อย่างนี้. พระพุทธเจ้าท่านทรงกำชับว่า “จงมองเห็นโลก โดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อเถิด; เห็นโลกอยู่อย่างนี้ ความตายจะไม่มี จะก้าวข้ามพ้นความตายไปเสียได้”.

นี่ถือว่าความตายนี้เป็นเรื่องปัญหาใหญ่ เป็นความทุกข์ที่ลัทธิเชษฐิกันอยู่ ทุกอย่างมันไปรวมอยู่ที่กลัวตาย กลัวจะไม่ได้อยู่; นี่เกิดเป็นปัญหา เป็นพญามัจจุราชขึ้นมา คุณค่าลัทธิทั้งหลายทั้งปวงอยู่ตลอดเวลา. นี่เราจะมีปัญญาอย่างไร ที่จะข้ามมัจจุราชนี้ไปเสียได้? หรือพูดกลับอีกทีหนึ่ง ก็ว่าที่จะทำให้มัจจุราชนี้มองไม่เห็นเรา; คาถาคักคัลลิตีของพระพุทธเจ้าที่ว่า ทำ “เรา” ให้ว่างไปเสีย แล้วมัจจุราชจะมองเห็นเราได้อย่างไร. นี่คือข้ามมัจจุราชไปเสียได้ ด้วยอำนาจของความรู้เรื่องสุญญตา; ให้มีจิตที่ประกอบอยู่ด้วยสุญญตาอยู่ทุกเมื่อ, จงเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อหมายความว่าอย่างนี้.

สรุปกันสั้น ๆ ก็ว่า เรื่องสุญญตานี้เป็นประโยชน์ ตั้งแต่ต่ำที่สุด เล็กที่สุดจนถึงสูงสุด ใหญ่หลวงที่สุด และใช้ได้แม้แต่ฆราวาส ไม่ต้องพูดถึงบรรพชิต และจำเป็นแม้แต่ฆราวาส ไม่ต้องพูดถึงบรรพชิต. นี่มีค่ามากอย่างนี้ แล้วเราก็นึกใจไม่มากพอ สนใจกันอย่างลวก ๆ, ฟังก็ฟังกันอย่างครึ่งหู แล้วมันก็ไม่แจ่มแจ้งแทงตลอดอะไร, ไม่ฟังทั้งสองหู ฟังครึ่งหูแล้วก็ไปอุดตันอยู่ที่นั่น. ความอวดรู้ของตัวเองก็ชิงเอาหน้า ซิงออกมาจับต่อไปเลย ว่าความว่างคือไม่มีอะไร ไม่ต้องการอะไร ไม่หวัง

อะไร ไม่อะไรอย่างนี้.

การพูดไปว่า ว่าง ไม่มีอะไร ทำนองนั้นดังกล่าวนี เป็นคำพูดที่ผิด ทั้งนั้นเว้นไว้แต่จะแยกคำพูดเป็นภาษาคน ภาษาธรรม : “ไม่หวังอะไรไม่ต้องการอะไรอย่างภาษาคน; แต่ว่าอาจจะหวังอะไร ต้องการอะไร ทำอะไรได้รับผลอะไรอยู่ได้ตลอดเวลา โดยภาษาธรรม”. ถ้าต้องการอะไร ก็ต้องการด้วยจิตว่าง, ถ้าทำอะไรก็ทำด้วยจิตว่าง, จะเสวยผลอะไรของอะไรอยู่ ก็เสวยด้วยจิตว่าง; นี่มันมีได้อย่างนี้.

ที่เข้าใจกันนั้น ไปเข้าใจผิดเสียว่าไม่ทำอะไร ไม่มีอะไร ไม่ต้องการอะไร ไม่เสวยผลอะไร แล้วตัวเองก็บ้า; เพราะตัวเองก็อยากจะได้อะไรอยู่ แล้วก็ปฏิบัติชนิดที่ไม่ต้องการอะไร ไม่มีอะไร มันก็บ้าทันที. นี่ความเป็นอันตรายของความรู้ที่ผิด ความเข้าใจที่ผิด มันก็มีอยู่อย่างนี้.

ขอให้เข้าใจเสียให้ถูกต้องในเรื่องของสัจจญาณ จึงจะมีตัวแท้ของศาสนายูกับเนื้อกับตัว แล้วก็เครื่องรางคัมภีร์อง ไม่ให้มีอะไรมาทำให้เกิดความทุกข์ได้. เมื่อเอาพระเขนไไว้ที่คอ ทำไมไม่รู้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของความว่าง. เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ที่มีจิตว่าง ที่มีการเป็นอยู่ด้วยความว่าง.

อย่าลืมว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ตถาคตใช้เวลาส่วนมาก ล่องไป ด้วยสัจจญาณวิหาร” ซึ่งผมก็ได้เคยเอ่ยชื่อให้ฟัง แล้วได้สัญญาไว้ว่าจะพูดกันโดยละเอียดต่างหากสักครั้งหนึ่ง ถึงคำว่าสัจจญาณวิหาร ที่พระพุทธเจ้าท่านว่า ท่านใช้เวลาในชีวิตล่องไปด้วยสัจจญาณวิหารเป็นส่วนมาก; เวลานั้นเป็นเวลาว่างของพระพุทธเจ้า แล้วก็ทำให้เกิดอะไรทุกอย่าง เป็นการผ่านไปด้วยความสุขสูงสุด อะไร ๆ ก็สูงสุดทั้งนั้นแล้วท่านก็ทำอะไรอยู่ได้

เป็นประโยชน์แก่โลกแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงได้ ทั้งที่อยู่ด้วย
สัญญาตาวิหาร.

เรื่องสัญญานี้เป็นเรื่องสิ่งซึ่งที่สุด ของจิตวิทยาในพระ-
พุทธศาสนา เรื่องนี้เราต้องฟังไป เข้าใจไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึง
เวลาที่ปฏิบัติ.

จิตต้องว่างจากความรู้สึกเป็นตัวกู เมื่อมีสิ่งเกี่ยวข้องกับอายตนะ

ปัญหาต่อไปอาจจะมีความว่า เมื่อใดจิตจึงจะว่างจากความรู้สึก
ที่เป็นตัวกู อย่างที่กล่าวแล้วนั้น? ก็ตอบอย่างกำปั้นทุบดินอย่าง
เดิมอีกว่า เมื่อเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา ที่เกี่ยวข้องอยู่
กับเรานั้นเป็นของว่าง หรือเห็นทั้งโลกเป็นของว่างเสียเลย อย่าง
พระพุทธเจ้าว่าจะดีกว่า; เมื่อทุกสิ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับเราหรือ
ทั้งโลก ฟังเห็นว่าเป็นของว่างจากตัวตน.

ตรงนี้ก็อาจจะพูดซ้ำ หรือทวนให้ระลึกนึกถึงคำว่า “โลก”.
คำว่า “โลก” ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา : ทางตา
ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ของเรา; อะไรมี
ปริมาณเท่าไรที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา โดยสัมผัสถูกต้องทาง
ทั้ง ๖ นี้แล้ว เราเรียกว่าโลก, นอกจากนั้นก็ไม่มี ความหมาย
หรือไม่ต้องมีความจำเป็นอะไร ที่ต้องไปรู้ไปชู้กับมัน.

เรื่องทั้งโลก ก็มีเพียงแค่ว่า สิ่งที่มีมนุษย์จะรู้สึกได้ รู้จักได้
ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ฉะนั้น สิ่งที่จะเรียกว่า
โลกทั้งหมดทั้งสิ้น คืออารมณ์ ที่จะรู้สึกได้ด้วย ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ; นั่นคือทั้งโลก, แล้วมันเข้ามากระทำกับเรา เข้ามา
เกี่ยวข้องกับเราคราวละอย่าง : เดี่ยวทางตา เดี่ยวทางหู เดี่ยว

ทางจมูก เตี้ยวทางลิ้น เตี้ยวทางผิวหนัง เตี้ยวทางจิตใจเอง. อารมณ์จะเข้ามาพร้อมกันทุกทางไม่ได้ จะเข้ามาพร้อมกันทุกอย่างไม่ได้; โลกมันก็อยู่ที่โลกนั้นแหละ แต่แล้วมันเข้ามาเกี่ยวข้องกับจิตใจของคนเราเนี่ย ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ฯลฯ เป็นคราวๆ แล้วก็คราวละอย่าง นี่คือโลก. ที่พูดว่าสิ่งที่มาเกี่ยวข้องกับเรา คือโลก มาเกี่ยวข้องกับเรา เวลาใด เมื่อไร เท่าไร เราก็ต้องดูมันและ ต้อนรับมัน ด้วยความรู้ของจิตว่าง ว่ามันเป็นของว่าง ไม่มีตัวตน ไม่มีสาระเป็นตัวตน มันเป็นตามธรรมชาติของมัน อย่างนั้น, ส่วนที่มันมากระทบจิตใจของเราก็เป็นอย่างนี้, ส่วนที่มันยังไม่มากระทบจิตใจของเรานั้นก็เป็นอย่างนี้, แล้วก็ทั้งโลกเลยมันเป็นอย่างนั้น, ที่เรียกว่าโลกว่าง.

จะพูดว่าโลกว่าง คือ อารมณ์ภายนอก ที่จะมากระทบกับเราทั้งหมดทั้งสิ้นเป็นของว่าง อย่างนี้ได้; แต่ที่ฉลาดละเอียดลึกซึ้งไปกว่านั้น มันก็ยังมีอยู่อีกความหมายหนึ่ง คือความหมายที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “โลกนี่คือทุกข์, ทุกข์นี่คือโลก”; ฉะนั้นโลกก็คือความทุกข์นั้นแหละ. โลกนั้นก็ เป็นของว่าง เพราะความทุกข์นั้นเป็นของว่าง ถ้ามองเห็นความทุกข์เป็นของว่าง นี่แหละ เป็นสิ่งที่วิเศษสุด ลัดสั้นที่สุด ทำให้หมดปัญหาเรื่องความทุกข์ไป.

มีใครคนหนึ่ง เรียกการเห็นทุกข์เป็นของว่างอันนี้ว่า กิเลโลพิคัล ยูโด - กิเลสเป็นที่ตั้งแห่งยูโด, เป็นยูโดทาง philosophy ทางปรัชญา; หมายความว่าสามารถใช้วิธีการง่ายๆ ง่ายๆ ครั้งเดียว นิดเดียว ทำให้ความทุกข์นั้นสลายไปหมด ก็คือเรื่องความว่าง; ไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นเพราะทำให้ความทุกข์ว่างไป อย่างนี้ก็ไม่มีความทุกข์. คนโง่เห็นความทุกข์เป็นทุกข์

คนฉลาดเห็นความทุกข์เป็นความว่าง.

จิตว่างเป็นดุจเครื่องรางคุ้มกันภัย

เมื่อมีปัญหอะไร ถ้าเราต้องเอาความทุกข์มาเป็นตัวความทุกข์ : ความทุกข์ของกู, ตัวกูออกมาจับความทุกข์นั้น มันก็เกิดเรื่องมหาคาลขึ้นมา. ถ้ามีจิตที่ว่าง ที่ไม่มีตัวกูอยู่ในนั้น ความทุกข์เข้ามาเท่าไรมัน ก็สลายตัวไปเป็นความว่าง เหมือนคลื่นกระทบฝั่งอย่างนั้น; นี่จึงเป็นของประเสริฐวิเศษ ที่เป็นเครื่องรางเป็นเกราะคุ้มภัย เป็นอะไรทุกอย่างที่มนุษย์ควรจะต้องการ.

เอาตัวความว่างให้มามีอยู่กับจิต เป็น จิตว่าง นี่จะรู้ได้สารพัดอย่าง รู้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความอะไรต่าง ๆ ได้; แม้ที่เราจะเคยพูดกันว่าเสื่อมมากก็ไม่เห็นจำเป็นจะต้องกลัวเสีย, จะสู้เสียก็ไม่ต้องกลัว, จะวิ่งหนีขึ้นต้นไม้ก็ไม่ต้องกลัว, กระทั่งเสียกตตาย กินเข้าไปหมด ก็ไม่ต้องกลัว. นี่เรียกว่าสู้เสียด้วยจิตว่าง.

คุณจะเลือกเอาอย่างไร? จะเลือกเอาข้างกลัวแม่แต่เห็นรูปเสียอย่างนั้นหรือ? มันก็บ้าเต็มที. จะเห็นรูปเสีย, หรือเห็นตัวเสียจริง ๆ หรือว่าจะต้องสู้กับเสีย, หรือว่าจะต้องวิ่งหนีขึ้นต้นไม้, หรือว่าเสียมันจะกัดเอาแล้ว แล้วกินเข้าไปนี่, ก็ไม่เห็นจะต้องกลัว. นี่คือความคุ้มกันที่จะได้รับจากสุญญตา คือไม่ให้มีความทุกข์ทำอะไรได้แม่แต่ความตาย; อยู่เหนือความตาย ความตายหาตัวเราไม่พบ.

เราจะต้องมีสิ่งที่เรียกว่าสุญญตานี้อยู่กับจิต เพื่อจะทำโลกให้สลายไป เป็นของว่างทั้งโลกเลย: รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส รัสมารมณฺ์ ชนิดไหนก็ตามในโลกนี้ส่วนไหนก็ตามในโลกนี้

ไม่เป็นอันตราย ไม่เป็นภัย ไม่เป็นปัญหาให้แก่เรา; เพราะเรามีเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ คือจิตว่าง, หรือจะมองลึกเข้าไปอีกที ก็คือความว่างที่มีอยู่ในจิต มันเป็นอันเดียวกัน แยกกันไม่ออก. จิตว่างมีอยู่ที่ไหน จิตนั้นก็แสนจะประเสริฐวิเศษ ไม่มีความตาย ไม่มีความทุกข์ อยู่เหนือมัจจุราช, พักผ่อนก็เป็นสุข ทำงานก็เป็นสุข เรียนหนังสือก็เป็นสุข.

ทุกอย่างที่มนุษย์จะต้องทำ ในฐานะเป็นหน้าที่ เมื่อทำด้วยจิตว่างแล้ว ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์ : ทำผิดก็สนุก ทำถูกก็สนุก ได้ก็สนุก เสียก็สนุก คือไม่มีความทุกข์. เกิดมาที่ได้ออย่างนี้ก็พอแล้ว, และเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านสอนแต่เพียงเรื่องเดียว จนมีธรรมเนียมว่า : พุทธบริษัทที่แท้จริงพอเข้ามาอยู่ในวัด จะบวชนี้จะต้องเรียนเรื่อง ยถาบัญญัติ ปวัตตตะมานัง ก่อน เรียนเรื่องหัวใจเนื้อเดิมแท้ของพระพุทธศาสนา คือเรื่องความว่างนี้ก่อน เป็นการตั้งต้นที่ดี.

พึงศึกษาให้เข้าใจเรื่อง “ว่าง” ซึ่งเป็นเนื้อแท้ของพุทธศาสนา

ขออย่าอีกที่ว่า แม้บวชระหว่างปิดภาคนี้ ก็ต้องตั้งต้นเข้ามาในศาสนานี้โดยการศึกษาเรื่องความว่าง จะศึกษาเรื่องอื่นนั้นไม่คุ้มค่าของเวลา. นี่กล้ำพูด : ถ้าศึกษาเรื่องความว่างนี้ อันเป็นเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาแล้ว จะเอาไปใช้ได้ แม้ในการเล่าเรียนต่อไป, แม้ในการงาน ทำงานอาชีพขังหน้า, หรือประสบความสำเร็จหรือว่าเผชิญในชีวิตทุกแห่งทุกมุม, ไม่ว่าเรื่องใดเรื่องเสีย. “ว่าง” นี้จะอยู่เป็นเครื่องคุ้มครอง ไม่ให้ชีวิตนี้มีความทุกข์ ความทุกข์สลายไปหมด ว่างจากความทุกข์อยู่ตลอดเวลาเพราะ

เรื่องนี้ เพราะสิ่งนี้.

ความว่าง นี่เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ, เกิดมาที่ควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ไม่อย่างนั้นนบยการ. เกิดมายุ่ง ๆ, ยุ่ง ๆ แล้วก็เฝ้าเข้าโลงไป; นี่เป็นเรื่องน่าสังเวช น่าสงสาร. เกิดมากระโดดโลดเต้น ไม่เห็นอะไรนอกจากทรมานตัวเอง แล้วก็เฝ้าเข้าโลงไป มีความรู้สึกแต่ว่าตัวกู-ของกู จน “ลึกล้ำหูใส่น้ำให้” ลักเท่าไร ๆ ก็ไม่รู้สึกละ แล้วก็เฝ้าเข้าโลงไป.

อย่าทำเล่นกับเรื่องความว่าง หรือเรื่องจิตว่าง; ขอให้เข้าใจมันให้ถูกต้องว่ามันเป็นอย่างไร, แล้วก็เข้าใจถึงขนาดที่ว่าตามธรรมดา ตามธรรมชาติเดิมแท้ของมันที่ว่าง. ที่เรียกว่า “จิตนี้ประภัสสร” นี่ก็เป็น จิตว่าง ชนิดหนึ่ง ตามธรรมชาติ, เป็นรากฐานของความว่าง. ถ้าเรารู้จักความเป็นประภัสสรไว้ได้ ก็ไม่มีความทุกข์เหมือนกัน จะว่างจากตัวกู-ของกูอยู่เสมอไปเหมือนกัน; นี่เรียกว่าธรรมชาติโปรดปรานประทานมาให้ดีแล้ว ให้มีจิตรากฐานนั้นเป็นจิตประภัสสร.

พระเจ้าก็ให้มาดีแล้ว : ให้มีจิตที่ว่างจากตัวกู-ของกู มาแต่ก่อน; เพิ่งจะมาโง่ เมื่ออาดัมกับอีฟกินผลไม้ต้นที่หนึ่งเข้าไป ทำให้เกิดความรู้เป็นดีเป็นชั่ว, แล้วยึดถือความดีความชั่ว ยกหูชูหางเพราะความดี เป็นบาปตลอดกาลนิรันดร์ ติดมาถึงลูกหลานทุกวันนี้ แล้วเป็นมากขึ้น.

ขอให้ดูที่พวกคุณ พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ นี้ ยิ่งหลงใหลในความดีความวิเศษอะไรมากขึ้น เกินขอบเขตจนเรียนไม่ไหว จนเป็นบ้า เพราะว่าเรียนเกินความจำเป็นเพราะว่าอยากดีอยากเด่นอะไรอย่างนี้ ให้ผลมาถึงอย่างนี้ จนถึงปัจจุบันนี้ นี่กำลังสูญเสียความเป็นจิตประภัสสร.

สุญญตาจะช่วยให้มีจิตประภัสสรถาวร

ถ้าพูดกันเป็นภาษาธรรม ไม่ต้องพูดเป็นพื้นปีหมื่นปี เหมือนที่คนเข้าใจคัมภีร์ไบเบิล; เดียวนี้ที่นี้ ในชีวิตนี้ ชาติหนึ่งนี้ พื้นฐานของจิตเป็นประภัสสร. ที่ว่า “กินผลไม้ นั้นเข้าไป” หมายความว่าเมื่อคลอດจากห้องแม่แล้วโตขึ้นมา ที่แรกจิตของเดิมนั้นว่างเป็นจิตทารก. พอมาเป็นจิตเด็ก ๆ ก็เริ่มอยากตื้ออยากเด่น, พอเป็นจิตหนุ่มจิตสาวก็เป็นเต็มที่; นี่เพราะกินผลไม้ นั้นเข้าไป จึงยึดมั่นในความชั่วความดี ก็มีความทุกข์; นี่คือสูญเสียความเป็นประภัสสร. แต่ถึงอย่างนั้นก็เถอะ มองดูให้ดีๆ ในวันหนึ่งเพียงชั่วโหม่งหนึ่ง เรามีจิตที่เป็นประภัสสรอยู่มากเหมือนกัน; จิตรุ่นนั้นไม่ใช่มีอยู่ตลอดเวลา ถ้าวันตลอดเวลา ก็หมายความว่าบ้าแล้ว และตายแล้ว ไม่ได้นั่งอยู่ที่นั่นตายเข้าโลงไปแล้ว.

ความเป็นประภัสสรนั้นมีอยู่ สลับอยู่เป็นระยะ ๆ แล้วก็มาก แต่เป็นประภัสสรอย่างชั่วคราวอย่างนี้ มันพร้อมที่จะหม่นหมองไปอีก นี่เราต้องมีวิธีอันใดอันหนึ่ง มาแก้ไขจิตประภัสสรนี้ ให้เป็นจิตประภัสสรที่ตายตัว; ก็ไม่มีเรื่องอะไร นอกจากเรื่อง สุญญตา คือหลักพุทธศาสนาที่เป็นเนื้อแท้ มาฝังลงไป ในจิตนั้นให้กลายเป็นจิตประภัสสรตายตัว คือจิตว่าง อย่างที่พระพุทธเจ้าเป็น อย่างที่พระอรหันต์เป็น, เรายังก็เป็นไปอย่างงู ๆ ปลา ๆ เป็นครั้งเป็นคราวเป็นอะไรไปเรื่อย ๆ จนกว่ามันจะเป็นตายตัวอย่างนั้น. หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ มันก็ยังมีอีกมาก; เพราะฉะนั้นอย่าได้ประมาทเลย.

ขอให้เข้าใจเรื่องนี้ให้ดีๆ แม่โดยทางปริยัติ โดยทางจิตวิทยานี้ไปก่อนก็จะสะดวกในการที่จะปฏิบัติ. เพราะเดี๋ยวนี้เรา มันบาปหนาบาปลึก นิยมความรู้ รู้มากยากนาน, ยิ่งรู้มากยิ่ง

ยากนาน มันก็เลยเข้าใจเรื่องนี้ไม่ได้; ไม่เหมือนคนโบราณสมัยพุทธกาล เขาไม่มีความรู้มากยากนานเหมือนเรา เขาเรียนอะไรน้อย ไม่มีปริญญาเป็นทางเหมือนอย่างพวกเรา; ความเป็นอย่างนั้น ทำให้เขาเข้าใจความว่าง หรือมีจิตว่างได้ทันทีตรงที่นั่น ตรงที่นั่นคุยกับพระพุทธรูปเจ้า.

เดี๋ยวนี้มันเป็นบาป เรารู้มากยากนาน ไปกินผลไม้ที่ทำให้ติดในความดีความเด่นอะไร ทำให้เป็นตัวกู-ของกู เท่าๆ ข้นมา; นี่ต้องเอาออกไปเสียจากจิตใจ ให้มีจิตว่าง แม้ในขั้นแรก ในขั้นลงมือ. เมื่อใดจิตว่างจากความรู้สึกรู้สึกที่เป็นทุกข์คือเมื่อเราเห็น หรือมองเห็นสิ่งทั้งปวงเป็นของว่าง.

ต้องรู้จักลักษณะของเรื่อง “ว่าง” เพื่อปฏิบัติได้ง่าย

ถ้าถามว่าจะปฏิบัติอย่างไร จิตจึงจะเห็นสิ่งทุกสิ่งเป็นของว่าง? เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องการปฏิบัติแล้ว จะเอาไว้อุตกกันตอนที่ว่าด้วยการปฏิบัติ ว่าอย่างไร จิตจึงจะเห็นสิ่งทุกสิ่งเป็นของว่าง, คือทำจิตให้ว่างได้อย่างไร. วันนี้เราพูดกันแต่เรื่องลักษณะของความว่าง กับจิตว่างคืออะไร? มันเกี่ยวข้องกันอย่างไร? เพื่อจะเข้าใจวิธีปฏิบัติต่อไปได้โดยง่าย.

เรื่องสุญญตาในวันนี้ เราพูดกันถึงเรื่อง ความว่าง กับจิตว่างเกี่ยวข้องกันอย่างไร ในแง่ของจิตวิทยา, แล้วอาศัยวิธีการอธิบายอะไรต่างๆ ตามวิธีของจิตวิทยามาช่วยทำให้คนสมัยนี้เข้าใจพุทธศาสนาส่วนที่เป็นหัวใจ คือเรื่องความว่าง เพื่อจะเอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้; เพราะว่าคนสมัยนี้ต้องการจะทำอะไรๆ มากกว่าคนสมัยโบราณพุทธกาล หลายเท่า หลายสิบเท่า หลาย

ร้อยเท่า. ฉะนั้นก็ต้องตั้งต้นเรื่องกว้างขวาง กว่าคนครึ่งพุทธกาล ลึกหน่อย; แต่คงจะไม่เสียหลาย เพราะอย่างน้อยก็เอาไปเป็น ความรู้ทางจิตวิทยา รับจ้างสอนคนเอาเงินก็ได้ นี่เป็นอย่างน้อย แต่ที่อย่างมากก็คือว่าจะดับทุกข์ได้.

ขออย่าไปทำเล่น กับเรื่องนี้ ที่เป็นเรื่องที่จะทำให้มนุษย์ได้ สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ แล้วก็เตรียมรากฐานไว้ ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เป็นหนุ่มเป็นสาว แล้วก็จะเป็นผู้ใหญ่เป็นผู้เฒ่า เป็น ผู้ชราไปในที่สุด ใ้ชีวิตนี้เดินไปด้วยลักษณะที่ถูกต้อง ตั้งแต่ จุดตั้งต้น.

น่าเสียดายที่ว่า วัฒนธรรมไทยนี้เปลี่ยนแปลง ทางไกล ออกไปจากความว่างจากเรื่องสัญญาที่เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา. วัฒนธรรมไทยเดิม ๆ โบราณ ของเรานั้น อยู่ในรูปที่จะทำให้ เด็กทารกก็เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องความว่าง; สอนให้ไม่ยึดถือ สอนให้ให้อภัย สอนให้ไม่เห็นแก่ตัว นี่มีมาตั้งแต่เล็กโดยไม่รู้สึก เรื่อยมา; พอโตเป็นผู้ใหญ่มั่นคงง่ายที่จะเข้าใจความว่าง. เดียวนี้ เขาสอนให้เห็นแก่ตัว สอนให้ละโมภโลภลาม ให้มีอะไรมาก : พอเข้าโรงเรียนก็สอนให้เห็นแก่ตัว พอเข้ามหาวิทยาลัยแล้ว ยิ่ง สอนให้เห็นแก่ตัว ที่ใหญ่ที่โตที่กว้างขวางลึกซึ้ง จนต้องใช้ระเบิด ขวดในมหาวิทยาลัย เป็นเครื่องประกอบของมหาวิทยาลัย; นี่คือ ไม่ว่าง คือความเห็นแก่ตัวมันมากขึ้น.

โรงเรียนทุกโรงเรียนสอนให้เห็นแก่ตัว ให้เด็กหลงใหล เคลิบเคลิ้มไปด้วยเรื่องเห็นแก่ตัว มันก็เป็นอันธพาลมากขึ้น; ฉะนั้น จะเพิ่มครูเพิ่มโรงเรียนให้มากขึ้นเท่าไร ก็ช่วยไม่ได้ ยัง คงมีอันธพาลมากขึ้น เท่าจำนวนครูหรือโรงเรียนที่มันเพิ่มขึ้น; เพราะโรงเรียน สอนแต่ในทางที่จะให้เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู

ตามกันพวกฝรั่ง, ถึงในมหาวิทยาลัยก็เหมือนกัน ทั้งโลกมันก็เหมือนกัน.

นี่โลกถูกรอบงำอยู่ด้วยตัวกู แล้วโลกก็ไม่ว่าง จิตก็ไม่ว่าง ความทุกข์จึงเต็มไปทั้งโลก; แล้วเราก็ก็นึกเรื่องนี้แล้วจะเรียกว่าอะไรดี; จะเรียกว่าเชือดคอตัวเอง ก็ถูก, จะเรียกว่าพระเจ้าลงโทษให้ มันก็ถูก; แต่พูดตามแบบของพระพุทธเจ้าว่า “โลกไม่ว่าง เพราะอวิชชาครอบงำเต็มไปทั้งโลก”, แล้วต้องเป็นโลกที่ลึกลงไปไฟคุกรุ่นอยู่ข้างใน จนกว่าเมื่อไรไฟจะลุกออกมา จนเผาให้ไหม้เป็นจรรณห์หมดไปทั้งโลก.

สิ่งที่จะเป็นเครื่องคุ้มครองเหตุร้ายอันนี้ได้ ก็มีแต่เรื่องสุญญตา *เย เต สุตตฺตนา* - สุตตันตะทั้งหลายเหล่าใด, *ตถาคตภาสิตา* - อันตถาคตกล่าวไว้, *คัมภีรา* - ลึกซึ้ง, *คัมภีรตฺตา* - มีอรรถอันลึกซึ้ง, *โลกุตฺตรา* - เรื่องเหนือโลก, *สุญฺยตบปฺปสิยฺยตฺตา* - เนืองเฉพาะกับสุญญตา. ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า แม้แต่ฆราวาสครองเรือน แอ้อดอยู่ด้วยบุตรภรรยา เรื่องอะไรต่าง ๆ นี่ ก็ยัง ต้องอาศัยเรื่องสุญญตานี้ เพื่อประโยชน์สุขเกื้อกูลตลอดกาลนาน.

เมื่อเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ของสุญญตา ก็ควรจะทำให้ความสนใจแก่เรื่องนี้มากขึ้น แล้วพยายามฟังให้ดี. อย่าซิงเข้าใจเอาหน้า ซิงเข้าใจเอาเอง จนผิดไปจากตัวเรื่อง. พอได้ยินคำนี้เข้า ถ้าความเข้าใจซิงเอาหน้าออก ซิงเข้าใจเอาเองอย่างโลก ๆ ก็จะต้องลิดเปิดเปิงไปในทางผิด. เขาเป็นกันมากอย่างนั้น; พวกเราอย่าได้เป็นเลย.

“ยูโดทางวิญญาณ”.๕

ยูโดมันจะเป็นคำอะไรแน่ผมก็ไม่ทราบ สำหรับคำว่ายูโด; แต่ใจความสำคัญก็คือ ศิลปะแห่งการใช้กำลังที่น้อยมาก ทำลายสิ่งที่มีกำลังมหาศาลได้. อย่างคนแรงน้อยใช้วิชายูโดจับคนแข็งแรงทุ่มหน้าต่างได้, แม้ผู้หญิงที่มีความสามารถในศิลปะอันนี้อาจจะทุ่มผู้ชายร่างกายกำยำลงมาจากหน้าต่างได้ อย่างนี้เป็นต้น. เรื่องยูโดทางวิญญาณก็ยังมีทางที่จะใช้อยู่เหมือนกัน คือเราจะใช้ความพยายามที่น้อย ความเหน็ดเหนื่อยที่น้อย หรือการปฏิบัติที่ดูน้อยง่าย หรือแทบจะไม่ต้องทำอะไรเลยเพื่อทำลายกิเลส.

เรื่องทั่วไปมันไม่ได้ใช้ศิลปะอันนี้. เหมือนที่เราได้พูดกันมาแล้ว หลายครั้งหลายหน ว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “เป็นอยู่โดยชอบเรื่อย ๆ ไป โลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์” นี่ก็เปรียบเหมือนกับว่า : เราชี้เกียจที่จะเข้าไปสู่เสือซึ่งหน้า, จะใช้วิธีล่อเสือไม่ให้พบกันกับอาหาร ที่เป็นอาหารของเสือ เช่นเนื้อ เป็นต้น. เราล่อเสือเสีย เนื้อก็เข้าไปหาเสือไม่ได้ เสือกก็ออกมาหาเนื้อไม่ได้. ขึ้นชื่อว่าเสือไม่เคยยอมกินหญ้า ถึงจะมีหญ้ามีอะไรมันก็ไม่กิน มันก็ต้องตายในที่สุด คือมันผอมลง ๆ; แล้วตาย. วิธีอย่างนี้เป็นวิธีธรรมดา ไม่ใช่อย่างที่เรียกว่า ยูโดทางวิญญาณ.

เรื่องยูโดทางวิญญาณนั้นหมายความว่า ใช้สติปัญญาไม่ลายมือพิเศษเข้าไปฆ่าเสือ ชนิดที่ว่าจะใช้ไฟฟ้า หรือใช้น้ำกรด หรือใช้อะไรก็สุดแท้ ที่มันแวบเดียวตายเลย; นี่จึงเรียกว่า ศิลปะพิเศษ. เราไม่ใช้ความพยายามเฉย ๆ เรื่อย ๆ ไปให้มัน

ตายเอง; แต่ใช้ศิลป์ที่เข้าไปพรวดเดียวให้มันตาย, คือมีอาวุธพิเศษอะไรสักอย่างหนึ่งทางวิญญาณ ไม่ใช่อาวุธทางวัตถุ ไม่ใช่หอก ดาบ ปืน อะไรทางวัตถุ อาวุธทางวิญญาณ ซึ่งคุณก็ทายถูกว่าผมหมายถึง “ความว่าง” นี่ จี๋เข้าไปที่ไหนก็พินาศที่นั่น ไม่มีอะไรต่อกรได้.

นิทานเรื่องรามายณะของพวกอินเดีย จะมียักษ์บางตัวได้รับพรจากพระอิศวรให้มีตาเป็นไฟ, ไฟฟ้าหรือไฟกรด พอเล็งถลึงไปทางไหน โดนใครก็ตายพินาศไปเลย; เพราะยักษ์ตัวนั้นมันได้พรจากพระอิศวร มีตาไฟ มันก็เลยเที่ยวรังแกมนุษย์และเทวดาให้ลำบาก จนร้อนถึงพระนารายณ์ต้องมาปราบ, ปราบสิ่งที่เป็ผลของความสะเพร่าของพระอิศวร. พระอิศวรผู้เป็นจอมสะเพร่า ให้อะไรลวก ๆ ไป ไม่รู้ว่าควรจะให้แก่ใคร; ไปให้แกยักษ์อันทาลนั้นบ่อย ๆ. มันก็ไปเที่ยวรังแกคนนั้นคนนั้น จนพระนารายณ์ต้องลงมาปราบ อย่างลำบากลำบากทุกทีเลย; ต้องใช้สติปัญญามาก.

พระอิศวรจอมสะเพร่าชนิดนี้ก็เหมือนกับความประมาท ความเลินเล่อที่เป็นกิเลส. ที่นี้ สิ่งที่จะปราบกิเลสความเลินเล่อนี้ก็เหมือนกับสติปัญญา. ความไม่ประมาท การกระทำที่ถูกต้องเหมือนพระนารายณ์; ถ้าพระนารายณ์มีอยู่ก็ดีในการที่ยอมลำบาก. ข้างฝ่ายพระพรหม ก็ดูจะหลับหูหลับตาสร้างอะไรเสียเรื่อย แล้วก็อ้างว่าด้วยความเมตตา; แล้วมันก็เป็นความเมตตาอย่างกลุ่มที่ชิน เหมือนที่พูดกันเมื่อวานเสียมากกว่า คือเมตตาหลับหูหลับตา เพื่อตัวกู-ของกู. พระพรหมก็สร้างเรื่องทำให้มีเรื่องเรื่อย, พระอิศวรก็สะเพร่าเรื่อย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว แล้วก็สะเพร่าเรื่อย, ทำให้ต้องลำบากแก่ผู้ที่จะแก้ไข.

ที่นี้คุณก็มองดูในแง่ของอุปมา : นี่ผมหมายถึงว่ายักษ์ตัวนั้นมีตาเป็นไฟมองไปทางไหนไหม้พินาศไปหมด. เราก็คอยว่าจะมีอะไรคล้าย ๆ นั้น ยักษ์ตัวนั้น มีตาเป็นไฟ; เราก็มีใจเป็นน้ำกรด ราวตลงไปที่ไหน ก็ละลายเผาไหม้สูญหายไป; ใช้วิธีอย่างนี้จึงจะเรียกว่า spiritual judo. มองไปที่ไหนให้พินาศคือทำลายข้าศึกวินาศเหมือนยักษ์ตาไฟ. นี่ก็หมายถึงว่า ทำให้มันว่าง “ใช้สติปัญญา คือความว่างอย่างแท้จริงในพุทธศาสนา” ที่ได้พูดแล้ววันก่อน ๆ นั้น; เป็นเหมือนกับอาวุธสองเข้าไปที่ไหนก็ไหม้หมดที่นั่น คือว่างหมดที่นั่น ไม่มีอะไรเหลือ; สองเข้าไปที่กิเลส กิเลสก็ว่างไปเลยโดยไม่ต้องละกิเลส; ไม่ต้องทำพิธีละกิเลส.

เรื่องสูญญตา เป็นเรื่องที่ต้องศึกษา ในฐานะที่เป็นเรื่องเดียว ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส, นอกนั้นท่านไม่ตรัส.

ขอให้เราอ่านคำอธิบายโดยละเอียด; เรื่องสูญญตานี้ใครมีความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถเอาเรื่องสูญญตา มาเป็นอาวุธ สองเข้าไปที่ไหน ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ได้ ว่างไปหมด; โดยส่วนใหญ่ก็หมายถึงว่า ทำกิเลสให้กลายเป็นของว่างคือไม่มีกิเลส. ถ้าเรามีกิเลส มันก็เป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องละกิเลส; มีเรื่องมาก. ถ้าเราทำให้กิเลสว่างไปเสีย โดยไม่มี; เรื่องมันก็น้อยในปริวิตาเดียวก็ได้. ฉะนั้นจึงเรียกมันว่า “ยูโดทางวิญญาณ”.

คำยูโด ชนิดนี้โดยเฉพาะ, ใช้ได้ทั่วไป ทุก ๆ ศาสนา หรือแม้แต่ในแง่ปรัชญา ไม่เฉพาะพุทธศาสนา. ใครเอาไปใช้ก็ได้;

ให้ความหมายมันถูกต้องไปตามแบบ ตามเรื่อง ตามกรณี นั้นๆ; ใช้ให้มันเป็นอุปมาวิธีที่ฉลาดที่สุด ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดก็แล้วกัน. คำนี้เป็นคำใหม่ ๆ ที่เขาคิดขึ้นใช้ในแขนงอื่น ผมเห็นว่าเข้าที่ดี ที่จะเอามาใช้ในพุทธศาสนา เลยผูกเป็นศัพท์ขึ้นมาเองว่า spiritual judo ฟังดูก็น่าขัน. เหมือนกับสร้างอาวุธอะไรขึ้นมาอย่างหนึ่ง ส่องไปทางไหนก็ว่างไปทั้งนั้น.

ถ้าเราจะทำไปอย่างแบบฉบับ Orthodox หรือตามแบบฉบับ มันก็มี : ศึกษาเรื่องกิเลส, เรื่องที่มาของกิเลส, เรื่องควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, มีสติ สัมปชัญญะ อยู่ทุกเวลานี้, และมันก็เป็นเรื่องที่สมบูรณ์แบบ.

ถ้าเราจะใช้แบบ spiritual judo นี้ มันก็มีว่าจะใช้กับอะไร? ก็จะใช้กิเลส. ยกตัวอย่างเช่นกิเลสทางราคะ ความกำหนด, โดยเฉพาะทางกามราคะก่อน เราอาจจะใช้วิธี อย่างที่ความรู้สมัยนี้ช่วยได้ : คือมองให้เห็นว่า โดยแท้จริงสิ่งที่เรียกว่ากิเลส นั้น ก็ได้มีอยู่เป็นตัวเป็นตน หรือเป็นกิเลสเลย, เป็นเพียง mechanism ทางจิต, คือระบบของจิต ของ mentality; นี่มันก็มีของมันตามธรรมชาติ มีกฎมีเกณฑ์อะไรของมันอยู่แล้ว, แล้วมันก็มี mechanism เกิดขึ้น ทำให้จิตนั้นมันทำหน้าที่อะไรสักอย่างหนึ่ง เช่นมีการสัมผัส ระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก mechanism ก็จะเกิดขึ้นเป็นปฏิกิริยาตามลำดับมา. แม้เป็นความรู้สึก มีความกำหนด หรือมีการรู้สึกในรสแห่งความกำหนดหรืออะไรก็ตาม; ถ้ามีสติปัญญาพอที่จะมองเห็นว่าเป็น mechanism อย่างเครื่องจักรชนิดหนึ่งทางระบบ mentality ความรู้สึกกำหนดนั้นจะหายไป.

แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มีความสามารถพอ ดังที่ได้กล่าวไว้ก่อน

นี้แล้ว; สักเพร่หรือห้อม มีความรู้ทางกายวิภาควิทยา แต่ไม่มีกำลังแรงพอที่จะระงับกามสัญญาอดีตสัญญาอะไรได้ จึงมีกิเลสเหมือนคนธรรมดา. ฉะนั้น การที่จะรู้เท่าทันว่าทุกอย่างนั้นมันเป็นเพียง mechanism ก็ต้องศึกษากันมากจนเข้าใจ จนเห็นแจ้งจนเห็นจริง. หรือว่าทุก ๆ คราวที่พ่ายแพ้แก่สิ่งนี้ จะต้องจับมันให้ได้ จะต้องรู้จักตัวจริงให้ได้ ในทุก ๆ คราวที่พ่ายแพ้แก่สิ่งนี้; แล้วมันจะเกิดความรู้แจ้งแทงตลอด ไม่ใช่เพียงรู้และเข้าใจ. ต้องเป็นความซึมซาบรู้แจ้งแทงตลอด, เป็น experience ที่เห็นเหตุ, เห็นแจ้งทางวิญญาน, เป็น spiritual experience ที่ถึงขนาด; มันจึงจะมีปัญญา สร้างปัญญาขึ้นมาได้ว่า อ้อ, มันลึกว่า mechanism ของธรรมชาติ.

หลักการปฏิบัติอย่างนี้ มันเข้ากันได้กับพระพุทธภาษิตในบางครั้ง ที่ตรัสว่า : เมื่อตาเห็นรูปสักว่าดู, เมื่อหูได้ยินเสียงก็สักว่าฟัง, หรือ เมื่อจมูกได้กลิ่นก็สักว่าดม, ฯลฯ คือสักว่าทั้งนั้น; มันเสร็จลงไปแค่นั้น มันไม่มีการปรุงต่อไปอีก. มันสามารถหยุดชะงัก สักว่าการฟังเท่านั้นเสียได้; การเห็น การดู การได้ยิน การดม อะไรก็ตาม ก็สักว่าเท่านั้น สักว่าเท่านั้น.

ที่นี้เราต้องมีความแก่กล้าสามารถ ที่จะหยุดอย่างหยุดชะงักสิ่งเหล่านั้น; ตามพระพุทธภาษิตที่ว่า เมื่อใดได้เห็น สักว่าเห็นนี้ สักว่าดูเท่านั้น, เมื่อได้ยิน ก็สักว่าฟัง, เมื่อได้ดม ก็สักว่า ได้รู้กลิ่นเท่านั้น, เมื่อนั้นตัวเธอจักไม่มี. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่างนี้ : “เมื่อใดได้เห็นสักว่าได้เห็น ได้ยินสักว่าได้ยิน ได้ดมสักว่าได้ดม ฯลฯ เมื่อนั้นตัวเธอจะไม่มี, ตัวตนของเธอจะไม่มี”. พระพุทธภาษิตชนิดนี้เอามาใช้อย่าง spiritual judo ได้; ในเมื่อเราได้ฝึกฝนจนชำนาญว่า การกระทบนี้สักว่า mechanism

ทางจิต ทาง mental เป็นต้น, ไม่ลึกถึงทางวิญญาณ. เพราะตามมาตรฐานของเราที่พูดกันอยู่ มันก็ลึกกว่าเป็นทางจิตทาง mentality, มีคำโคลงที่จะช่วยความจำได้คืออยู่บทหนึ่งซึ่งผมชอบ. คุณลองฟังดูก็ได้ มันเป็นโคลงสั้น ถ้าจะเขียนจะจดต้องจดเป็นรูปโคลงสั้น :

สัมผัส, กำหนด นั้น	เครื่องจักร ในกาย
อารมณ์พบอินทรีย์	เข้าแล้ว
ทำงานเที่ยงตรงหลัก	ต่างหาก
แต่โลกหลงว่าแก้ว	กำกวม

โคลงบทนั้นมันช่วยได้ ที่จะเข้าใจข้อความอย่างที่ว่า สัมผัส กำหนด นั้น เป็นเพียงเครื่องจักรในกาย, อารมณ์พบอินทรีย์เข้าแล้ว, มีการทำงานเที่ยงตรงตามหลักธรรมชาติ ต่างหาก, แต่คนหลงว่า “แก้ว” จึงกำไปด้วยกวม. สัมผัสนี้หมายความว่า การกระทบระหว่างอายตนะภายในภายนอกทางไหนก็ได้. สัมผัสแล้วกำหนด, คือทำให้ระคายเกิดขึ้น นั่นเป็นเพียงเครื่องจักรในกาย คือเมคานิสมีในตัวเรา. เพียงแต่ว่าอารมณ์ข้างนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส, พบอินทรีย์ เข้าแล้ว, คือพบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เข้าแล้ว, มันทำงานเที่ยงตรงหลัก คือธรรมชาติ ที่เป็นหลักต่างหาก. มันทำงานเที่ยงตรงหลักธรรมชาติต่างหาก! แต่คนก็ไม่ว่ากันว่า “แต่โลกหลง ว่าแก้ว” คำว่า “โลก” หมายถึงคนในโลกนั้น ๆ หลงว่าแก้ว, หลงว่าเป็นของเลิศ ของประเสริฐ ของสูงสุดของมนุษย์; แล้วมีความรู้สึก กำกวม คือมีความรู้สึกเต็มที่ในทางระคาย, เกี่ยวกับกวม.

ถ้าเราศึกษาจนรู้ จนเข้าใจ แล้วเห็นแจ้งประจักษ์อยู่ทุก ๆ คราวที่เกิดขึ้น แม้ในคราวที่พ่ายแพ้แก่มัน นี่ก็จะเป็นการง่าย

ที่ต่อไปจะมีสติ, มีสติชนิดพิเศษ คือเร็วมากแรงมากเข้มแข็งมาก, สามารถจะ “เหวี่ยงยักษ์ใหญ่โยนทิ้งหน้าต่าง” ไปได้ในทุกคราวที่อารมณ์จะปรุงแต่งทางหู ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เองนี่ก็ตาม. สติเกิดขึ้นมาโดยสมบูรณ์ว่า มันเมคานิส์ม์ตามธรรมชาติเท่านั้น มันก็จะทำให้กิเลสว่างไปเสียโดยกระทันหัน; ผิดกับการตั้งหน้าตั้งตาสละล้ามระวังตั้งพิธีตอง; ฉะนั้นจึงเรียกว่า spiritual judo.

ที่นี้ในทางระคะ หรือโลกะ เป็นอย่างไร, ในทางโทสะ หรือโกระ ก็เป็นอย่างนั้น; จะเห็นว่าความโกรธที่เกิดขึ้นนี้ มันก็เหมือนกันอีก : สัมผัส แล้วโกรธนั้น เครื่องจักรในกาย อารมณ์พบอินทรีย์เข้าแล้ว ทำงานเที่ยงตรงหลักต่างหาก. แต่คนไปคิดว่ากู, กูอย่างนั้น กูอย่างนี้, กูถูก, คนอื่นผิด, มันเป็นศัตรูของกู; นี่จึงมีโทสะ มีโกระ. ถ้ามองเห็นโดยวิธีเดียวกันกับระคะ มันก็เป็นเมคานิส์ม์ของ mentality ที่จะต้องเป็นอย่างนั้นตามธรรมชาติ; แล้วก็ปลุกว่า เป็นธาตุตามธรรมชาติด้วย. อย่าไปดูถูก ยถา ปจฺจุยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมวเต, บทท่องหย้าปากคอกของสามเณรซึ่งจะบอกให้รู้ว่าทั้งหมดนี้ เป็นปลุกว่าธาตุตามธรรมชาติเป็น mental mechanism. ทุกชนิดอย่างี่ที่ออกชื่อมาแล้ว นี่มันก็เป็นปลุกว่าธาตุตามธรรมชาติ ได้แก่ ธาตุฝ่ายนามธาตุ หรือวิญญาณธาตุ. เมื่อได้พบอารมณ์ เมื่อได้ผสมกันกับสิ่งแวดล้อม อารมณ์อะไรก็ตาม; มันก็มีการทำงานเที่ยงตรงหลักธรรมชาติต่างหาก. แล้วมันจึงเกิดความรู้สึกเป็นความรัก เป็นความโกรธ เป็นความเกลียด เป็นความกลัว เป็นความอะไรก็ได้ แล้วแต่จะเล็งถึงกิเลสแค่ไหน.

ถ้าเราจะใช้วิทยาศาสตร์ หรือแม้แต่คณิตศาสตร์ นั้นมัน

ก็ช่วยได้เหมือนกัน; จะช่วยทำให้กิเลสเป็นของว่างไป โดย กระทั่งหัน เหมือนกับมีตาทิพย์ ตาไฟ ตาน้ำกรด มองไปที่เดียวมันว่างหมด. แต่อย่าลืมนว่ามันต้องพอ สำหรับจะสร้างความรู้สึกตรงกันข้ามขึ้นมาเท่าเทียมกัน; ไม่ใช่แต่เพียงว่าคุณพั่งที่นั่นแล้วมันจะพอหรือสำเร็จประโยชน์. มันต้องไปฝึกฝน เหมือนกับฝึกยูโด ฝึกกันก็ปีก็ตามใจ เมื่อเป็นแล้ว ชำนาญแล้ว จึงจะใช้ได้. ที่นี้เราจะใช้วิธียูโดแก่โลภะ ราคะ โทสะ โภคะ และโมหะ ความผล่อ ความสะพรั่งนี้; มันก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติเป็น เมคานิสซึมของธรรมชาติอย่างเดียวกับ โลภะ โทสะเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ก่อนแต่ที่จะทำอะไรๆ ลงไป ก็หยุดชะงักพอให้สติมันมีมาเสียก่อน; มันก็เป็นโลภะ โทสะ โมหะไม่ได้ คือ ทำผิดไม่ได้.

นี่มันจะเป็นเรื่องรวบรัดเป็นวิธีลัด, แล้วยังเป็นวิธีที่มีกำไรมาก คือลงแรงแต่น้อย, แล้วก็ได้ประโยชน์เต็มๆ มากเต็มๆ. นี่เป็นเรื่องของกิเลสโดยตรง; ที่ว่าจะทำให้กิเลสมันว่างไปเสีย โดยไม่ต้องเลี้ยงมันไว้ แล้วยังนั่งละมันอยู่. มันเป็นวิธีพูดแบบหนึ่ง แล้วก็ตัดตอนออกมาในลักษณะหนึ่ง ที่สั้นมาก สำหรับจะ ทำให้กิเลสว่างเสียทุกอย่างที่ไป ที่มันจะเกิดขึ้น ในเมื่อมีอารมณ์มา กระทบอินทรีย์, หรือทุกคราวที่จะมีการกระทบระหว่างตา หู จมูก ลิ้น กาย กับการรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส.

หยุดใช้สติ เหมือนใช้นโยบายแบบยูโดพวกนี้ ทำให้มันว่างไปเสีย; ไม่ทันจะปรงเป็นกิเลสขึ้นมาบ้าง, หรือเป็นกิเลสขึ้นมา ก็สลายลงทันทีได้บ้าง, โดยลัทธิว่าเป็นธาตุ; เป็นธาตุตามธรรมชาติที่เป็นเพียง เมคานิสซึม ทางจิตของธรรมชาติ; ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา คือไม่ใช่เป็นตัวตนอะไรของกิเลส. นี่เรียกว่า

“ใช้ยูโดทางวิญญาณจับกิเลส” ก็พูดได้แบบหนึ่ง แล้วมันก็ต้อง
มีใจความสำคัญอยู่ที่ ความว่าง ชนิดว่างไม่มีตัวตนของกิเลส,
กิเลสถูกทำให้ว่างไป.

พระเจ้า คืออะไร.

- ๑ พระเจ้าคือ สิ่งที่มีชีวิต ที่ยิ่งใหญ่ บรมานันต์ เจริญดี ทำความดี แล้วเกิดความสุขอย่างสูง ดังนี้
- ๒ เมื่อวัดๆ เป็นบุคคล หรือเป็นกฎ จะเป็นอย่างไรก็ได้ ที่สามารถทำหน้าที่ที่พึงประสงค์แล้ว ได้จริง
- ๓ ในพุทธศาสนา พระเจ้ามีเจ้า คือตัวกฎธรรมชาตินี้ ที่เรียก กฎอิมพัส-สอยน. พวกอื่นจะเป็นอย่างไรก็ตามไม่ว่า; ที่ไม่ทำหน้าที่ที่พึงประสงค์ไม่ได้ ก็ไม่ใช่พระเจ้าได้จริงไหม.
- ๔ คนปัญญาอ่อน ก็ต้องเชื่อพระเจ้าอย่างของคนปัญญาอ่อน, ในศาสนาของพระเจ้า อย่างของคนปัญญาอ่อนหรือไม่ !

พระเจ้าสร้างโลก๖

...คัมภีร์เล่มแรกของคัมภีร์ของคริสเตียน คือคัมภีร์เยเนซิส ที่เรียกว่าเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้า เปิดหน้าแรกก็จะพบเรื่อง การสร้างโลก. พระเจ้าสร้างโลกตั้งแต่ยังไม่มีโลก โดยที่ถือว่า พระเจ้ามีอยู่ก่อนสิ่งใดหมด แล้วพระเจ้ายกเลยสร้างโลกในเวลา ๖ วัน, แล้ววันที่ ๗ วันสุดท้ายนั้น ก็หยุดพักผ่อน เป็นวันศักดิ์สิทธิ์ สำหรับไม่ทำอะไร.

ที่ในวันที่ ๑ พระเจ้าได้ สร้างสวรรค์และแผ่นดินโลก พุด ง่าย ๆ คือสร้างฟ้าและดิน และสิ่งหนึ่งก็คือ *The light* ที่แปล ว่าแสงสว่าง. นี่คือนำกำหนดดูให้ดี ๆ เพื่อความเข้าใจ ว่าวันแรก พระเจ้าสร้าง *Heaven* สวรรค์, กับ *Earth* แผ่นดิน, และ *The light* คือแสงสว่าง.

ที่นี้วันที่ ๒ ถัดมา พระเจ้าสร้างที่ว่างระหว่างน้ำ, แยกน้ำ เป็นส่วน ๆ, แล้วแยกน้ำให้มีอยู่ทั้งข้างบนและข้างล่าง. ที่ว่าง ระหว่างนั้นพระเจ้ายกเรียกว่า *Heaven* อีก คือสวรรค์อีก; นี่มัน เป็นเรื่องซ้ำ สร้างสวรรค์ขึ้นในระหว่างน้ำ ในวันที่ ๒.

แล้ววันที่ ๓ พระเจ้าทำให้น้ำที่มีอยู่เป็นส่วน ๆ นั้น รวม กันเป็นผืนเดียว เรียกว่า ทะเล แล้วก็สร้างให้มีที่ดอน ซึ่งก็ เรียกว่า *The earth* หรือแผ่นดินอีก มันก็ซ้ำกับวันที่ ๑ ที่สร้าง ทั้งแผ่นดินและสวรรค์อยู่แล้ว, แต่ในวันที่ ๓. นี่พระเจ้าเพิ่ม การสร้างของเขียว คือพฤษชาติทั้งหลาย ที่มีเมล็ดพืช ให้มี เมล็ดพืชสำหรับสืบพันธุ์ไปตามชนิดของมัน. ในวันที่ ๓ นี่สร้างทะเล, สร้างแผ่นดิน, สร้างพฤษชาติให้เกิดบนแผ่นดิน.

ที่นี้พอมาถึงวันที่ ๔ พระเจ้าก็สร้าง *The light* อีกครั้งหนึ่ง
อีก, แสงสว่างชนิดที่ทำให้เป็นวันเป็นคืน คือสร้างแสงสว่างใหญ่
สำหรับครองกลางวัน, สร้างแสงสว่างน้อยสำหรับครองกลางคืน,
คือพระจันทร์และดวงดาวทั้งหลาย. นี่มันก็สะดุดความคิดของเรา
ตรงที่ว่า พระเจ้าสร้างแสงสว่างมาเสียเป็นวัฏเป็นเวร เพิ่ง
มาสร้างดวงอาทิตย์แล้วดวงจันทร์ต่อวันที่ ๔. แสงสว่างนั้นสร้าง
มาแล้วตั้งแต่วันที่ ๑ แล้วก็มาสร้างดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ในวันที่
๔. เด็กสมัยนี้นั่นก็ไม่เชื่อ หรือพวกนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายเขา
ก็ไม่เชื่อ ถ้าถือเอาตามความหมายตามอักษร.

นี่คือสิ่งที่จะต้องระวัง ถ้าเรามัว ถือแต่ตามตัวอักษร มัน
ก็เข้ากันไม่ได้ เรื่องราวมันก็เข้ากันไม่ได้ แล้วก็ดูหมิ่นดูถูกกัน
ในข้อที่ว่า สร้างแสงสว่างไว้วันที่ ๑ แล้วมาสร้างดวงอาทิตย์ดวง
จันทร์ในวันที่ ๔. นี่ใครมีปัญญาก็ลองคิดดูว่ามันจะเป็นไปได้
อย่างไร ถ้าจะให้ข้อความเหล่านี้มันถูกต้อง ไปอีกถึงวันที่ ๕.

วันที่ ๕ พระเจ้าสร้างสัตว์เดรัจฉาน, สัตว์เลื้อยคลานตาม
พื้นดิน, สัตว์มีปีกอยู่ในอากาศ, แล้วก็สัตว์ที่อยู่ในน้ำ คือสัตว์
ดิน สัตว์อากาศ และสัตว์น้ำ, แล้วก็สั่งให้มันเพิ่มจำนวนทวีขึ้น
ไป จนกว่าจะถึงสูงสุด.

นี่พอวันที่ ๖ พระเจ้าก็สร้างสัตว์บก ชนิดวัวควาย สัตว์
เลื้อยคลานบนแผ่นดินให้ครบทุกชนิด แล้วก็สร้างมนุษย์.
พระเจ้าเพิ่งสร้างมนุษย์ในวันที่ ๖ คือ สร้างหลังเขาทั้งหมด
พระเจ้าสร้างมนุษย์ให้มีความเหมือนกับพระเจ้าโดยรูปร่าง
ข้อความมันเขียนไว้อย่างนี้. เขาจึงพูดกันว่า พระเจ้าก็มีรูปร่าง
อย่างเดียวกับมนุษย์ เพราะพระเจ้าสร้างมนุษย์ให้มีรูปร่าง
เหมือนกับท่านเอง. พระเจ้าสร้างทั้งหญิงทั้งชาย แล้วก็สร้างด้วย

ความมุ่งหมายว่า ให้เป็นเจ้าของปกครอง ควบคุม จัดการกับ
 สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายเหล่านั้น : ให้ปราบปราม ให้ควบคุม ให้
 ครอบครอง ให้จัดแจง กับสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นในฐานะที่เป็น
 เหมือนกับสมบัติของมนุษย์ แล้วก็มีตรัสว่า ให้มีพฤษชาติ
 หญ้าบอน ผลไม้เหล่านั้นเป็นอาหาร.

มหายานศึกษาและจินวิทยา๓

อาจารย์ครับ นอกจากพุทธศาสนาและเซนแล้ว วิชาความรู้เกี่ยวกับปรัชญาจีนอื่น ๆ อาจารย์ศึกษาหรือเปล่า

**ไม่ค่อยได้ศึกษา เพราะมันเหลือวิสัย แต่หนังสือเบ็ดเตล็ดบางส่วนซึ่งเป็นของกระเส็นกระสาย อย่างเหลาจื๊อ จางจื๊อ ชงจื๊อ ก็ศึกษานิดหน่อย อ่านจากภาษาอังกฤษบ้าง ภาษาไทยบ้างแล้วแต่โอกาส อ่านจาก (หัวเราะ) ลัทธิของเพื่อน (หัวเราะ) ของพระยาอนุมานฯ ก็เคยอ่าน เหลาจื๊อก็อ่าน อย่างเล่่มเล่็ก ๆ ที่ฝรั่งพิมพ์ออกมีหลายฉบับ ๑๐ กว่าฉบับ เราเคยมี ๒-๓ ฉบับ แปลคนละคนไม่เหมือนกัน บ้างก็น่าไว้วางใจ บางคนก็ไม่น่าไว้วางใจของจางจื๊อก็มี

ภาพนิทานจีนนิทานแต่ในโรงหนังได้มาอย่างไรครับ

**อ้าว ก็รวบรวมเท่าที่จะหาได้ เท่าที่เอามาได้ มันไม่ลึกซึ้ง หรือว่าลึกกลับ หมอตันม่อเซียงช่วยรวบรวมแล้วถ่ายก็อปปีมา จากหนังสือ จากภาพเขียนของที่สมาคมจีนอะไรไม่รู้ ในกรุงเทพฯ ภาพบางชุดได้มาจากหนังสือภาษาอังกฤษก็มี

ดูเหมือนอาจารย์เคยเล่าว่ามีพระที่รู้ภาษาจีนมาอยู่กับอาจารย์รูปหนึ่ง ได้เคยศึกษาอะไรร่วมกันหรือเปล่าครับ

**ไม่ได้ศึกษาพร้อม แต่เราให้อ่านให้ฟัง ชื่อซ้าง เขามีชื่อไทย ผมจำไม่ได้แล้ว ความรู้ภาษาจีนพอใช้ได้ ไม่รู้เรียนมาอย่างไร พออ่านหนังสือออกและเชื่อว่าถูกต้องด้วย เข้าใจธรรมะอย่างจีนพอ

ไปได้ ผมให้อ่านเรื่อง (หัวเราะ) แปลก ๆ นิทานสั้น ๆ หลายเรื่องซึ่งคมคายทั้งนั้นเลย (หัวเราะ) ให้เขาเลือก คำอธิบายเว่ยหล่างอย่างทำนองอรรถกถาก็มีอยู่ในชุดนั้น ดูจะได้เคยให้แก่งานสารบัญชื่อที่หนึ่ง และก็หายไปไหนแล้ว ชื่อของหนังสือทุกเล่ม สารบัญทุกเล่ม เล่มไหนมีเรื่องอะไร มันตั้งร้อยเล่ม.

บทสวดมนต์แปล อิทัปปัจจยตา ในปฏิจจสมุปบาท

**หันทะ มะยัง ปะฏิจจะสะมุปาทาธัมเมสุ อิทัปปัจจะ-
ยะตาธัมมะปาฐัง ภาณามะ เส.**

กะตะโม จะ ภิกขเว ปะฏิจจะสะมุปาโท? ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย! ก็ปฏิจจสมุปบาท เป็นอย่างไรเล่า?

(๑) ซาติปัจจะยา ภิกขเว ชะรามะระณัง, ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย! เพราะซาติเป็นปัจจย, ชรามระณะย่อมมี. อุปาทา
วา ภิกขเว ตะถาคะตานัง, อะนุปาทา วา ตะถาคะตานัง,
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย, จะ
บังเกิดขึ้น ก็ตาม, จะไม่บังเกิดขึ้น ก็ตาม, วิฐาวะ สา ธาตุ,
ธรรมธาตุนั้น ย่อมตั้งอยู่แล้ว นั่นเทียว, ธัมมัญญิตะตา, คือความ
ตั้งอยู่แห่งธรรมดา, ธัมมะนียามะตา, คือความเป็นกฎตายตัว
แห่งธรรมดา, อิทัปปัจจะยะตา, คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้
เป็นปัจจย, สิ่งนี้สิ่งนี้ จึงเกิดขึ้น.

ตัง ตะถาคะโต อะภิสัมพุชฺเฐติ อะภิสะเมติ, ตถาคต
ย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ, ซึ่งธรรมธาตุนั้น,
อะภิสัมพุชฺเฐติว่า อะภิสะเมตฺวา, ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว
ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว, อาจิกขะติ เทเสติ, ย่อมบอก ย่อมแสดง,
ปัญฺเณเปติ ปญฺญะเปติ, ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้, วิจะระติ
วิหะระติ, ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง, อุตตานิเกโรติ,
ย่อมทำให้เป็นเหมือนการหงายของที่คว่ำ, ปัสสะยาติ จาหะ,

ชาติปัจจะยา ภิกขเว ชรามะระณัง, และได้กล่าวแล้วใน
บัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะชาติ
เป็นปัจจัย, ชรามระณะย่อมมี.

อิติ โข ภิกขเว, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุดังนี้
แล, ยา ตัตตระ ตะเถตา. ธรรมชาติใด ในกรณีนั้น, อันเป็น
ตถตา, คือความเป็นอย่างนั้น, อะวิตะเถตา, เป็นอวิตถตา,
คือความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนัญญะเถตา, เป็น
อนัญญตตา, คือความไม่เป็นไปโดยประการอื่น, อิทัปปัจจะยะ-
ตา, เป็นอิทัปปัจจยตา, คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้ เป็นปัจจัย,
สิ่งนี้สิ่งนี้ จึงเกิดขึ้น.

อะยัง วุจจะติ ภิกขเว ปฏิจจะสมุปปาโต, ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมนี้ เราเรียกว่า ปฏิจจะสมุปบาท, (คือธรรม
อันเป็นธรรมชาติ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น), ๑

(๒) ภาวะปัจจะยา ภิกขเว ชาติ, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย!
เพราะภพเป็นปัจจัย, ชาติย่อมมี. .... ปัสสะถาติ จาหะ,
ภาวะปัจจะยา ภิกขเว ชาติ, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะภพเป็นปัจจัย, ชาติ
ย่อมมี. ....

(๓) อุปาทานะปัจจะยา ภิกขเว ภาโว, ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย! เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย, ภพย่อมมี. ....
ปัสสะถาติ จาหะ, อุปาทานะปัจจะยา ภิกขเว ภาโว, และ
ได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลาย

๑ ข้อที่ (๑) สวดเต็มอย่างไร. ข้อที่ (๒)-(๓)-(๔) จนถึงข้อที่ (๑๐),
ก็สวดเต็มอย่างนั้น. แต่สำหรับข้อที่ (๑๑) นั้น พิมพ์ไว้เต็ม อย่างข้อที่ (๑)
แล้ว; ทั้งนี้เพื่อประหยัดเนื้อที่.

จงมาดู, เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย, ภพย่อมมี. ....

(๔) ตัณหาปัจจัยยา ภิกขเว อุปาทานัง, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะตัณหาเป็นปัจจัย, อุปาทานย่อมมี. ....
 ปัสสเถาติ จาหะ, ตัณหาปัจจัยยา ภิกขเว อุปาทานัง, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะตัณหาเป็นปัจจัย, อุปาทานย่อมมี. ....

(๕) เวทนาปัจจัยยา ภิกขเว ตัณหา, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเวทนาเป็นปัจจัย, ตัณหาย่อมมี. ....
 ปัสสเถาติ จาหะ, เวทนาปัจจัยยา ภิกขเว ตัณหา, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะเวทนาเป็นปัจจัย, ตัณหาย่อมมี. ....

(๖) ผัสสะปัจจัยยา ภิกขเว เวทนา, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะผัสสะเป็นปัจจัย, เวทนาย่อมมี. ....
 ปัสสเถาติ จาหะ, ผัสสะปัจจัยยา ภิกขเว เวทนา, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะผัสสะเป็นปัจจัย, เวทนาย่อมมี. ....

(๗) สฬายะตะนะปัจจัยยา ภิกขเว ผัสโส, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะสฬายะตะนะเป็นปัจจัย, ผัสสย่อมมี. ....
 ปัสสเถาติ จาหะ, สฬายะตะนะปัจจัยยา ภิกขเว ผัสโส, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะสฬายะตะนะเป็นปัจจัย, ผัสสย่อมมี. ....

(๘) นามะรูปะปัจจัยยา ภิกขเว สฬายะตะนัง, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะนามะรูปะเป็นปัจจัย, สฬายะตะนังย่อมมี. ....
 .... ปัสสเถาติ จาหะ, นามะรูปะปัจจัยยา ภิกขเว สฬายะตะนัง, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย!

ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะนามรูปเป็นปัจจัย, สฬายตนะย่อมมี. ....

(๙) วิญญาณะปัจจัยยา ภิกขเว นามะรูปัง, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย, นามรูปย่อมมี. ....
 ปัสสเถติ จาหะ, วิญญาณะปัจจัยยา ภิกขเว นามะรูปัง, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย, นามรูปย่อมมี. ....

(๑๐) สังขาระปัจจัยยา ภิกขเว วิญญาณัง, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะสังขารเป็นปัจจัย, วิญญาณย่อมมี. ....
 ปัสสเถติ จาหะ, สังขาระปัจจัยยา ภิกขเว วิญญาณัง, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะสังขารเป็นปัจจัย, วิญญาณย่อมมี. ....

(๑๑) อะวิชชาปัจจัยยา ภิกขเว สังขารา, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย, สังขารทั้งหลายย่อมมี.
 อุปปาทา วา ภิกขเว ตะเถาคะตานัง, อะนุปปาทา วา ตะเถาคะตานัง, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย, จะบังเกิดขึ้น ก็ตาม, จะไม่บังเกิดขึ้น ก็ตาม, วิฑาเว สา ธาตุ, ธรรมชาตุนั้น ย่อมตั้งอยู่แล้ว นั่นเทียว, ัมมัญญูจิตะตา, คือความตั้งอยู่แห่งธรรมดา, ัมมะนิยามะตา, คือความเป็นกฏายัตวแห่งธรรมดา, อิทัปปัจจะยะตา, คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนั้น เป็นปัจจัย, สิ่งนี้สิ่งนั้น จึงเกิดขึ้น.

ตั้ง ตะเถาคะโต อะภิสัมพุชชะติ อะภิสะเมติ, ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะย่อมถึงพร้อมเฉพาะ, ซึ่งธรรมชาตุนั้น, อะภิสัมพุชฌิต์วา อะภิสะเมต์วา, ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้วถึงพร้อมเฉพาะแล้ว, อาจิกะติ เทเสติ, ย่อมบอก ย่อมแสดง,

ปัญญะเปติ ปัญฺญะเปติ, ย่อมปัญญาติ ย่อมตั้งขึ้นไว้, วิระชติ
วิระชติ, ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง, อุตตานิกะโรติ,
ย่อมทำให้เป็นเหมือนการหยายของที่คว่ำ, ปัสสเถภาติ จาหะ,
อะวิชชาปัจจะยา ภิกขะเว สังขาร, และได้กล่าวแล้วในบัดนี้
ว่า, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู, เพราะอริชชา
เป็นปัจจัย, สังขารทั้งหลายย่อมมี.

อิติ โข ภิกขะเว, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุดังนี้
แล, ยา ตัตถะระ ตะเถตา, ธรรมชาติใด ในกรณีนั้น, อันเป็น
ตถตา, คือความเป็นอย่างนั้น, อะวิตะเถตา, เป็นอวิตถตา,
คือความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อะนัญญะเถตา, เป็น
อนัญญตถตา, คือความไม่เป็นไปโดยประการอื่น, อิทัปปัจจะยะ
ตา, เป็นอิทัปปัจจยตา, คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้ เป็นปัจจัย,
สิ่งนี้สิ่งนี้ จึงเกิดขึ้น.

อะยัง วุจจะติ ภิกขะเว ปะฏิจจะสสมุปปาโท, ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมนี้ เราเรียกว่า ปฏิจจสสมุปบาท, (คือธรรม
อันเป็นธรรมชาติ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น.) อิติ. ดังนี้แล.

(บาลี ทสมสูตร นิทาน. ส. ๑๖/๓๐/๖๑.)

เชิงอรรถ

- ๑ อิทฺถปปัจจยตา, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒
เรื่อง *สิ่งต่อรองระหว่างศาสนา*,
บรรยายเมื่อ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕
หน้า ๒๕๑-๒๕๒
- ๒ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง *ไกวัลยธรรมคือสิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง*,
บรรยาย ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อ ๗ เม.ย. ๒๕๑๖
หน้า ๒๒-๒๘
- ๓ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง *ไกวัลยธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ควรแก่นามว่า ธรรมทั้งปวง*,
บรรยาย ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อ ๑๔ เม.ย. ๒๕๑๖
หน้า ๓๓-๓๖
- ๔ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง *ไกวัลยธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ควรแก่นามว่า ธรรมทั้งปวง*,
บรรยาย ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อ ๑๔ เม.ย. ๒๕๑๖
หน้า ๔๖-๕๑
- ๕ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง *ไกวัลยธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ควรแก่นามว่า ธรรมทั้งปวง*,
บรรยาย ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อ ๑๔ เม.ย. ๒๕๑๖
หน้า ๔๑-๔๓
- ๖ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง *ไกวัลยธรรมในฐานะที่เป็นหลักมูลฐาน
เพื่อทำความเข้าใจอันติระหว่างศาสนา*.
บรรยาย ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๖
หน้า ๓๘๒-๓๘๖

๗ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง ไกวัลยธรรมในฐานะที่เป็นหลักมูลฐาน
เพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนาทั้งปวง.
บรรยาย ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อ ๑๖ มิ.ย. ๒๕๑๖
หน้า ๓๓๓-๔๑๑

๘ ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒
ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๓๖.ก
เรื่อง ธรรม เพียงคำเดียว
บรรยายเมื่อ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๑๐
หน้า ๓๘๙-๔๑๒

๙ ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ,
ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๔๔.ก
เรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับปาณาติบาตระหว่างศาสนา,
บรรยายเมื่อ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒
หน้า ๑๕๖-๑๕๗

๑๐ สุนฺยตาปริทรรค, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๓๘
เรื่อง ยูโดทางวิญญาณ,
บรรยายเมื่อ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๒
หน้า ๑๘๗-๑๘๘

๑๑ ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒
ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๓๖.ก
เรื่อง ความว่าง
บรรยายเมื่อ ๗ มกราคม ๒๕๐๕
หน้า ๖๑-๗๑

๑๒ สุนฺยตาปริทรรค, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๓๘
เรื่อง การเป็นอยู่ด้วยจิตว่างจะสำเร็จประโยชน์ได้โดยวิธีใด,
บรรยายเมื่อ ๕ กันยายน ๒๕๑๒
หน้า ๓๓๓-๓๓๔

เชิงอรรถ ภาคผนวก

- ๑ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง ไกวัลยธรรมคือสิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง,
บรรยาย ณ หินโค้ง สวนโมกขพลาราม เมื่อ ๗ เมษายน ๒๕๑๖
หน้า ๒-๒๒
- ๒ ไกวัลยธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๒.ก
เรื่อง ไกวัลยธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ควรแก่นามว่าธรรมทั้งปวง,
บรรยายเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๑๖
หน้า ๕๗-๖๐
- ๓ ปรมัตถสภาวะธรรม, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๑๔.ก
เรื่อง ข้อควรทราบก่อน เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธาตุ,
บรรยายเมื่อ ๖ มกราคม ๒๕๑๖
หน้า ๑๒-๓๓
- ๔ สุนฺญตาปริวรรตเล่ม ๒, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๓๘.ก
เรื่อง สุนฺญตาเกี่ยวกับปริยัติ,
บรรยายเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๑๔
หน้า ๓๑๗-๓๓๘
- ๕ สุนฺญตาปริวรรต, ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๓๘
เรื่อง ยูโตทางวิญญาน
บรรยายเมื่อ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๒
หน้า ๑๘๐-๑๘๗
- ๖ ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ,
ธรรมโฆษณ์ เล่มที่ ๔๔.ก
เรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับปาณติบาตระหว่างศาสนา,
บรรยายเมื่อ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒
หน้า ๑๕๒-๑๕๔

๗ เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา; อดีตชีวิตของท่านพุทธทาส,
ชีวิตแห่งการศึกษา,
พระประชา ปสนุณธมฺโม, สัมภาษณ์
สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, กรุงเทพฯ, ๒๕๒๙, ฉบับพิมพ์ครั้งแรก
หน้า ๕๐๗-๕๐๘

